

TOTEUTUUKO LAPSEN ETU?

Perheen jälleenyhdistäminen hallinto-oikeuden ratkaisuisa

Jenni Pösö

Maisterintutkielma

Sosiaalityö

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Jyväskylän yliopisto

Kevät 2021

TIIVISTELMÄ

TOTEUTUUKO LAPSEN ETU?

Perheen jälleenyhdistäminen hallinto-oikeuden ratkaisuisa

Jenni Pösö

Sosiaalityö

Maisterintutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Jyväskylän yliopisto: Satu Ranta-Tyrkkö

Kevät 2021

72 sivua

Pro gradu tutkielmani käsittelee lapsen edun arviointia hallinto-oikeuksien lastensuojelun perheen jälleenyhdistämistä koskevissa ratkaisuisa. Tutkielmassani tarkastelen, miten hallinto-oikeudet arvioivat ja arvottavat lapsen etua perheen jälleenyhdistämistä koskevissa päätöksissä (huostassapidon lopettaminen ja sijaishuollon muutos). Toisena tarkoitukseni on selvittää, millä tavoin lapsen etu suhteutuu muihin mahdollisiin intresseihin ja oikeuksiin, kuten vanhempien toiveeseen saada lapsi kotiin ja perhe-elämän suojaan. Tutkielman tavoitteena on tuottaa tietoa lapsen edun arvioinnista hyödynnettäväksi lastensuojelun perheen jälleenyhdistämisprosessin kehittämisessä.

Tutkielmani tärkein käsite on lapsen etu, joka kulkee myös teoreettisen viitekehyksen punaisena lankana. Pureudun lapsen edun käsitteeseen lapsen oikeuksien sopimuksen sekä lastensuojelulain näkökulmista. Tutkielman teoreettisessa viitekehyksessä avaan lisäksi perheen jälleenyhdistämisen prosessia huostassapidon ja sijaishuollon aikaisen työskentelyn tavoitteena sekä tavoitteeseen liittyvää lapsen edun arviointia ja päätöksentekoa lastensuojelussa sekä hallinto-oikeuksissa.

Laadullisen tutkielmani aineisto koostuu Itä-Suomen, Pohjois-Suomen ja Turun hallinto-oikeuksien lastensuojelun perheen jälleenyhdistämistä koskevista 24 päätöksestä vuodelta 2018. Kyseessä on asiakirja-aineisto, jonka analysoin sisällönanalyysin keinoin.

Tutkielmani tulosten mukaan hallinto-oikeuksien arvio lapsen edusta on pääasiassa laaja-alaista kokonaisharkintaa, lapsen yksilöllinen tilanne huomioiden. Harkinta perustuu moniääniseen ja -ammattilliseen tietoon lapsen tarpeista, vanhemman valmiuksista sekä näiden keskinäisestä suhteesta. Arvioinnin heikkoutena näyttäytyy lapsen näkemyksen selvittämisen puutteet. Lasten kokemat lojaliteettiristiriidat vaarantavat lasten henkisen koskemattomuuden ja estävät lasten omaa tietoa nousemasta tasavertaiseksi tiedoksi aikuisten äänten rinnalle. Lapsen etu on kiistatta hallinto-oikeuksien arvioinnin tärkein kriteeri, jota vanhemman oikeudet eivät ohita päätöksenteossa. Vanhemman oikeus puolestaan on perheen jälleenyhdistämisen saattaminen arvioitavaksi toistuvasti.

Tutkielmani tulokset osoittavat, että riskiarvioinnin sisältävää lapsen edun kokonaisharkintaa tulisi tehdä nykyistä systemaattisemmin myös lastensuojelun sosiaalityössä, onnistuneiden perheen jälleenyhdistämisten lisäämiseksi. Perheen jälleenyhdistämisen toimintamallit vaativat mittavaa kehittämistyötä. Erityisesti tulee huomioida lapsen ja vanhempien tarpeita vastaavan sijaishuollon aikaisen tuen sekä kotiuttamisen arvioimisen lapsille tuottaman pysyvyyden puutteen merkitykset.

Asiasanat: lastensuojelu, sijaishuolto, perheen jälleenyhdistäminen, lapsen etu, hallinto-oikeus, sisällönanalyysi

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO.....	1
2 MIKSI PERHEEN JÄLLEENYHDISTÄMISTÄ ON TÄRKEÄÄ TUTKIA?	4
2.1 Perheen jälleenyhdistämisen nykytilanne Suomessa.....	4
2.2 Perheen jälleenyhdistäminen aiemman tutkimuksen valossa	5
3 LAPSEN EDUN TOTEUTTAMINEN IHMISOIKEUTENA JA LASTENSUOJELUN TEHTÄVÄNÄ .	10
3.1 Lapsen edun täysimääräinen huomioiminen	10
3.2 Lapsen etu ja perhe-elämän suoja.....	13
4 PERHEEN JÄLLEENYHDISTÄMINEN LASTENSUOJELUSSA JA HALLINTO-OIKEUDESSA.....	15
4.1 Huostaanoton ja sijaishuollon tehtävä	15
4.2 Perheen jälleenyhdistäminen huostassapidon ja sijaishuollon aikaisen työskentelyn tavoitteena.....	17
4.2.1 Huostassapidon lopettaminen: arviointi ja päätöksenteko.....	18
4.2.2 Lapsen etu arviointiperusteena	20
4.2.3 Sosiaalityöntekijä lapsen edun turvaajana	23
4.3 Perheen jälleenyhdistämistä koskevat ratkaisut hallinto-oikeudessa.....	24
4.4 Perheen jälleenyhdistämisen merkityksen arviointia.....	27
5 TUTKIELMAN MENETELMÄLLISET VALINNAT	30
5.1 Hallinto-oikeuksien päätöstekstit tutkimuksen aineistona.....	31
5.2 Tutkimustehtävä	34
5.3 Sisällönanalyysi hallinto-oikeuden päätöksistä	34
5.4 Tutkielman eettisyys.....	37
6 LAPSEN ETUA ARVIOIDAAN LAAJA-ALAISESTI HALLINTO-OIKEUKSIEN PÄÄTÖKSISSÄ ...	40
6.1 Turvallisuus, vanhemmuus ja kodin olosuhteet ensimmäisinä lapsen edun toteutumisen kriteereinä ..	41
6.2 Lapsen yksilöllisten tarpeiden ja vanhemman valmiuksien suhde	44
6.3 Lapsen oman näkemyksen selvittäminen ja sen merkityksen arvioiminen	46
6.4 Lapsen kiintymyssuhteiden merkitys	50
6.5 Yhteistyökyky, motivaatio ja avoimuuden tukitoimien mahdollisuus	52
7 LAPSEN EDUN ENSISIJAISUUS INTRESSIRISTIRIITOJEN VARJOSSA	55
7.1 Lapsen etu on ensisijainen arviointikriteeri perheen jälleenyhdistämistä koskevissa päätöksissä	55
7.2 Lapsen etu ja monitahoiset intressiristiriidat	58

8 KOHTI LAPSEN EDUN MUKAISIA PERHEEN JÄLLEENYHDISTÄMISPROSESSIN KÄYTÄNTÖJÄ	61
8.1 Yksilöllinen ja perusteellinen lapsen tilanteen arviointi on lapsen edun toteutumisen lähtökohta	63
8.2 Lapsen ääni; kuinka se saadaan luotettavasti kuuluviin?	66
8.3 Lojaliteettiristiriidat ja epävarmuus tulevasta vaarantavat sijoitettujen lasten kasvun ja kehityksen....	67
8.4 Perheen jälleenyhdistämisen tavoittelun ja epävarmuuden tuottamisen suhteesta	69

Lähteet

Taulukko 1. Hallinto-oikeuksien päätökset lukuina

Taulukko 2. Esimerkki sisällönanalyysistä liittyen teemaan vanhempien tilanne

Kuvio 1. Lapsen edun arvotus hallinto-oikeuksien päätöksissä

1 JOHDANTO

Tarkastelen lastensuojelun kontekstiin sijoittuvassa pro gradu tutkielmassani lapsen edun arviointia hallinto-oikeuksien perheen jälleenyhdistämistä koskevassa päätöksenteossa. Lastensuojelulaki määrittää huostaanoton toistaiseksi voimassa olevaksi ja viimesijaiseksi interventioksi, jolla turvataan lapsen terveys ja kehitys silloin, kun omat vanhemmat eivät kykene lähtökohtaisesti heille kuuluvaan tehtävään. Huostaanotto määritellään väliaikaiseksi puuttumiseksi perhe-elämän suojaan ja perheen jälleenyhdistäminen on lastensuojelulakiin kirjoitettu tavoite. Huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista tulisi seurata lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän koordinoima työskentely lapsen, perheen, sijaishuoltopaikan ja tarvittavien yhteistyötahojen kanssa. Lain tavoitteen mukaisesti työskentely johtaisi positiivisiin muutoksiin lapsen ja perheen tilanteessa ja mahdollistaisi perheen jälleenyhdistämisen, lapsen palaamiseen omien vanhempiensa hoidettavaksi ja kasvatettavaksi. Kuitenkin lain vaatimuksista huolimatta huostassapidon päättäminen muusta kun lapsen täysi-ikäistymisestä johtuen, on edelleen harvinaista suhteessa huostassa olevien lasten määrään. (Lastensuojelulaki 417/2007, 40 §, 47 §; Rätty 2010, 296; THL 2020, 4.) Lastensuojelulain määrittämien tavoitteiden ja käytännön lastensuojelutyön välillä on ristiriita, joka edellyttää paljon tutkimus- ja kehitystyötä tilanteen paranemiseksi tulevaisuudessa.

Lapsen etu on kiinteä osa perheen jälleenyhdistämiseen liittyvää arviointia, sillä huostassapidon lopettaminen itsessään ei ole riittävää, vaan sen pitää tapahtua lapselle turvallisella ja lapsen edun mukaisella tavalla. Lapsen etu on lastensuojelulain (417/2007, 4 §) tärkein prioriteetti ja sen arvioiminen on lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän vastuullinen ja vaativa tehtävä. Lapsen etu ja perhe-elämän suoja vanhempien oikeutena eivät kuitenkaan aina kulje käsi kädessä. Perheen jälleenyhdistäminen saattaa muodostua tasapainoiluksi vanhempien oikeuksien kunnioittamisen ja lapsen edun arvioinnin välillä. (Oikeusministeriö 2013; Hoikkala & Heinonen 2013, 4, 35.) Lapsen etu on yksi lastensuojelulain keskeisimmistä käsitteistä, jonka määrittely yksiselitteisesti on mahdotonta. Kuten Virta (1994,70) osuvasti ilmaisee, lastensuojelun moniulotteisista tilanteista, tosiasioiden epätäydellisyydestä ja -varmuudesta sekä työn arvosidonnaisuudesta johtuen lapsen edun määrittäminen on aina tilanne- ja lapsikohtaista. Tilanne- ja lapsikohtainen lapsen

edun arvioiminen ei ole helppo tehtävä, vaan vaatii tuekseen selkeitä ohjeita, joita pyrin hallinto-oikeuksien ratkaisuihin paikantamaan.

Henkilökohtainen mielenkiintoni aiheeseen nousee työhistoriastani lastensuojelun sosiaalityössä. Lasten asioista vastaavana sosiaalityöntekijänä työskennellessäni työn sisältöön liittyi kiinteästi perheen jälleenyhdistämisen arvioiminen ja toteuttaminen, sekä lapsen edun huomioiminen keskeisenä kaikkia prosesseja ohjaavana periaatteena. Lisäksi kiinnostukseni aiheeseen pohjautuu Jyväskylän avoimessa yliopistossa yhdessä Laura Romon kanssa tekemäämme kandidaatin tutkielmaan. Selvitimme onnistuneen perheen jälleenyhdistämisen mahdollistaneita tekijöitä silloisen työnantajamme Peruspalvelukeskus Oivan lastensuojelun asiakirjoista. Yksi keskeinen tutkimustuloksemme oli, että lapsen edun toteutumisen arvioiminen perheen jälleenyhdistämisprosesseissa jää usein pinnalliseksi ja ohueksi. Kuitenkin kuten Pitkänen (2008, 8) muistuttaa, niin huostassapidon lopettamisella on todennäköisesti yhtä suuret vaikutukset lapsen elämään ja arkeen kuin huostaanotollakin. Näin ollen perheen jälleenyhdistämisen huolellisen arvioinnin ja suunnitelmallisen toteuttamisen merkitystä ei voi korostaa liikaa.

Perheen jälleenyhdistäminen sekä lapsen edun ja turvallisuuden toteutumisen arvioiminen edellyttävät teoreettista tietoa, ohjeistusta ja yhtenäisiä käytäntöjä. Näiden laatimiseksi ja arviointikriteerien määrittämiseksi puolestaan tarvitaan tutkimustietoa, joka tukee vaativaa lastensuojelun päätöksentekoa ja lisää sosiaalityöntekijöiden ammatillista varmuutta. (kts. esim. Talbot 2006, 116.) Lastensuojelun sosiaalityöhön ei ole määritetty yhtenäisiä käytäntöjä siitä, kuinka sosiaalityöntekijöiden tulisi käytännössä toteuttaa perheen jälleenyhdistämisprosesseja (Pekkarinen 2011, 9, 63). Kuitenkin valtaosa perheen jälleenyhdistämisestä koskevasta arvioinnista, toteutuksesta ja päätöksenteosta tehdään kunnallisessa lastensuojelun sosiaalityössä. Haluan selvittää tutkielmassani juuri hallinto-oikeuksissa tapahtuvaa päätöksentekoa, sillä toivon voivani omalta osaltani tuottaa tietoa ylemmällä päättävällä taholla tapahtuvasta arviointityöstä kuntien lastensuojelutyön kehittämisen pohjaksi. Olen kiinnostunut niistä kriteereistä ja painotuksista, joiden perusteella hallinto-oikeudet arvioivat ja arvottavat lapsen etua perheen jälleenyhdistämistä koskevissa päätöksissä. Lisäksi olen kiinnostunut siitä, kuinka lapsen etua arvotetaan suhteessa muihin intresseihin, kuten vanhemman toiveeseen saada lapsi kotiin.

Laadullinen tutkielmani etenee taustoittavista luvuista teoreettiseen viitekehykseen, metodilukuun sekä tulosten avaamiseen ja johtopäätöksiin. Tutkielman ensimmäisissä

luvuissa taustoitin perheen jälleenyhdistämisen merkitystä tutkimusaiheena ja paikannan sen merkitystä suhteessa yhteiskunnalliseen keskusteluun ja aiempaan tutkimustietoon. Luvut kolme, lapsen edun toteuttaminen ihmisoikeutena ja lastensuojelun tehtävänä sekä neljä, perheen jälleenyhdistäminen lastensuojelussa ja tuomioistuimissa, puolestaan muodostavat tutkielmani varsinaisen teoreettisen viitekehyksen. Teoreettinen osuus paikantuu lastensuojelun sijaishuollon prosessiin, erityisesti perheen jälleenyhdistämiseen ja siihen liittyvään lapsen edun arviointiin sekä lastensuojelun että hallinto-oikeuden päätöksenteossa.

Teoreettisen osuuden jälkeen avaan tutkielmani menetelmällisiä valintoja kuvaamalla hallinto-oikeuksien päätösteksteistä koostuvan asiakirja aineiston käsittelyä ja sisällönanalyysiä, sekä esittelemällä tutkimuskysymykset. Tutkielmani tulokset olen jaotellut kahteen alalukuun, tutkimuskysymysteni mukaisesti. Johtopäätöksissä pyrin tiivistämään ja analysoimaan tuloksia, sekä kiinnittämään niitä tämän hetken lastensuojelutyöhön. Tavoitteenani on tuottaa tietoa, jota on mahdollista hyödyntää perheen jälleenyhdistämisen kehittämisessä kunnallisessa lastensuojelutyössä, ja joka edistää lapsen edun mukaista perheen jälleenyhdistämisen arviointia ja prosessin toteuttamista.

2 MIKSI PERHEEN JÄLLEENYHDISTÄMISTÄ ON TÄRKEÄÄ TUTKIA?

Tutkielmani aiheen valinnan taustalla vaikuttaa lastensuojelulakiin (417/2007) kirjattu perheen jälleenyhdistämisen tavoite. Pyrkimyksenäni on tuottaa tietoa, joka edesauttaa tavoitteen lapsen edun mukaista toteutumista käytännössä.

2.1 Perheen jälleenyhdistämisen nykytilanne Suomessa

Nykyisessä 1.1.2008 voimaan tulleessa lastensuojelulaissa perheen jälleenyhdistämisen tavoite on nostettu merkittäväksi osa-alueeksi. Kuitenkin alaikäisten lasten perheiden jälleenyhdistäminen on vieläkin erittäin harvinaista suhteessa huostassa olevien lasten määrään. Huostaanotot ovat lisääntyneet tasaisesti viimeisten kahden vuosikymmenen aikana. Kun Suomessa vuoden 1991 aikana oli reilut 6000 lasta huostassa, vuoden 2019 aikana heitä oli jo 11 178. (THL 2020.) Terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksen mukaan 31.12.2014 huostassa olleista 0-15 vuotiaista lapsista 92 % oli huostassa edelleen kaksi vuotta myöhemmin, tuoreemman tiedon mukaan 31.12.2017 huostassa olleista 93 % oli huostassa edelleen kaksi vuotta myöhemmin (THL 2018, 12; THL 2020, 4). Näin ollen voidaan todeta, että perheen jälleenyhdistymiset eivät ole lisääntyneet viime vuosina lainkaan, lain tavoitteesta huolimatta.

Lastensuojelulaki (417/2007) velvoittaa pyrkimään perheen jälleenyhdistämisen ja huostassapidon lopettamisen ohella lapsen edun huomioimiseen kaikissa lastensuojelun toimissa. Käytännössä nämä kaksi tavoitetta eivät aina ole ristiriidattomia. Esimerkiksi Hoikkalan ja Heinosen (2013, 35) tutkimuksen mukaan lastensuojelun sijaishuoltoapaikat ovat esittäneet huolensa siitä, saattaako lapsen etu joskus jäädä vanhempien toiveiden ja tahdon varjoon perheen jälleenyhdistämisiä toteutettaessa. Käytännössä perheen jälleenyhdistäminen toteutuu vain harvoin, eikä toteutuminenkaan tarkoita sitä, että prosessissa olisi onnistuttu lapsen edun mukaisella ja turvallisella tavalla. Kansainvälisten tutkimustulosten mukaan perheen jälleenyhdistäminen on vaikeana koettu, harvoin onnistuva ja riskialtis lastensuojelun toimenpide, jonka kehittämiseen ja tutkimiseen on kiinnitetty vähemmän huomiota, kuin muihin lastensuojelun toimiin (esimerkiksi avohuollon tukitoimet sijoituksen välttämiseksi), ja jonka käytännöt ovat näin ollen erityisen ohuita. Puutteet kotiuttamisten arvioinnissa ja

toteuttamisessa ovat johtaneet epäonnistuneisiin prosesseihin, lasten palauttamiseen turvattomaan ympäristöön ja jopa lasten kaltoinkohteluihin. (mm. Thoburn 2009, 44; Wulczin 2004, 108; Farmer 2018, 49.)

Yhdysvalloissa toteutetussa tutkimuksessa on myös osoitettu, että perheen jälleenyhdistämisen kautta kotiin palanneiden lasten riskikäyttäytyminen on ollut yleisempää, kuin vertailukohtana toimineella sijaishuollossa jatkaneella ryhmällä. Kyseessä on ollut aineistoltaan pieni tutkimus, jonka tulokset eivät ole yleistettävissä, silti ne vahvistavat ajatusta lapsen edun mukaisen perheen jälleenyhdistämisen prosessin vaatavuudesta. (Wulczin 2004, 108.) Suomalaisessa lastensuojelussa perheen jälleenyhdistämisen riskialttiudesta ääriesimerkkinä näyttäytyy virhearvioiden johdosta ja lapsen vastustamisesta huolimatta toteutettu kotiutus, joka johti 8-vuotiaan Erikan kuolemaan vuonna 2012. Tapaukseen liittyen voidaankin todeta, että lapsen edun ja vanhempien oikeuksien punnitseminen on äärimmäisen vaativa ja vastuullinen tehtävä. (Oikeusministeriö 2013; Hoikkala & Heinonen 2013, 4, 35.)

2.2 Perheen jälleenyhdistäminen aiemman tutkimuksen valossa

Perheen jälleenyhdistäminen on viime vuosina noussut aiempaa enemmän keskusteluun ja tarve aiheen tutkimukselle on ilmeinen. Perheen jälleenyhdistämiseen liittyvä tutkimustietoa on saatavilla erittäin niukasti. Vaikka huostaanotto on Suomen lastensuojelun lainsäädännön mukaan väliaikainen toimenpide, päätöstä huostassapidon lakkauttamisesta on tutkittu vähemmän, kuin päätöstä huostaanotosta. Myöskään lastensuojelun sosiaalityöhön ei ole määritetty yhtenäisiä käytäntöjä siitä, kuinka sosiaalityöntekijöiden tulisi käytännössä tukea perheiden jälleenyhdistämistä ja työskennellä lain tavoitteen suuntaisesti. (Helavirta, Laakso & Pösö 2014, 291; Pekkarinen 2011, 9, 63.) Pekkarinen (2011) toteaaakin, että perheen jälleenyhdistämiseen liittyy useita kriittisiä tutkimustarpeita. Olemassa olevan tiedon mukaan perheiden tilanne näyttäytyy kompleksisena sekä ennen että jälkeen lapsen sijaishuollon, vanhempien tukeminen lapsen sijaishuollon aikana jää puutteelliseksi, ja perheen jälleenyhdistämiseen liittyvien tavoitteiden asettamisen ja suunnittelun vastuunjako on epäselvää. Perheen jälleenyhdistämisen kehittämistyön tueksi tarvitaan monipuolista ja järjestelmällistä tutkimusta ja käytäntötietoa. (Pekkarinen 2011, 9, 63.)

Myös hallinto-oikeuteen sijoittuva empiirinen ja yhteiskuntatieteellinen lastensuojelun tutkimus on erittäin vähäistä (Korpinen 2008, 4; Toivonen 2017, 27). Toivosen (2017) mukaan lapsen itsenäisen oikeudellisen aseman tarkastelulla ei ole pitkää historiaa, vaan lasten asiat on miellytty perheoikeudellisiksi kysymyksiksi. Lapsioikeus, jossa lapsi mielletään paitsi perheensä jäseneksi, myös omat oikeudet omaavaksi yhteiskunnan jäseneksi, on vasta hiljattain jalansijaa saanut näkökulma. Tästäkin syystä lapsen oikeuksiin liittyvä oikeustieteellinen tutkimus on vähäistä. (Emt., 27, 32.)

Tuoreimpiin suomalaisiin perheen jälleenyhdistämistä koskeviin julkaisuihin kuuluu Mia Lindin 2018 valmistunut lapsi- nuoriso- ja perhesosiaalityön erikoistumiskoulutuksen lopputyö, kirjallisuuskatsauksena toteutettu ”Perheen jälleenyhdistämisen onnistumisen edellytyksiä ja haasteita”. Kirjallisuuskatsauksen aineisto sisältää 15 tieteellistä englanninkielistä vertaisarvioitua artikkelia vuosilta 2000–2018 ja se on toteutettu Pesäpuu Ry:n #Munperheet – hankkeen sisältöihin paikantuen. Lindi on etsinyt artikkeleista tekijöitä, jotka edistävät perheen jälleenyhdistämisen toteutumista ja tekijöitä, jotka aiheuttavat prosesseissa haasteita. Lindin tutkimustulosten mukaan onnistuneen perheen jälleenyhdistämisen mahdollistavina tekijöinä esiin nousevat huolellinen lapsen ja perheen tilanteen arviointi, arviointiin perustuvien ja lapsen sekä perheen tuentarpeisiin vastaavien palveluiden järjestäminen, riittävän pitkällä aikavälillä toteutettu tarkoituksenmukainen tuki ja seuranta sekä toimiva yhteistyö perheen, lastensuojelun, sijaishuollon ja lapsen muun verkoston välillä. Estävinä tekijöinä puolestaan näyttäytyvät lastensuojelun puolelta toteutettu puutteellinen prosessi, jota leimaavat suunnittelemattomuus ja palveluiden puute tai niiden epätarkoituksenmukaisuus ja lyhytaikaisuus. Perheiden tilanteisiin liittyviä estäviä tekijöitä ovat olemassa olevat riskitekijät, kyvyttömyys tai haluttomuus yhteistyöhön ja sitoutumattomuus työskentelyyn lastensuojelun kanssa. (Lindi 2018, tiivistelmä.) Lindin esiin nostamista onnistuneen perheen jälleenyhdistämisen mahdollistavista tekijöistä oma tutkielmani kytkeytyy lapsen ja perheen tilanteen arviointiin.

Myös Britanniassa on toteutettu perheen jälleenyhdistämistä käsitteleviä tietoa kokoavia kirjallisuuskatsauksia 2000-luvulla. Nina Biehalin (2007) vertaisarvioitu artikkeli ”Reuniting Children with their Families: Reconsidering the Evidence on Timing, Contact and Outcomes” kokoaa ja arvioi uudelleen aiemmin aiheesta julkaistujen tutkimusten tieteellistä näyttöä. Elaine Farmerin (2018) ”Reunification from Out-of-Home Care: A Research Overview of Good Practice in Returning Children Home from Care” puolestaan on laaja Englannin

opetusministeriön tilaama perheen jälleenyhdistämisen tilannetta ja onnistumiseen tarvittavia tekijöitä Britannian lastensuojelun kontekstissa kokoava kirjallisuuskatsaus. Biehalin ja Farmerin keskinäinen viesti on sama ja yhteneväinen myös edellä esitetyn Lindin (2018) tulosten kanssa. Ydinsanoma kaikissa kirjallisuuskatsauksissa kuuluu näin: Perheen jälleenyhdistäminen on erityisen vaativa prosessi, jonka onnistumiseksi arvion, palveluiden ja seurannan tulee olla huolellista, tiivistä ja riittävän pitkällä aikavälillä toteutettua. Muussa tapauksessa vaarana on, että prosessi epäonnistuu ja sijoitus jatkuu tai pahimmassa tapauksessa lapsi kotiutetaan laiminlyöviin tai jopa vaarallisiin olosuhteisiin. (Biehal 2007, 820; Farmer 2018, 49.)

Farmer (2018, 49–50) peräänkuuluttaa täsmällisempää päätöksentekoa, suunnitelmallisuutta, palvelujen tarjoamista tiiviisti vanhempien ja lasten tarpeisiin räätälöityinä sekä ennen perheen jälleenyhdistämistä että sen jälkeen riittävän pitkällä aikavälillä. Kaikissa kolmessa kirjallisuuskatsauksessa painotetaan lapsen tarpeiden arvioimisen tärkeyttä. Perheen jälleenyhdistämiseen liittyvän työskentelyn tutkiminen ja kehittäminen edelleen on erittäin tarpeellista, jotta turvataan lapsen etu ja turvalliset olosuhteet sekä perheen jälleenyhdistämisprosessin aikana että sen jälkeen. (Biehal 2007, 820; Farmer 2018, 49–50; Lindi 2018, 37.)

Edellä mainitut kirjallisuuskatsausten tulokset pohjaavat kansainvälisiin (pääasiassa Iso-Britannian) perheen jälleenyhdistämistä käsitteleviin tutkimuksiin. Niiden tulokset näyttävät kuitenkin päälinjoiltaan olevan yhteneviä Suomen lastensuojelun kontekstissa tuotetun tutkimustiedon kanssa. ”Samalla puolella? Näkökulmia perheen jälleenyhdistämiseen” on vuonna 2013 ilmestynyt Susanna Hoikkalan ja Hanna Heinosen kirjoittama Lastensuojelun Keskusliiton selvitys, joka tuottaa tietoa perheen jälleenyhdistämisen edellytyksistä. Aineistona on yhteensä 141 verkkokyselynä saatua vastausta sosiaalityöntekijöiltä, sijaishuoltapaikoilta ja sijoitettujen lasten vanhemmilta. Edellä esitettyjen tutkimustulosten tavoin Hoikkala ja Heinonen nimeävät riittävät ja tarkoituksenmukaiset palvelut, selkeän vastuunjaon ja toimivan yhteistyön vanhempien, sijaishuoltopaikan ja sosiaalityöntekijän välillä onnistuneen perheen jälleenyhdistämisen lähtökohdiksi. Hoikkala ja Heinonen arvioivat lapsen edun toteutuvan parhaalla mahdollisella tavalla silloin, kun yhteistyön tavoite eri tahojen välillä saavutetaan. (Hoikkala & Heinonen 2013, 42–43.)

Miia Pitkänen on paneutunut syvällisemmin lapsen edun sisältöihin huostassapidon päättämisen yhteydessä lisensiaatintutkimuksessaan ”Yhteiseen elämään - huostassa pidon lopettaminen lastensuojelun toimenpiteenä”. Hän selvittää alle 18-vuotiaiden huostassapidon päättymiseen johtaneita syitä sekä omaan aihealueeseeni kiinteästi paikantuen lapsen edun huomioimista huostassapidon päättämiprozessissa analysoiden 71 Helsingin sosiaaliviraston huostassapidon lopettamispäätöstä sisällönanalyysin keinoin. Lapsen etu kuvautuu huostassapidon lopettamisen yhteydessä lapsen ajankohtaisen elämän- ja kokonaistilanteen arviona, jonka sisältöinä korostuvat lapsen turvalliseen arkeen liittyvät tekijät ja oikeus olla lapsi. Lapsen edun sisältönä päätösteksteissä painottuu erityisesti positiiviset muutokset, jotka ovat mahdollistaneet huostassapidon lopettamisen. Lapsen etu näyttäytyy vahvasti sosiaalityöntekijän ammatillisena arviona ja lapsen oma näkemys puuttuu päätöksistä. Aineiston päätöksistä ainoastaan 14 sisältää kirjauksen lapsen näkemyksestä ja näissäkin tapauksissa lyhyenä merkintänä. Lapsen kokemuksellinen tieto omasta tilanteestaan ei näin ollen tule kirjatuksi, eikä arvioiduksi osana lapsen edun sisältöä. Lapsen tiedon lisäksi sosiaalitoimen huostassapidon lopettamispäätöksistä näyttää puuttuvan myös sijaishuoltopaikkojen näkemykset. Perusteluissa sijaishuoltopaikan aikuisten ja lapsen suhde eivät nouse osaksi lapsen edun sisältöä ja kaiken kaikkiaan sijaishuollon merkityksen kuvaus lapsen elämässä on vähäistä. (Pitkänen 2008, 9, 100, 123, 127, 131, 133–135.) Pitkäsen havaintoihin pohjaten on kiinnostavaa selvittää, näyttäytyykö lapsen edun arvio hallinto-oikeuksien päätösteksteissä moniäänisempänä kuntien lastensuojelun huostassapidon lopettamispäätöksiin verrattuna.

Johanna Korpinen (2008) on tutkinut väitöskirjassaan ”Istuntoja institutionaalisen katseen alla” lastensuojelun suullisia käsittelyjä hallinto-oikeudessa. Korpinen on tutkimuksessaan kiinnostunut siitä, millaista tietoa suullisiin käsittelyihin osallistuvat tahot kuten lapset, vanhemmat ja sosiaalityöntekijät tuottavat ja miten he perustelevat tätä tietoa. Korpinen keskeisten tulosten mukaan suullisissa käsittelyissä lapset kuvautuvat välittyneesti aikuisten puheen kautta. Sosiaalityön asiantuntijuus näyttäytyy tiiviinä ja loogisena asiakirjojen nojalla esitettyä tilannekuvauksena. Vanhempien tieto puolestaan kuvautuu suullisena kertomuksena omasta tilanteesta, sekä kritiikkinä lastensuojeluviranomaisia ja tehtyjä tulkintoja kohtaan. Aikuisten valta tulkita lapsen kertomaa näyttäytyy paitsi lapsen suojeluna, myös jossain määrin lapsen näkemysten sivuuttamisena. (Korpinen 2008, 6.) Korpinen tutkimustulokset vahvistavat ajatusta (lisäksi esim. Pitkänen 2008) lapsen näkökulmien välittyneisyydestä ja lastensuojelun käytäntöjen puutteista liittyen lapsella olevien näkemysten ja tiedon esiin

nostamiseen. Lapsella olevan tiedon selvittämisen tulisi olla kiinteä osa lapsen edun arviointia.

Kotimaisen oikeustieteellisen tutkimuksen puolella muun muassa Virve Toivonen, Suvianna Hakalehto ja Milka Sormunen ovat perehtyneet lapsen etuun ja oikeuksiin oikeustuomioistuinten käsittelyissä ja käsitelleet niitä monissa yhteyksissä. Omaan aihepiiriini kiinnittyy erityisesti Virve Toivosen (ent. de Godzinsky) 2017 julkaistu väitöskirja ”Lapsen oikeudet ja oikeusturva: Lasten asiat hallintotuomioistuimissa”. Kyseessä on lapsioikeudellinen lastensuojelun viitekehukseen sijoittuva tutkimus, jossa Toivonen selvittää, kuinka hallintotuomioistuin huomioi huostaanottoasioiden käsittelyssä lapsen oikeuksia, erityisen mielenkiinnon kohteina ovat lapsen etu ja osallisuus. Oman tutkimusasetelmani näkökulmasta Toivosen tuloksissa huomio kiinnittyy erityisesti lapsen edun arvioinnin toteutumiseen. Toivosen (2017, 243) mukaan lastensuojelulain (417/2007, 4 §:n 2 momentti) määrittäminen on täsmällinen. Samoin lain esitöissä on ymmärretty lapsen oikeuksien komitean painottamat vaatimukset lapsen edun sisällöstä laaja-alaisena yksittäistä lasta koskevana harkintana, johon jokaisella lapsella on oikeus myös itse ottaa kantaa. Ongelmallisena näyttäytyy se, että Toivosen mukaan tuomioistuimissa ei osata hyödyntää lain antamaa mahdollisuutta, vaan lapsen edun arvio jää usein sisällöttömäksi toteamukseksi siitä, että päätös on lapsen edun mukainen. Toivonen kysyykin pitäisikö lapsen edun arvioinnista säätää ratkaisijoita velvoittavasti? (Toivonen 2017, 243.)

Kokoan vielä tämän luvun lopuksi tärkeimmät aiemmasta tutkimuksesta nousseet tekijät suhteessa oman tutkielmani tutkimustehtäviin. Aiemman tutkimuksen valossa lapsen edun arviointi lastensuojelun kontekstissa näyttäytyy teemana, jonka merkityksellisyys on ymmärretty, mutta käytännön toteutuksessa on vielä paljon puutteita. Kaikki perheen jälleenyhdistämisen edellytyksiä selvittäneet tutkimukset painottavat lapsen tilanteen ja tarpeiden arvioimisen tärkeyttä lapsen edun ja turvallisuuden varmistamiseksi. Arviointi näyttäytyy kuitenkin suppeana ainakin kunnallisessa lastensuojelussa, ja jossain määrin myös hallinto-oikeuksien prosesseista on puuttunut lain vaateiden täysimääräinen täytäntöönpano. Erityisiä puutteita on lapsen oman näkemyksen kuulemisessa ja huomioimisessa. Oma tutkielmani pyrkii tuottamaan lisää tietoa lapsen edun arvioinnin nykytilasta hallinto-oikeuksissa ja sitä kautta edesauttamaan lasten tarpeet huomioivien työmallien kehittämistä kuntien lastensuojelun sosiaalityössä.

3 LAPSEN EDUN TOTEUTTAMINEN IHMISOIKEUTENA JA LASTENSUOJELUN TEHTÄVÄNÄ

Tässä luvussa pureudun lapsen edun käsitteeseen ihmisoikeuksien sekä erityisesti YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen valossa. Lapsen oikeuksien sopimus rakentaa raamit myös suomalaiselle lastensuojelulaille, jonka määräyksiä lapsen edusta niin ikään selvitän. Tutkielmassani lapsen edun käsite paikantuu hallintotuomioistuimen lastensuojelua koskevaan päätöksentekoon. Hallintotuomioistuimen prosessia edeltää ja seuraa aina asian käsittely kunnan lastensuojelussa. Hallinto-oikeudet toimivat perheen jälleenyhdistämiseen liittyvissä päätöksissä ainoastaan valitusasian ratkaisijoina; ensiasteen päätöksenteko sekä hallinto-oikeuden prosessia seuraava päätösten vaikutusten seuranta ja jatkon arviointi tapahtuvat kunnassa. Näin ollen tutkielmani sijoittuu sekä lastensuojelun että lapsioikeuden kontekstiin. Ymmärrän tutkielmassani lapsen edun laajasti paitsi lastensuojelulain, eritoten ihmisoikeuksien ja hyvinvoinnin kontekstien kautta muovautuvana kokonaisuutena. Viitekehyksestäni johtuen rajaan lapsen edun teoreettisen käsittelyn lakiin ja ihmisoikeussopimuksiin, joihin lapsen edun arviointi myös lastensuojelussa ja tuomioistuimissa keskittyy. En siis pureudu syvällisemmin muissa asiayhteyksissä esitettyihin määritelmiin lapsen edun käsitteestä tai käsitteen ongelmallisuudesta.

3.1 Lapsen edun täysimääräinen huomioiminen

Euroopan ihmisoikeussopimus ei pidä sisällään lapsia koskevia mainintoja, vaan sen määrittämät oikeudet koskevat kaikkia yksilöitä iästä riippumatta. Lapsia koskevissa oikeuskäytännöissä Euroopan ihmisoikeustuomioistuin viittaa tyypillisesti lasten oikeuksien sopimukseen. Lapsen oikeuksien sopimus on merkittävin kansainvälinen lapsen oikeuksiin ja etuun liittyvä sopimus. Sopimus on ollut voimassa Suomessa lain tasoisena vuodesta 1991 alkaen, ja näin ollen Suomessa on sitouduttu lainsäädännön ja toiminnan tasolla noudattamaan lapsen oikeuksien sopimusta. Sopimus on poikkeuksellisen laaja ja yksityiskohtainen, ja siinä on maininta tai viittaus lapsen edusta yhteensä kahdeksan kertaa. Lapsen oikeuksien sopimus on lastensuojelulakia ylempi kansainvälinen sopimus, joka luo pohjan lapsen edun määrittelylle ja sisällölle. Hakalehto muistuttaa, että myös suomalaisessa lastensuojelussa on pidettävä kirkkaana mielessä lapsen oikeuksien sopimuksen lapsen etua koskevat määräykset. Lapsen edun toteutumisessa on kysymys kaikkien lapselle sopimuksen mukaan kuuluvien

ihmisoikeuksien toteuttamisesta. Yleinen yhteiskuntapoliittinen näkemys, ja jopa lastensuojelulaki määrittävät lapsen edun käsitettä kapeammin lapsen hyvinvoinnin edistämiseen tähtääväksi toiminnaksi. Kuitenkaan hyvinvointi ei voi olla aikuisten tahdon varassa, vaan kyseessä on oikeus, jonka turvaaminen on ensisijaisesti huoltajien ja viime kädessä viranomaisten tehtävä. (Araneva 2016, 6–8; Hakalehto 2016, 36, 37.)

Lapsen oikeuksien komitea on todennut, että toisin kuin usein ajatellaan lapsen etu ei ole ainoastaan muodollinen normatiivinen termi, vaan kolmiosainen käsite, joka sisältää lapsen edun aineellisena oikeutena, perustavanlaatuisena tulkintaperiaatteena ja menettelysääntönä. Aineellinen oikeus merkitsee lapsen oikeutta saada etunsa arvioiduksi ja otetuksi ensisijaisesti huomioon. Perustavanlaatuisena tulkintaperiaatteena puolestaan tarkoittaa, että jos lakia voidaan tulkita usealla tavalla, on valittava lapsen etua parhaiten palveleva tulkinta. Lapsen etu menettelysääntönä on velvoite arvioida vaikutuksia lapseen tai lapsiin aina päätettäessä heitä koskevista asioista. Vaikka lapsen etu käsitteenä sisältyy lapsen juridisiin oikeuksiin, on tärkeää huomioida, että lapsi ei unohdu lainsäädännön alle. (Nyrhinen 2016, 71; Pitkänen 2008, 34.) Juridiikka ja sen sisällöt, kuten lapsen etu, muodostavat siis lastensuojelutyön vahvat raamit, mutta ne eivät asetu aidon kohtaamisen tai joustavan asiakastyön esteiksi.

Lasten oikeuksien sopimus tarkastelee lasta yksilönä, jolla on syntymästään saakka omat ihmisoikeudet. Lapsen oikeudet ovat erillisiä vanhemmista ja perheestä, eikä lapsen etu ole aina yhdenmukainen vanhempien tai muun perheen etujen kanssa. Lapsen oikeuksien sopimuksen 3. artikla määrittää, että täytyy arvioida ja ottaa ensisijaisesti huomioon kaikissa häntä koskevissa toimissa ja päätöksissä. Kyseessä on lapsen oikeuksien sopimuksen yleisperiaate, jota sovelletaan lapsen kaikkien oikeuksien tulkintaan ja täytäntöönpanoon. Tarkoituksena on pyrkiä takaamaan kaikkien lapsen perustarpeiden ja oikeuksien toteutuminen sekä perheessä että lapsen muissa toimintaympäristöissä, kuten päiväkodissa, koulussa, terveydenhuollossa, lastensuojelussa ja tuomioistuimissa. Kaikkia lapsen oikeuksien sopimuksen määrittelemiä oikeuksia ei ole mainittu lastensuojelulaissa, mutta tästä huolimatta lastensuojelussa työskentelevillä on velvollisuus niiden noudattamiseen. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on lapsen edun varmistaminen, huomioiden kuitenkin samalla myös vanhempien näkökulmat, sekä pyrkimyksen yhteistyöhön koko lapsen verkoston kanssa. (Hakalehto 2016, 34, 36; Pitkänen 2008, 34.)

Lapsen oikeuksien sopimuksessa painotetaan lapsen näkemysten tärkeyttä ja iän mukana lisääntyvää itsemääräämisoikeutta. Pitkänen huomauttaa, että ainoastaan lasten omien näkemysten huomioimisen ja osallisuuden toteutumisen myötä lapsen edun sisältö voi määrittyä yksilöllisistä, lapsen elämän kannalta merkityksellisimmistä tekijöistä. Lapsen edun arvioinnin tulee olla kokonaisharkintaa, jossa huomioidaan useita lapsen tilanteeseen vaikuttavia näkökulmia ja tekijöitä. (Pitkänen 2008, 34; Lastensuojelulaki 417/2007, 4 §.)

Lapsen haavoittuva asema, ja sen mukanaan tuomaa oikeus erityiseen suojeluun tulee muistaa keskeisenä lapsen asemaa määrittävänä tekijänä. Lapsella on paitsi samat oikeudet kuin kaikilla yksilöillä, myös erityisiä vain lapsia koskevia oikeuksia, kuten oikeus lepoon ja leikkiin sekä oikeus suojeluun kaikelta huonolta kohtelulta. Lastensuojeluntyössä on nähtävissä sekä suojelupainotteinen että hyvinvointipainotteinen näkökulma, joissa lapsen etu saa erilaisen sisällön. Suomessa hyvinvointipainotteinen (avohuoltoon keskittyvä) työote, jossa lapsen etua turvataan tukemalla koko perheen hyvinvointia, on ensisijainen. Kuitenkin puhuttaessa huostaanoton ja sijaishuollon tarpeen arvioinnista, kuten omassa tutkielmassani, lapsen edun arvioinnin tärkein kriteeri määrittyy lapsen suojelun kautta. (Hakalehto 2016, 36; Pösö 2007, 74; Pitkänen 2008, 36.)

Lapsen oikeuksien sopimuksen sekä lastensuojelulain määrittämä lapsen oikeus suojeluun merkitsee siis huolehtimista kaikkien lapsen oikeuksien toteutumisesta. Lapsen oikeuden suojeluun tulisi taata lapsen asema yhteiskunnassa suhteessa aikuisiin. Lapsi on jo iästään johtuen haavoittuvammassa asemassa suhteessa aikuisiin. Lisäksi suojelun tarve liittyy jollain tapaa poikkeaviin olosuhteisiin, jotka uhkaavat lasta ja velvoittavat viranomaisia suojelutehtävään. Lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa sopimusvaltioita ensinnäkin varmistamaan toimivan järjestelmän, jolla lapsen hyvinvoinnin puutteet tehdään näkyviksi ja toiseksi puuttumisen mahdollisiin hyvinvointia vaarantaviin tekijöihin. (Hakalehto 2016, 41.)

Kuten Hakalehto (2016) osuvasti ilmaisee, ”lapsen oikeus suojeluun on osa lapsen edun toteuttamista”. Lasta täytyy suojella väkivallalta, vahingoittamiselta, pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä, välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä silloin, kun hän on vanhempansa tai muun tahon huollettavana. Merkittävä huomio on, että minkäänlaista lasta mahdollisesti vahingoittavaa käytöstä kuten nolaamista, mitätöintiä tai muuta henkistä väkivaltaa ei tule hyväksyä missään lapsen elinympäristöön kuuluvassa paikassa. Kaikki edellä mainittu kohtelu vaarantaa lapsen tasapainoisen kasvun ja kehityksen. (Lapsen oikeuksien sopimus, artikla 19, kohta 1; Hakalehto 2016, 41.)

3.2 Lapsen etu ja perhe-elämän suoja

Lapsen edun ohella perhe-elämän suoja on keskeinen Euroopan ihmisoikeussopimuksessakin määritetty oikeus. Perhe-elämän suojan keskiössä on aina vanhempien ja lapsen välinen suhde. Huostaanotolla puututaan tähän keskiöön ja painavana perusteluna tälle puuttumiselle toimii lapsen etu. Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan viranomaiset voivat erottaa lapsen oman tai vanhempiensa tahdon vastaisesti vanhemmistaan ainoastaan sellaisissa tapauksissa, joissa sen todetaan olevan lapsen edun mukaista. Euroopan ihmisoikeussopimuksessa mainitaan, että viranomaisilla on oikeus puuttua yksityis- ja perhe-elämän suojaan, mikäli laki sen sallii ja se on välttämätöntä lapsen oikeuksien turvaamiseksi. Suomi on sitoutunut muiden sopimusvaltioiden kanssa noudattamaan lapsen oikeuksien sopimuksen 3. artiklaa eli takaamaan lapsen hyvinvoinnille välttämättömän suojelun ja huolenpidon, ottamalla samalla huomioon hänen laillisten huoltajiensa oikeudet ja velvollisuudet. (Aer 2012, 12–13; Euroopan ihmisoikeussopimus, 8. artikla; Nieminen 2013, 131–134; Lapsen oikeuksien sopimus, 3. ja 9. artikla)

Mikäli perhe-elämän suojaan puututaan viranomaisten puolelta, tulee puuttumisen aina olla oikeusjärjestyksen mukainen sekä puuttumisen tarkoituksen tulee olla Euroopan ihmisoikeuksien sopimuksen 8. artiklassa mainittujen intressien kannalta hyväksyttävä. Toimenpiteen tulee myös olla välttämätön kyseisen tarkoituksen saavuttamiseksi, eli huostaanoton tulee olla välttämätöntä lapsen edun toteutumiseksi, jotta perhe-elämän suoja voidaan rikkoa. Sopimusvaltioiden viranomaisilla on harkintamarginaali huostaanoton toimenpiteen välttämättömyyden arvioimiseen, koska viranomaisilla katsotaan olevan mahdollisuus saada asiaa koskien riittävästi faktaperusteista tietoa. (Aer 2012, 12–13.)

Lapsen edun huomioiminen kaikissa toimissa, jotka koskevat lasta, on sosiaalihuollon ensisijainen tehtävä. Lapsen edun arviointi ei ole helppoa ja se on toteutettava lapsikohtaisesti, ottaen huomioon kutakin lasta koskevat erityisolosuhteet, kuten iän, kehitystason ja lapsen kokemukset. Lapsen etu on siis joustava käsite, joka tulee määritellä yksilökohtaisesti. Lapsen edun tulisi ylittää perhe-elämän suojan periaate silloin, kun perhe-elämään liittyvien tekijöiden nähdään vakavasti vaarantavan lapsen kasvun ja kehityksen. Vastakkain asettelu on mahdollinen, mikäli vanhempien näkemys rakentuu perhe-elämän suojan ja perheen jälleenyhdistämisen näkökulmista ja sosiaalityöntekijä ja/tai lapsi itse näkee

lapsen edun edellyttävän sijaishuollon jatkumista. Tärkeä huomio on kuitenkin myös se, että lapsen oikeuksien sopimus suojelee lapsen oikeutta perheeseensä linjaten samalla, että perhe on tulkittava laajasti siten, että se käsittää biologiset, sijais- ja adoptiovanhemmat. (Araneva 2016, 9–11; Tynkkynen 2007, 91, 102.; Lapsen oikeuksien sopimus, 16. artikla.)

Lastensuojelutyötä ohjaavat periaatteet, joista lapsen etu nousee keskeisimmäksi. Lapsen etu tulee huomioida koko sijaishuollon ajan ja myös tavoitetta perheen jälleenyhdistämisestä tulee arvioida lapsen edun mukaisella tavalla. Araneva (2016, 180–181) korostaa, että perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen huomioiminen ilmentää Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8. artiklan ja perustuslain 10 §:n 1 momentin antamaa suojaa jokaisen oikeudelle nauttia yksityis- ja perhe-elämään kohdistuvaa kunnioitusta. Lisäksi myös lapsen oikeuksien sopimuksen 25. artiklassa huomioidaan lapselle oikeus tarkastaa huostassapitonsa edellytysten olemassaolo määräajoin. Tavoitteena perheen jälleenyhdistämisen tulee olla osa sijaishuollon aikaista työskentelyä ja se tulee huomioida oikeudellisena seikkana sijaishuollon aikana.

4 PERHEEN JÄLLEENYHDISTÄMINEN LASTENSUOJELUSSA JA HALLINTO-OIKEUDESSA

Kuvaan tässä luvussa huostaanottoa, sijaishuoltoa ja perheen jälleenyhdistämisen prosessia lastensuojelun ammatillisen toiminnan sekä hallinto-oikeuden päätöksenteon näkökulmista, kuljettaen mukana lapsen edun periaatetta koko teoreettista viitekehystä ohjaavana punaisena lankana. Pyrin kiinnittämään lapsen etua tiukemmin asiayhteyteen; lastensuojelun sijaishuollon prosessiin sekä perheen jälleenyhdistämisen arviointiin ja päätöksentekoon lastensuojelussa ja hallinto-oikeudessa. Lapsen oikeuksien komitea (Yleiskommentti nro 14, kohta 29) painottaa lapsen edun arvioinnin ja toteutumisen olevan tuomioistuimen vastuulla aina, kun lapsen asiaa ratkaistaan tuomioistuimessa. Käytännössä tuomioistuin osoittaa täyttäneensä vaatimuksen lapsen edun arvioinnista ratkaisunsa perusteluilla.

4.1 Huostaanoton ja sijaishuollon tehtävä

Huostaanotolla ja sijaishuoltoon sijoittamisella turvataan viimesijaisesti lapsen kasvua, kehitystä ja terveyttä silloin, kun omat vanhemmat eivät kykene toteuttamaan heille ensisijaisesti kuuluvaa tehtävää, eivätkä avohuollon tukitoimet ole riittäviä lapsen ja perheen auttamiseksi. Lapsen sijoittaminen oman kotinsa ulkopuolelle huostaanotettuna tarkoittaa voimakasta puuttumista sekä lapsen että vanhempien perus- ja ihmisoikeuksiin. Araneva (2016) tähdentää, että huostaanotolla puututaan lapsen itsemääräämisoikeuteen, liikkumisvapauteen sekä oikeuteen henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Kaikki nämä oikeudet ovat kirjattuina perustuslakiin. Kuitenkin lapsella on myös ikäänsä perustuen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun, joiden toteutuminen tulee edellytysten täytyessä turvata huostaanotolla. (Lastensuojelulaki 417/2007, 1 §, 2 §, 40 §; Araneva 2016, 279.)

Saastamoinen (2010, 22–23) puhuu lapsen oikeudesta tulla huostaanotetuksi silloin, kun lastensuojelulaissa määritellyt edellytykset täyttyvät. Lastensuojelulain 40 §:ssä säädetään huostaanoton kriteereistä. Kriteerit on erotettu kahteen osaan perustuen siihen, johtuuko huostaanotto lapsen omasta kasvua ja kehitystä vaarantavasta toiminnasta, vai onko lapsen

kasvuolosuhteissa sellaisia puutteita, joiden vuoksi huostaanotto on välttämätön toimenpide lapsen suojelemiseksi. Lastensuojelulain mukaan ”*lapsi on otettava huostaan ja hänelle on järjestettävä sijaishuolto, mikäli puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä ja kehitystä tai lapsi itse omalla toiminnallaan vaarantaa vakavasti omaa terveyttään ja kehitystään*”. Huostaanottoon ryhdyttäessä on myös oltava varma siitä, että avohuollon tukitoimet eivät ole mahdollisia, tai ne ovat riittämättömiä lapsen suojelemiseksi. (Lastensuojelulaki 417/2007, 7 §, 40 §; Aer 2012, 83.)

Huostaanoton valmistelu sisältää keskeisenä toimenä lapsen kuulemisen tai mielipiteen selvittämisen. 12-vuotta täyttäneen lapsen kuuleminen huostaanottoasiassa tulee toteuttaa lastensuojelulain (417/2007, 20 §:n 2 momentti) mukaisesti hallintolain (434/2003, 34 §) määrittämällä tavalla. Kuulemisen tarkoitus on mahdollistaa lapselle tilaisuus kertoa oma näkemyksensä valmisteilla olevan päätöksen perusteluista ja muista asiaan liittyvistä seikoista sekä lausua mielipiteensä ratkaisusta. Kyseessä voi olla suostumus, vastustus tai muu tahdonilmaisu, esimerkiksi sijaishuoltopaikkaan liittyen. Tarkoituksena on myös antaa lapselle tosiasiallinen mahdollisuus vaikuttaa päätökseen. Myös alle 12-vuotiaalla lapsella tulee olla oikeus saada mielipiteensä ilmaistuksi ja otetuksi huomioon. (Araneva 2016, 205.)

Tilanteissa, joissa yli 12-vuotias lapsi ja huoltaja jakavat sosiaalityöntekijän kanssa saman näkemyksen huostaanoton välttämättömyydestä sekä valitun sijaishuoltopaikan sopivuudesta, päätöksen huostaanotosta tekee sosiaalihuollon johtava viranomainen. Tällöin puhutaan suostumukseen perustuvasta huostaanotosta. Mikäli suostumukseen perustuva huostaanotto ei ole mahdollinen yhden tai useamman asianosaisen vastustaessa sitä, päätös tehdään hallinto-oikeudessa. Hallinto-oikeus ratkaisee tahdonvastaisen huostaanoton itsenäisesti, kunnan sosiaaliviranomaisen laatiman hakemuksen perusteella. Käytännössä hakemusten hylkääminen on harvinaista. (Pösö 2018, 18; Huhtanen 2018, 35, 48.)

Suomessa suurin osa huostaanottopäätöksistä perustuu vapaaehtoisuuteen, esimerkiksi vuonna 2014 tehdyistä huostaanotoista 77,2 % oli suostumukseen perustuvia. Suostumukseen perustuva huostaanotto ei eroa luonteeltaan hallinto-oikeuden ratkaisemasta tahdonvastaisesta päätöksestä. Huostaanottopäätös on aina velvoittava päätös, jonka johdosta lapselle järjestetään sijaishuolto ja joka muuttaa sekä lapsen että hänen huoltajiensa oikeudellista asemaa, sillä merkittävä osa huoltajan tehtävistä siirtyy päätöksen myötä sosiaalitoimelle. Yleisesti voidaan kuitenkin ajatella, että puuttuminen suostumukseen perustuvassa

huostaanotossa on tahdonvastaista lievempää ja perusoikeuksien huomioiminen toteutuu paremmin. (Huhtanen 2018, 41; Lastensuojelulaki 417/2007 45 §.)

Sijaishuolto merkitsee huostaanottopäätöksen toimeenpanemista ja lapsen hoidon sekä kasvatuksen järjestämistä oman kodin ulkopuolella. Lapsen fyysisen asuinpaikan valinta on oikeusvaikutuksiltaan merkittävin huostaanoton seuraus, ja sillä on suuri merkitys lapsen sekä hänen vanhempiensa elämään. Sijaishuoltopaikan valinta lapsen tarpeet, rajalliset paikkamahdollisuudet ja asianosaisten näkemykset huomioiden on erittäin vaikea tehtävä. Suomessa lastensuojelulaki määrittää perhehoidon ensisijaiseksi sijaishuollon muodoksi, ja laitoshoidon tulee kyseeseen ainoastaan silloin, kun perhehoidon toteuttaminen ei ole lapsen edun mukaisella tavalla mahdollista. Sijaishuoltopaikan valinnan tulee perustua aina lapsen etuun ja yksilökohtaiseen harkintaan. (Araneva 2016, 303–304; Lastensuojelulaki 417/2007, 4 §.)

Sijaishuollon tehtävänä on tuottaa lapsen tarpeisiin vastaavaa laadukasta palvelua. Lastensuojelun laatusuosituksen (Lavikainen, Puustinen-Korhonen & Ruuskanen 2014, 37) mukaisesti sijaishuollon tulee ylläpitää tai parantaa asiakkaan toimintakykyä ja hyvinvointia. Käytän tässä tutkielmassa käsitteitä kuntoutuminen ja eheytyminen kuvaamaan juuri lapsen toimintakyvyn ja hyvinvoinnin lisääntymistä sijaishuollon aikana. Sijaishuollossa elävä lapsi on usein kokenut psyykkiseen ja fyysiseen vointiinsa, käyttäytymiseensä, kiintymyssuhteisiinsa ja toimintakykyynsä heijastuvia traumoja ja vaikeita kokemuksia elämänsä aikana. Tarkoitan kuntoutumisella ja eheytymisellä myös lapsen toipumisprosessia jo syntyneisiin vaurioihin liittyen. (kts. esim. Araneva 2016, 377.) Kuntoutumisella tarkoitan myös vanhemman tilanteen parantumista, esimerkiksi kuntoutumista päihde- tai mielenterveysongelmasta.

4.2 Perheen jälleenyhdistäminen huostassapidon ja sijaishuollon aikaisen työskentelyn tavoitteena

Sijaishuollon tavoitteena on työskennellä lapsen sekä hänen vanhempiensa kanssa siten, että huostaanottoon johtaneet syyt poistuisivat siinä määrin, että lapsen olisi mahdollista asua kotona avohuoltona toteutettavien jälkihuollon palveluiden tuella. Näin ollen lastensuojelun tukitoimissa voitaisiin palata kevyempiin muotoihin ja lieventää puuttumisen astetta. Perheen jälleenyhdistäminen tarkoittaa siis tilannetta, jossa huostaanotto voidaan päättää ja lapsi

palauttaa takaisin vanhemmilleen. Viranomaisella on sijaishuollon aikana velvollisuus toimenpiteillään tukea ja edesauttaa perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen saavuttamista. (Araneva 2016, 366; Lastensuojelulaki 2007/417, 41 §, 47 §.)

Samoin kuin huostaanoton ja sijaishuoltoon sijoittamisen tarpeellisuuden, myös perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuuden ja lapsen edun arvioiminen ovat lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtäviä. Huostaanoton lopettaminen aiheuttaa usein merkittäviä muutoksia lapsen kasvuolosuhteisiin, kuten tärkeisiin ihmissuhteisiin, asuinpaikkaan, kouluun, päivähoitoon ja harrastuksiin. Lapsen elämässä jokainen suuri muutos horjuttaa perusturvallisuuden tunnetta, ja mitä useampia muutoksia lapsi elämänsä aikana kohtaa, sitä huonommin hän niistä yleensä selviytyy. Tämän vuoksi viranomaisella on suuri vastuu arvioidessa sitä, ovatko huostassapidon edellytykset olemassa ja onko perheen jälleenyhdistäminen lapsen edun mukainen ja kestävä ratkaisu. (Lastensuojelulaki 417/2007, 40 §, 47 §; Rätty 2010, 296; Saastamoinen 2010, 32–33.)

4.2.1 Huostassapidon lopettaminen: arviointi ja päätöksenteko

Lastensuojelulain (417/2007) mukaan lapsen huostassapito tulee lopettaa ja perheen jälleenyhdistäminen toteuttaa, mikäli *huostassapidon ja sijaishuollon tarvetta* ei enää ole. Huostassapitoa ei kuitenkaan tule lopettaa, vaikka kaikki edellytykset eivät enää täytyisikään, jos lopettamisen katsotaan olevan *selvästi vastoin lapsen etua*. Lastensuojelulaki korostaa sosiaalityöntekijän velvollisuutta arvioida huostassapidon lopettamisen edellytyksiä sijaishuollon aikana. Edellytysten olemassaoloa tulee arvioida aina asiakassuunnitelmaneuvoittelujen yhteydessä, tilanteissa joissa huostassapidon arviointi osoittautuu muutoin tarpeelliseksi, tai kun 12 vuotta täyttänyt lapsi tai hänen huoltajansa hakee huostassapidon lopettamista. Päätös huostassapidon lopettamisesta päättää sijaishuollon vaiheen ja lapsi siirtyy jälkihuollon piiriin (toteutetaan avohuoltona). Huostassapito lakkaa viimeistään lapsen täyttäessä 18 vuotta, mikäli päätöstä huostassapidon lopettamisesta ei tätä ennen ole tehty. (Lastensuojelulaki 417/2007, 40 §, 47 §; Araneva 2016, 281; Saastamoinen 2010, 32–33; Pitkänen 2008, 21–22; Rätty 2010, 289–290.)

Huostassapidon lopettamista harkittaessa arvio kohdentuu lastensuojelulaissa (417/2007, 40 §) säädettyihin huostaanoton edellytyksiin. Arviossa tulee kiinnittää huomiota siihen uhkaavatko huostaanoton syyt, tai muut sijaishuollon aikana syntyneet syyt, edelleen

vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä ja kehitystä. Samalla tulee nykyhetken tilanne huomioiden arvioida avohuollon tukitoimien mahdollisuus ja riittävyys lapsen hoidon toteuttamiseksi sijaishuollon sijaan kotona. Edellä mainittujen seikkojen lisäksi tulee arvioida, onko sijaishuollon toteuttaminen edelleen lapsen edun mukainen vaihtoehto ja parempi ratkaisu verrattuna kotona asumiseen. Mikäli yksikin mainituista huostaanoton edellytyksistä on poistunut, tulee seuraavaksi arvioida, olisiko huostassapidon lopettaminen selvästi lapsen edun vastaista. (Araneva 2016, 366, 368 Lastensuojelulaki 417/2007, 47 §, 40 §, 4 §.) Aavaan tarkemmin lapsen edun arviointia huostassapidon lopettamiseen ja perheen jälleenyhdistämiseen liittyen omassa alaluvussa.

Valituskelpoisen hallintopäätöksen valmistelu ja toteuttaminen huostassapidon lopettamisesta on aloitettava välittömästi, mikäli lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä arvioi huostaanoton edellytysten poistuneen ja perheen jälleenyhdistämisen olevan lapsen edun mukaista. Samoin päätöksen valmistelua ja toteuttamista edellyttävät tilanteet, joissa 12 vuotta täyttänyt lapsi tai hänen huoltajansa hakevat huostassapidon lopettamista. Päätös huostassapidon lopettamisesta (myönteinen tai kielteinen) tehdään kaksipuolisesti lapsen ja perheen oikeusturvan parantamiseksi. Näin ollen asian ratkaisee eri viranhaltija (kunnan sosiaalihuollon johtava viranhaltija), kuin asian valmistellut viranhaltija (lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä). Valmistelu sisältää 12 vuotta täyttäneen lapsen ja huoltajien/vanhempien kuulemisen samalla tavalla, kuin huostaanottoakin valmisteltaessa. Lisäksi kuullaan lapsen kasvatuksesta ja hoidosta välittömästi ennen asian valmistelua vastannutta henkilöä. Tällä tarkoitetaan perhehoitajain (312/1992, 1 §) mukaisia toimeksiantosuhteisia perhehoitajia sekä muita perhekodeissa tai laitoksissa työskenteleviä lasta hoitavia henkilöitä, mikäli yksikössä työskennellään kodinomaisissa olosuhteissa ja henkilö asuu yhdessä lapsen kanssa. (Araneva 2016, 366; Lastensuojelun käsikirja, huostassapidon lopettaminen; Sosiaali- ja terveysministeriö 2006, 25, 59.)

Perheen jälleenyhdistäminen tulee aina toteuttaa huolellisesti sekä suunnitelmallisesti asiakassuunnitelmassa nimettyjen tukitoimien avulla. Lapsen ja vanhempien kuntoutumisesta edellytetään näyttöä riittävältä ajalta, ja monissa tilanteissa lapsen kotijaksoja vanhempien luona lisätään vähitellen, ennen lapsen varsinaista kotiuttamista sijaishuollosta. Yleensä on perusteltua sijoittaa lapsi väliaikaisesti vanhempiensa hoidettavaksi ennen huostassapidon lopettamista. Laki mahdollistaa huostaanotetun lapsen sijoittamisen väliaikaisesti vanhempiensa tai muun huoltajansa luokse (päätös sijaishuollon muutoksesta kotiin) tilanteissa, joissa valmistellaan kodin ulkopuolisen sijoituksen päättämistä. Lapsi voi olla

sijoitettuna kotiinsa enintään kuuden kuukauden ajan, jonka aikana huostassapidon lopettamisen edellytykset tulee arvioida. Mikäli edellytyksiä huostassapidon jatkamiselle ei enää ole, tulee huostaanotto lopettaa. Mikäli huostaanottoa ei ole perusteltua purkaa, tulee lapsi sijoittaa sijaishuollon muutoksella lapsen tarpeiden mukaiseen sijaishuoltoapaikkaan. (Saastamoinen 2010, 12–15, 35, 39; Rätty 2010, 289–290.)

4.2.2 Lapsen etu arviointiperusteena

Mikäli huostassapidon perusteiden katsotaan lakanneen tai vähentyneen siinä määrin, että vakava vaara tai sen uhka on poistunut, arvioidaan seuraavaksi olisiko perheen jälleenyhdistäminen selvästi vastoi lapsen etua. Lastensuojelulain (417/2007, 4 §:n 2 momentti) mukaan lapsen etua arvioitaessa on huomioitava, miten eri toimenpidevaihtoehdot turvaavat lapselle ”*tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet, mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon; taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen; turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden; itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen; mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan; sekä kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen*”. Näiden tekijöiden tiedetään tutkimustiedon valossa olevan edellytyksiä lapsen terveydelle sekä tasapainoiselle psyykkiselle, fyysiselle ja sosiaaliselle kehitykselle. (Araneva 2016, 175.)

Toivosen (2017) sanoin lapsen etu ei ole lastensuojelulaissa esitetty epämääräisesti tai liian avoimesti, vaan päinvastoin lain määritelmä on melko tarkka oikeudellisesti arvioiden. Lastensuojelulain tarkoitus on, että lapsen etua koskeva arvio on kokonaisarvio kaikista 4 §:n toisessa momentissa esiin nostetuista kohdista. Lisäksi arvioinnin tulee sisältää vertailua ratkaisuvaihtoehtojen kesken. Lapsen edun arviointi oikeustieteellisestä näkökulmasta katsottuna näyttäytyy riskianalyysinä, jossa avataan toimenpidevaihtoehtojen uhkia ja vahvuuksia lapsen yksilöllinen tilanne sekä ikätaso huomioiden. (Emt., 82, 87.) Munro (2002, 105) muistuttaa riskien arvioinnin tärkeydestä myös lastensuojelun sosiaalityössä. Riskien arvioinnin tulee olla jatkuvaa, lapsen ja perheen olosuhteiden muuttuessa. Kattava ja myös riskien olemassaolon tunnustava lapsen edun arviointi lisää päätöksenteon kestävyyttä.

Aranevan (2016) mukaan arviointi lapsen edusta huostassapidon lopettamista harkittaessa perustuu edellä esitettyyn lastensuojelulain kohtaan (417/2007, 4 §:n 2 momentti) siten, että lapsen jatkamista sijaishuollossa ja perheen jälleenyhdistämistä vertaillaan vaihtoehtoisina toimenpiteinä. Lisäksi arviointiin tulee sisällyttää lastensuojelulain (417/2007, 47 §:n 3 momentti) huostassapidon lopettamista käsittelevä erityissäännös, jonka mukaan lapsen edun arvioinnissa on lisäksi otettava huomioon sijaishuollon kesto, lapsen ja sijaishuoltoa antavan välillä vallitsevan kiintymyssuhteen laatu, lapsen ja hänen vanhempiansa välinen kanssakäyminen sekä lapsen mielipide. Tämä säännös tulee käytettäväksi erityisesti silloin, jos 4 §:n perusteella ei voida määrittää lapsen edun kannalta selvästi parempaa ratkaisua. Erityissäännöksen tarkoituksena on ohjata huostassapidon lopettamisen arviointia lapsen näkökulman huomiovaksi silloinkin, kun alkuperäiset huostaanoton syyt ovat poistuneet, eikä uusia vakavaa vaaraa aiheuttavia perusteita ole syntynyt. Aranevan mukaan erityissäännös koskettaa mahdollisesti enemmän perhehoidossa asuvien lasten edun arviointia, vaikkakin se tulee huomioida kaikkien lasten kohdalla. (Araneva 2016, 373.)

Ratkaisuperusteina sijaishuollon kesto sekä lapsen ja sijaishuoltoa antavan välillä vallitsevan kiintymyssuhteen laatu tulee arvioida kunkin lapsen kohdalla tapauskohtaisesti harkiten. Ratkaisuperusteet ovat sinä määrin sidoksissa toisiinsa, että vauvana tai taaperoikäisenä sijoitetun, ja pitkään jatkuneen sijoituksen seurauksena kiintymyssuhteen ja tunnesiteen merkitys on todennäköisesti syvempi, kuin muutaman vuoden sijoituksen jälkeen. Silloin kun lapsi on ollut sijoitettuna suurimman osan elämästään, hän saattaa kokea perhehoitajat omaksi perheekseen biologisten vanhempien sijaan, eikä häntä välttämättä voida irrottaa perheestään tuottamatta uusia vaurioita. Mikäli lapsi kokee sijaisperheen tosiasialliseksi perheekseen, voi Euroopan ihmisoikeuksien sopimuksen 8 artikla, joka turvaa perhe-elämän paitsi biologiseen myös tosiasialliseen perheeseen, tukea sijaishuollon jatkamista perheen jälleenyhdistämisen sijaan. Araneva kuitenkin painottaa kyseiseen artiklaan vetoamisen edellyttävän, että perheen jälleenyhdistämisen esteet eivät ole aiheutuneet viranomaisen omasta toiminnasta. Tällaista toimintaa voisi olla esimerkiksi se, että lapsen ja biologisen vanhemman yhteydenpitoa ei ole mahdollistettu ja edistetty. (Araneva 2016, 374, 377; Euroopan ihmisoikeussopimus, 8. artikla; Lapsen oikeuksien sopimus 16. artikla.)

Araneva (2016) muistuttaa korkeimman hallinto-oikeuden ennakkopäätökseen viitaten, että pitkä sijaishuolto ja vahva kiintymyssuhde sijaishuoltopaikan aikuisiin ei ole ehdoton este perheen jälleenyhdistämiselle, mikäli sijaishuollon aikana on huomioitu perheen jälleenyhdistämisen tavoite ja tuettu lapsen yhteyttä biologiseen perheeseensä. Toisaalta myös

sijaishuollon lyhyt kesto voi olla este perheen jälleenyhdistämiselle jos katsotaan, että aika ei ole ollut riittävä lapsen eheytyksen kannalta, eikä perheen jälleenyhdistäminen näin ole lapsen edun mukaista vanhemman kohentuneesta elämäntilanteesta huolimatta. Lapsen ja sijaishuoltopaikan välisen kiintymyssuhteen rinnalla tulee arvioida lapsen ja hänen vanhempiansa välinen kanssakäyminen. Araneva korostaa, että merkitykselliseksi nousee se, onko lastensuojeluviranomainen tukenut ja edistänyt lapsen oikeutta tavata ja pitää yhteyttä vanhempansa lastensuojelulain ja lapsen oikeuksien sopimuksen tarkoittamalla tavalla, jolloin suhteen on mahdollista säilyä tai kasvaa yhtä vahvaksi, kuin lapsen suhde sijaishuoltoon antavaan henkilöön. (Araneva 2016, 374–378.)

Lastensuojelulain (417/2007) 5 §:n mukaan lasta koskevaa päätöstä tehtäessä ja lastensuojelua toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen mielipiteisiin ja toivomuksiin. Lapsen omalle mielipiteelle tulee antaa suuri painoarvo arvioitaessa sitä, onko huostassapidon lopettaminen selvästi lapsen edun vastaista. Velvoite mielipiteen kuulemiseen ja huomioimiseen ei kuitenkaan ole ikäsidonnainen. Hallituksen esitys lastensuojelulaiksi (HE 252/2006) tarkentaa lastensuojelulain 5 §:n pyrkivän edistämään kaiken ikäisten lasten näkemysten todellista huomioon ottamista lastensuojelua toteutettaessa. Myös YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen yleiskommentissa (numero 12, kohta 29) muistutetaan, että lapsella on oikeus ilmaista näkemyksensä kaikissa häneen vaikuttavissa päätöksissä, eikä nuori ikä saa vähentää näkemykselle annettavaa painoarvoa.

Lapselle on myös annettava ikä- ja kehitystaso huomioiden riittävästi tietoa, jotta hänellä on mahdollisuus muodostaa mielipiteensä. Lopullinen vastuu lapsen edun mukaisesta ratkaisusta on kuitenkin aina päätöksen tekemisestä vastaavalla sosiaalityöntekijällä. Lapsella ei siis ole ratkaisovaltaa, vaan aikuisen tulee arvioida mikä toimenpidevaihtoehdoista huomioi lapsen edun parhaalla mahdollisella tavalla. Huomionarvoista on, että lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen etua on usein tulkittamassa vanhempien lisäksi ammattilaisten joukko, jolloin vaarana on lapsen oman äänen vaimuus muiden äänten joukossa. Lapsen mahdollisuutta tuottaa tietoa omaan elämäänsä liittyen tulee vahvistaa ja tukea. (Araneva 2016, 176, 378–379; Heino 2005, 217.)

4.2.3 Sosiaalityöntekijä lapsen edun turvaajana

Jokaiselle lastensuojelun asiakaslapselle tulee nimetä hänen asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä, joka kantaa kokonaisvastuun lapsen asiakasprosessista, ja jonka tärkeimpänä tehtävänä on pyrkiä turvaamaan lapsen edun toteutuminen edellä mainittuihin ihmisoikeussopimuksiin ja lakeihin perustuen. Sijaishuollon aikana lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on lastensuojelulain mukaisesti oikeus ja vastuu ”huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi päättää lapsen olinpaikasta sekä hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta ja näiden toteuttamiseksi tarpeellisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta”. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on tarvittavien lastensuojelun toimenpiteiden lapsikohtainen ja yksilöllinen suunnittelu, toteuttaminen sekä arviointi yhteistyössä lapsen ja hänen perheensä kanssa. (Saastamoinen 2010, 73–74; Lastensuojelulaki 417/2007, 45 §.)

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävänä on siis laaja-alainen lapsen asioiden hoitaminen ja Helavirran (2018) sanoin toimiminen lapsen ”julkisena huoltajana”. Kyseessä ei kuitenkaan ole yksinhuoltajuus, vaan jaettu ja yhteistyötä edellyttävä tehtävä. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ensisijainen asiakas on aina lapsi. Kuitenkin myös sijoitettu lapsi on osa perhettään ja yhteisöään. Lastensuojelulaki (417/2007 52 §) velvoittaa lapsen asioista vastaavaa sosiaalityöntekijää tekemään yhteistyötä lapsen huollon jatkuvuuden turvaamiseksi niin lapsen, hänen vanhempiansa kuin sijaishuoltopaikankin kanssa. Sijaishuollon tarkoituksena on, että lapsi saa omia tarpeitaan vastaavan hoivan ja huolenpidon kaikissa mahdollisissa tilanteissa. Tämä ei ole mahdollista ilman yhteistyötä lapsen tosiasiallisesta hoidosta vastaavien henkilöiden, vanhempien ja sosiaalityöntekijän välillä. Kaikissa toimenpiteissä sosiaalityöntekijän tulee arvioida niiden merkitystä lapsen edun kannalta. (Helavirta 2018, 188; Saastamoinen 2010, 79–80, 112-113.)

Vastuullista tehtävää toteuttaakseen lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on tavattava lasta riittävän usein ja pysyttävänä tietoisena lapsen elämässä tapahtuvista asioista sijaishuollon aikana. Lapsella on oikeus tavata työntekijäänsä kahden kesken, ja sosiaalityöntekijän vastuulla on omalla aktiivisella toiminnallaan edesauttaa näiden tapaamisten toteutumista. Tapaamisten toteutuminen on olennaista paitsi lapsen oikeuksien näkökulmasta, myös sijaishuollon tarkoituksenmukaisuuden arvioinnin toteutumiseksi. Sosiaalityöntekijällä täytyy olla tietoa, jonka perusteella hän voi valvoa ja arvioida lapsen

edun toteutumista sekä lapsen ja perheen tarvitsemia tukitoimia sijaishuollon aikana. (Saastamoinen 2010, 123–124.)

Lapsen asioista vastaavalle työntekijällä on lastensuojelulain määrittämä velvollisuus laatia yhdessä lapsen, perheen ja sijaishuoltopaikan kanssa lapsen asiakassuunnitelma.

Asiakassuunnitelmassa arvioidaan kokonaisvaltaisesti lapsen ja perheen tilannetta, asetetaan työskentelyn tavoitteet ja aikataulut sekä sovitaan tarvittavista tukitoimista.

Asiakassuunnitelma on merkittävä lastensuojelun työväline, johon kirjataan konkreettisesti ja avoimesti näkyville, mitä ja millä keinoin työskentelyllä tavoitellaan. Lastensuojelulaki (417/2007, 30 §) ohjaa tarkastamaan sijaishuollossa olevan lapsen asiakassuunnitelmaa säännöllisesti, vähintään kerran vuodessa. Asiakassuunnitelmaa tulee kuitenkin tarkastaa aina, kun lapsen tai hänen huoltajiensa tilanne muuttuu olennaisesti. (Saastamoinen 2010, 81–82.)

Osana asiakassuunnitelmaa sosiaalityöntekijän vastuulla on arvioida perheen jälleenyhdistämisen tavoitetta. Kotiuttamisesta ei tarvitse tehdä erillistä suunnitelmaa, vaan kirjaamalla asiakassuunnitelmaan tavoitteen perheen jälleenyhdistämisestä, se huomioidaan oikeudellisena seikkana koko sijaishuollon prosessin ajan. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on avata lapselle ja perheelle, mitä muutoksia lapsen kasvuolosuhteissa tai lapsen omassa käytöksessä tulee tapahtua, jotta sijaishuollon välttämättömyys poistuu, ja perheen jälleenyhdistäminen mahdollistuu. Oleellista on kirjata myös lapsen ja vanhemman yhteydenpidon toteuttamisesta sovitut asiat. Keskeinen osa sijaishuollon aikaista työskentelyä ja perheen jälleenyhdistymisen mahdollistumista on vanhempien kuntoutumisen tukeminen, etenkin silloin, kun lapsen huostaanottoon on päädytty vanhempien lasta vaarantavan elämäntavan vuoksi. Huostaanotetun lapsen vanhemmille tulee laatia oma asiakassuunnitelma, joka tehdään tarvittaessa yhteistyössä muiden sosiaalihuollon tai terveydenhuollon viranomaisten kanssa. (Araneva 2016, 254; Saastamoinen 2010, 84–86.)

4.3 Perheen jälleenyhdistämistä koskevat ratkaisut hallinto-oikeudessa

Hallinto-oikeuksien toiminta riippumattomina tuomioistuimina on Suomessa nuorta, sillä vasta hallinto-oikeuslain (430/1999) voimaantulo muutti läänioikeudet hallinto-oikeuksiksi 1.11.1999. Lääninhallitusten historia puolestaan ulottuu 1600-luvulle saakka. Suomessa hallinto-oikeuksien yläpuolella valtaa käyttää korkein hallinto-oikeus. Lapsia ja perheitä

koskeva lainsäädäntö sisältyy sekä yksityis- että julkisoikeuden alaisuuteen.

Yksityisoikeudelliset asiat pitävät sisällään lapsen ja hänen huoltajansa tai vanhempansa oikeussuhteeseen liittyvät kiistat, kuten kysymykset lapsen huollosta, tapaamisoikeudesta, elatuksesta ja isyydestä. Hallinto-oikeuksissa puolestaan ratkaistaan julkisoikeuden piiriin kuuluvat lastensuojeluasiat, joissa on kyse hallintopäätöksistä, ja joiden osapuolina ovat lapsi, huoltajat ja kunnan lastensuojelusta vastaavat viranomaiset. (Korpinen 2008, 40, 43.)

Hallinto-oikeuksien menettelytavoista lastensuojeluaisoissa määrätään hallinto-oikeuslaissa, hallintoprosessilaissa (laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa on tullut voimaan 1.1.2020 ja korvannut vuonna 1996 säädetyn hallintolainkäyttölain) ja myös lastensuojelulaissa.

Hallinto-oikeuksien rooli huostaanottoasioissa on laajentunut vuonna 2007 annetun lastensuojelulain perusteella. Lain myötä hallinto-oikeudesta tuli ensiasteinen päätöksentekijä vastentahtoisissa huostaanotoissa (huoltaja tai 12-vuotta täyttänyt lapsi vastustaa huostaanottoa tai valittua sijaishuoltopaikkaa). Lakimuutoksen perusteluissa hallinto-oikeuksien vahvuuksina vaikuttivat puolueettomuus sekä hallinto- ja lastensuojeluasioihin liittyvä asiantuntijuus. Edellä mainituista syistä johtuen lasten ja perheiden oikeusturvan nähdään toteutuvan paremmin hallinto-oikeuksissa, verrattuna sosiaalitoimissa tapahtuvaan päätöksentekoon. (Kuokka & Pösö 2018, 57; Lastensuojelunkäsikirja 2019; Hallinto-oikeuslaki 430/1999, 7 §, 12 §; Laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa 808/2019, 44 §.)

Hallinto-oikeuden prosessi käynnistyy vireille tulleen hakemuksen (vastentahtoinen huostaanotto) tai valituksen johdosta. Tässä tutkielmassa mielenkiintoni kohdentuu huostaanottoa tai sijaishuollon muutosta koskeviin perheen jälleenyhdistämiseen liittyviin valitusasioihin. Valitusasia tulee vireille hallinto-oikeuteen asianosaisen (yli 12-vuotias lapsi, huoltaja tai perhehoitaja) valittaessa kunnan sosiaalitoimessa tehdystä päätöksestä. Asian tultua vireille, hallinto-oikeus voi kirjallisen valmistelun lisäksi järjestää myös suullisen valmistelun. Suullisen valmistelun tarkoituksena on asianosaisten vaatimusten ja niiden perusteiden selvittäminen sekä erityisesti selvittää, mistä asianosaiset ja viranomainen ovat erimielisiä, ja mitä todisteita näkökulmista on esitetty. Suullisessa valmisteluvaiheessa ei kuulla todistajia eikä asiantuntijoita. Hallinto-asian kirjallisesta valmistelusta vastaa esittelijä, joka myös ottaa osaa suulliseen käsittelyyn ja kirjoittaa päätösesityksen. Esittelijät eivät ota osaa päätöksentekoon. Valmisteluvaiheen jälkeen hallintoasian käsittely etenee kirjallisena käsittelynä, jonka lisäksi voidaan järjestää suullinen käsittely mikäli tuomioistuin katsoo sen tarpeelliseksi, tai joku asianosaisista vaatii sitä. Suullinen käsittely voidaan vaatimuksesta huolimatta jättää myös järjestämättä, mikäli hallinto-oikeus katsoo saaneensa jo kaiken asian

ratkaisemiseksi tarvitsemansa tiedon. (Laki oikeudenkäynnistä hallinto-asioissa 808/2019, 47 §, 55 §; Hallinto-oikeuslaki 430/1999, 12 §; Lastensuojelulaki 417/2007, 84 §.)

Lapsi- ja perhekohtaisten lastensuojeluasioiden (joihin myös tutkielmani aineiston muodostavat päätökset sisältyvät) käsittelee hallinto-oikeudessa kahden lainoppineen tuomarin sekä asiantuntijajäsenen muodostama kokoonpano. Jäseniltä edellytetään lastensuojeluasioista päätettäessä sekä oikeudellista asiantuntemusta (tuomarijäsenet) että tietoa liittyen lapsen kasvuun ja kehitykseen (asiantuntijajäsenet). Asiantuntijajäsenellä tulee olla soveltuva ylempi korkeakoulututkinto (usein esimerkiksi sosiaalityöntekijä, psykologi tai lääkäri) ja perehtyneisyyttä lastensuojeluun. Asiantuntijajäsen vannoo tuomarin valan ja toimii ratkaisukokoonpanossa tasavertaisena päättävänä jäsenenä. Asiantuntijajäsenet valitaan oikeusministeriön organisoiman haun kautta nelivuotiskaudeksi kerrallaan. Hallinto-oikeuksien päätöksenteko on tuomari- ja asiantuntijajäsenten välistä yhteisymmärryksessä tapahtuvaa vuoropuhelua, jota jatketaan kunnes lopputulos tyydyttää kaikkia ratkaisukokoonpanon jäseniä. Jäsenten mahdollisuus tulla kuulluksi on asiantuntijajäsenten kokemusten mukaan tasavertaista, eivätkä päätöksentekoprosessit sisällä erilaisten näkemysten kamppailua. (Kuokka & Pösö 2018, 56, 6466.)

Lastensuojeluasioissa lapsi itse on poikkeuksetta asianosainen, ja kuten todettua lainmukaisesti (Hallintolaki 434/2003, 34 §; Lastensuojelulaki 417/2007, 5 §) lapsen kuuleminen tai mielipiteen selvittäminen tulee toteuttaa jo kunnan lastensuojelussa tapahtuvan päätöksentekoprosessin yhteydessä. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän vastuulla on se, että lapsen mielipide ja lapsella oleva tieto on selvitetty ja saatettu myös hallinto-oikeuden tietoisuuteen. Hallintotuomioistuimissa kuullaan lasta henkilökohtaisesti, mikäli lapsi itse pyytää kuulemista tai suostuu siihen. Alle 12-vuotiasta kuullaan henkilökohtaisesti ainoastaan silloin, kun kuuleminen on välttämätöntä päätöksen tekemiseksi, eikä siitä arvioida olevan lapselle merkittävää haittaa. Kuulemisen yhteydessä lapselle ei tule antaa sellaista tietoa, joka voisi vaarantaa vakavasti hänen terveyttään tai kehitystään. Lapsen kuuleminen tulee lapsen suojelemisen ja itsenäisen mielipiteen varmistamisen näkökulmat huomioiden tarvittaessa toteuttaa niin, että ainoastaan tuomioistuimen jäsen tai jäsenet ja lapsi ovat läsnä kuulemisessa. Kuuleminen voidaan toteuttaa joko suullisessa käsittelyssä tai muulla tuomioistuimen harkitsemalla tavalla. Asianosaisilla sekä viranomaisella tulee olla mahdollisuus tutustua kuulemisen sisällöstä laadittuun oikeudenkäyntiaineistoon ja lausua mielipiteensä sisällöstä, mikäli sen salaaminen

ei ole tarpeen lapsen suojelemiseksi tai muun lapsen erittäin tärkeän edun turvaamiseksi. (Korpinen 2008, 45–46; Lastensuojelulaki 2007/417, 86 §.)

Lapsen kuulemista hallinto-oikeuksien päätöksentekoon liittyen on kritisoitu liiasta muodollisuudesta muutenkin vaikeassa tilanteessa. Hallinto-oikeuksien käytettävissä olevat dokumentit, sekä suullinen käsittely antavat usein vain välittyntä tietoa lapsen näkemyksistä, tiedon ollessa peräisin huoltajilta ja sosiaaliviranomaisilta. Lisäksi suullisessa kuulemisessa tilanne voi olla lapselle liian vaikea. Hallinto-oikeuksien asiantuntijajäsenet ovat kokeneet lasten jäävän prosessien taustalle, sillä nykykäytännöt eivät mahdollista lapsen tiedon nostamista päätöksenteon keskiöön. Lasten asema omissa prosesseissaan vaatisi vahvistamista ja lapsilla tulisi aidosti olla mahdollisuus ilmaista omia näkemyksiään riippumatta iästään. (Kuokka & Pösö 2018, 68–70; Korpinen 2008, 46.) Lapsen tiedon nostaminen keskiöön ei tarkoita lapsen nostamista päättävään asemaan, tai ikätasoon kuulumattoman vastuun vaatimista, vaan lapsen huomioimista oman elämänsä ensisijaisena tiedontuottajana. Lapsella on omaan arkeensa ja läheisiin suhteisiinsa liittyen paljon tietoa, joka pitäisi saada nykyistä paremmin käyttöön tehtäessä lapsen elämää koskettavia isoja ratkaisuja. Kuokan ja Pösön mukaan (2018, 71) myös hallinto-oikeuksien asiantuntijajäsenet ovat nostaneet erityisesti lapsen tiedon puutteen esiin ja todenneet, että päätöksenteon pohjana käytettävissä oleva tieto ei ylipäätään aina ole kaikilta osin riittävää.

4.4 Perheen jälleenyhdistämisen merkityksen arviointia

Perheen jälleenyhdistäminen voidaan nähdä myös ilmiönä, jossa lapsuuden kontekstissa tapahtuu siirtymä lastensuojeluinstituutiosta perheinstituutioon. Huostaanottoon ja sijaishuoltoon liittyvä valta ja vastuu lapseen liittyvistä ratkaisuista siirtyvät perheelle ja Saastamoisen (2010, 22–23) mainitsema lapsen oikeus huostaanottoon korvautuu lapsen oikeudella perhe-elämään. Perheen jälleenyhdistämisen jälkeen vastuu lapsen huolenpidosta ja hyvinvoinnista on jälleen lapsen biologisilla vanhemmilla. Sijaishuollon päättyminen ja lapsen muutto takaisin kotiin on merkittävä prosessi sekä lapselle että vanhemmille. Perheen jälleenyhdistäminen on siirtymävaiheena muutos, jonka suunnitelmallinen ja huolellinen toteuttaminen on merkityksellinen sekä yksilön että yhteiskunnan tasolla. (Pitkänen 2008, 32; Känkänen 2013, 270.)

Perheen jälleenyhdistämisen tulisi olla hyvin suunniteltu tavoitteellinen prosessi, joka muodostuu riittävällä aikavälillä toteutetusta valmistelusta, toteuttamisesta ja seurannasta palveluineen. Osapuolina työskentelyssä ovat lapsi, vanhemmat, lastensuojelu, sijaishuoltopaikka ja muut mahdolliset palveluiden tuottajat. (Ankersmith 2016, 171.) Myös Hoikkala ja Heinonen (2013, 44) painottavat huolellisuuden merkitystä perheen jälleenyhdistämisen valmistelussa ja suunnittelussa. Suunnitelman tulee olla selkeä ja sen tulee olla kaikkien osapuolten tiedossa. Perheen jälleenyhdistäminen ei eroa vaativuudeltaan huostaanotto-prosessista, ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulee tiedostaa tämä. Lapsen edun toteutumisen tulee olla prosessin tärkein prioriteetti, ja aikataulutus on ratkaistava nimenomaan lapsen tarpeiden näkökulmasta. Lisäksi osapuolten osallisuus, kuuleminen ja päätöksen vaikutusten arvioiminen tulee toteuttaa samalla tavalla, kun huostaanotto-prosessissakin. (Hoikkala & Heinonen 2013, 44.) Perheen jälleenyhdistämistä voisi ajatella ikään kuin käänteisenä huostaanotto-prosessina, jonka vaikutukset lapsen elämään voivat olla ihan yhtä suuret kuin huostaanotonkin, jolloin lapsen edun arviointi koko prosessin ajan on onnistumisen kannalta oleellista.

Känkänen (2013) nostaa esiin työntekijöiden velvoitteen turvata lapsen arki ja hyvinvointi siirtymävaiheessa, jossa vaaditaan erityistä herkkyyttä tunnistaa uuden elämäntilanteen haastekohdat. Lapselle tulee luoda tunne siitä, että hänestä pidetään huolta, eikä perhe jää haasteineen yksin. Turvallisuuden tunteen ylläpitäminen perheen jälleenyhdistämisprosessissa on erittäin merkityksellistä, koska muutos etenkin laitospelämän toisinaan hyvin tiukasta ja rajatusta elämästä, voi olla suuri verrattuna kodin olosuhteisiin. Erityisesti on syytä kiinnittää huomiota kasvatuksen ammattilaisten ja vanhempien keskinäiseen vuorovaikutussuhteeseen. Jotta lapsen kaikki kasvattajat, niin omat vanhemmat, kuin sijaishuollon aikana kasvatuksesta vastanneet aikuiset pystyvät turvaamaan lapsen olosuhteiden jatkuvuuden ja lapsen kehityksen myönteisen jatkumon, tulee osapuolten kunnioittaa toistensa kasvatuskäytäntöjä. Jaettu kasvatustehtävä tulee olla hyväksytty molemmin puolin, ei yksin vanhempien puolelta. Myös työntekijöiden tulee kunnioittaa perheiden tapaa toimia kasvattajina. (Känkänen 2013, 203, 263; Karila 2006, 94–95.)

Yksi merkittävä perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuutta lisäävä tekijä on vanhemmille lapsen sijaishuollon aikana tarjottava riittävä ja tarpeisiin vastaava tuki, jonka avulla muutokset ovat mahdollisia. Näin ollen koko perheen palvelut ja tuki tulisi rakentaa tarkoituksenmukaisiksi sijaishuollon alusta alkaen. Tällä tavoin lastensuojelulain 4 §:n mukaiselle perheen jälleenyhdistämisen tavoitteelle rakennettaisiin edellytyksiä koko

sijoituksen ajan sen sijaan, että vanhemmat jäävät vaille lapsen elinolosuhteiden parantamiseen tarvitsemaansa tukea ja sijaishuollon kesto venyy tästä syystä. Palveluiden järjestämisessä merkityksellistä on nimenomaan lapsen ja perheen yksilölliset tarpeet, ja palvelut tulee järjestää tästä näkökulmasta järjestelmälähtöisyyden sijaan. (Kananoja & Ruuskanen 2018, 8.) Hurtig (2003, 175) toteaa, että huostaanoton suunnitelmallinen päättäminen ja perheen jälleenyhdistäminen voidaan nähdä myös sopimuksena lastensuojelun ja perheen välillä. Sosiaalityöntekijän, lapsen ja vanhempien ollessa yksimielisiä perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuudesta ja lapsen edun mukaisuudesta, huostassapito lopetetaan suunnitelmallisesti ja yksimielisesti.

Pyrkimys perheen jälleenyhdistämiseen tarkoittaa nimenomaan pyrkimystä, sillä usein sijaishuolto jatkuu vuosia ja joskus jopa koko lapsuuden. Vaikka sijaishuollon aikana ei olisikaan syntynyt perheen jälleenyhdistämisen edellytyksiä, lastensuojelulaki velvoittaa viranomaisia säännölliseen arviointiin huostassapidon lopettamisen mahdollisuudesta. Pösön (2018) mukaan huostaanoton väliaikaisuus ja lastensuojelulakiin kirjattu tavoite perheen jälleenyhdistämisestä heijastelevat ihmiskäsitystä, joissa muutos nähdään aina mahdollisena. Huostaanottoon johtaneiden vaikeidenkaan ongelmien ei katsota olevan pysyviä tai ylitsepääsemättömiä, vaan vanhempien uskotaan pystyvän sellaisiin muutoksiin, että perheen jälleenyhdistäminen on todennäköistä. Usko muutokseen on suomalaisen lastensuojelun ydintä. Samaan aikaan, kun sijoitukset ovat pitkiä ja vanhempien tuki lasten sijaishuollon aikana on todettu riittämättömäksi sekä pirstaleiseksi, lastensuojelulaki velvoittaa kuitenkin uskomaan muutokseen ja huostaanottoon väliaikaisena palveluna. Vaikka asetelma on ristiriitainen ja usein epärealistinen, pysyvää huostaanottoa ei ole nostettu vaihtoehdoksi Suomessa. Kansainvälisesti pysyvyys sen sijaan nähdään yhtenä lastensuojelun tärkeimmistä teemoista. (Pösö 2018, 25–26; Pösö 2015, 20–21.)

Nykyinen tilanne ei tunnu palvelevan pitkään sijaishuollossa eläviä lapsia ja heidän perheitään; lapsella ei ole oikeutta asettua pysyvästi sijaishuoltoon ja hyötyä siitä, eikä vanhemmille taata tarkoituksenmukaisia palveluita, jotka turvaisivat edes mahdollisuuden muutokseen ja lapsen kotiutumiseen. Näin ollen on väistämätöntä, että merkittävästi yhteiskunnan varoja kuluttavan ja perheiden oikeuksiin puuttuvan intervention, huostaanoton ja sijaishuollon, vaikuttavuus on todennäköisesti vain murto-osa siitä, mitä se parhaimmillaan voisi olla.

5 TUTKIELMAN MENETELMÄLLISET VALINNAT

Työni on laadullinen lastensuojelun ja lapsioikeuden välimaastoon asettuva tutkielma. Pyrin paikantamaan ja jäsentämään lapsen edun arviointia ja merkitystä hallinto-oikeuksien tekemässä perheen jälleenyhdistämiseen liittyvässä päätöksenteossa. En tavoittele määrällisen tutkimuksen tavoin tilastollisia yleistyksiä vaan kuvausta, ymmärrystä ja teoreettisia tulkintoja tutkittavasta ilmiöstä. Tarkoitukseni on pyrkiä rakentamaan käsitteellistä ymmärrystä ilmiöstä aineiston pohjalta. (kts. Tuomi & Sarajärvi 2002,75; Eskola & Suoranta 2003, 62.) Tutkielman aineisto koostuu hallinto-oikeuksien perheen jälleenyhdistämisprosessiin liittyvistä päätöksistä vuoden 2018 ajalta, ja näin ollen kyseessä on asiakirja-aineisto.

Tässä tutkielmassa en ole kiinnostunut päätöstekstien tuottamisen tavoista tai kirjoitusasusta, vaan nimenomaan asiakirjojen sisällöstä ja perusteluista liittyen lapsen edun käsitteeseen. Toivosen (2017, 92) tavoin en arvioi sitä, onko lapsen etu toteutunut yksittäisissä ratkaisuisissa, vaan sitä, miten ja millaisiin seikkoihin vedoten lapsen etua arvioidaan. Asiakirjojen analysoinnin keinoin on mahdollista tutkia teoreettisesti lapsen edun sisältöä päätösten perusteena (kts. Pitkänen 2008, 44).

Aiheeni paikantuu sosio-legaaliseen tutkimuskenttään sosiaalisen ymmärryksen ja lainsäädännön rajapinnalle. Banakar (2009) jakaa sosio-legaalisen tutkimuskentän ”puhtaaseen” ja ”soveltavaan” tutkimukseen. Tässä jaottelusta oma tutkielmani jäsentyy parhaiten soveltavan sosio-legaalisen tutkimuksen kenttään. Soveltava sosio-legaali tutkimus keskittyy lainsäädännön, päätöksenteon sekä käytännön kysymysten tutkimiseen, hyödyntäen joustavasti eri metodeja. Sosio-legaalia tutkimusta voidaan kuvata lainsäädännön ja päätöksenteon tutkimukseksi sosiaali- ja yhteiskuntatieteiden näkökulmasta. (Emt., 65.)

5.1 Hallinto-oikeuksien päätöstekstit tutkimuksen aineistona

Suomessa toimii yhteensä kuusi hallinto-oikeutta: Helsingin, Hämeenlinnan, Turun, Vaasan, Itä-Suomen ja Pohjois-Suomen hallinto-oikeudet. Lisäksi Ahvenanmaan käräjäoikeuden yhteydessä vaikuttaa Ahvenanmaan hallintotuomioistuimien. Asiakirja-aineistoni muodostui hallinto-oikeuksien perheen jälleenyhdistämistä koskevista päätöksistä (myönteinen tai kielteinen päätös huostassapidon lopettamisesta ja päätös sijaishuollon muutoksesta) vuodelta 2018. Huostaanoton lopettamista koskevien päätösten suhteen mielenkiintoni kohdistui erityisesti niihin päätöksiin, joissa huostassapidon alkuperäisen syyn nähdään lakaneen, jolloin päätöksen arviointiperusteena on lastensuojelulain (417/2007, 47 §) mukaisesti ollut se, olisiko huostassapidon lopettaminen selvästi vastoin lapsen etua. En kuitenkaan rajannut aineiston ulkopuolelle sellaisia päätöksiä, joissa huostassapidon alkuperäiset edellytykset ovat voimassa, sillä myös nämä päätökset sisältävät arviointia lapsen etuun liittyen. Lisäksi huostassapidon alkuperäiset edellytykset ovat voineet poistua osittain, mikä olisi tehnyt rajaamisesta vaikeaa.

Hain tutkimuslupaa ensimmäisenä Itä-Suomen hallinto-oikeudelta perustuen lapsioikeuslakimies Mirjam Aranevan kanssa käymääni sähköpostikeskusteluun. Mirjam Aranevan pitkän kokemuksen ja näkemyksen perusteella Itä-Suomen hallinto-oikeus (Kuopio) huomioi kattavimmin ihmisoikeuskysymykset ratkaisuisaan, ja näin ollen kyseisen oikeuden päätöstekstit näyttäytyivät ennakoarviossa hedelmällisenä aineistona tutkimuskysymysteni kannalta. Päädyin hakemaan tutkimuslupaa vuoden 2018 päätöksistä, jotka olivat aineistonhankintavaiheessa tuoreimpia mahdollisia asiakirjoja. Pidin tärkeänä mahdollisuutta paikantaa viime aikojen käytäntöjä, jotta tieto olisi hyödynnettävissä tämän päivän lastensuojelutyössä. Myös Silverman (2007, 306) pitää mahdollisimman uusia tekstejä relevanttina aineistona juuri siksi, että aineisto linkittyisi nykyisiin lastensuojelun toimintatapoihin.

Sain tutkimusluvan Itä-Suomen hallinto-oikeudelta 30.4.2019. Päätökset postitettiin minulle valmiiksi anonymisoituina. Aloitin analyysin Itä-Suomen hallinto-oikeuden päätösteksteillä. Analysoituani Itä-Suomen päätökset, totesin tarvitsevani lisää aineistoa vastatakseni tutkimuskysymyksiini kattavasti. Tarve hankkia lisää aineistoa johtui päätösten lukumäärästä, ei sisällön puutteesta. Arvioin perheen jälleenyhdistämistä koskevien vuosittaisten päätösmäärien olevan pieniä myös muissa hallinto-oikeuksissa, ja siksi hain tutkimuslupia

Turun, Pohjois-Suomen ja Helsingin hallinto-oikeuksista palattuani vanhempainvapaalta opintojeni pariin tammikuussa 2021. Vaasa rajautui pois tutkielmastani ruotsinkielisyyden vuoksi ja Hämeenlinna siellä vuonna 2018 käsitellyn oman asiakastapaukseni vuoksi. Sain Turun hallinto-oikeudelta tutkimusluvan 11.2.2021, ja Itä-Suomen tapaan valmiiksi anonymisoidun aineiston paperikopioina postitettuna. Pohjois-Suomen hallinto-oikeus pyysi minulta lisäselvityksenä ohjaavan opettajan lausuntoa tutkielmani merkityksestä, ja tämän saatuaan myönsi tutkimusluvan 8.2.2021. Pohjois-Suomen hallinto-oikeuden aineisto lähetettiin minulle salattuna sähköpostina (lukuoikeus ainoastaan kerran, yhdellä laitteella). Tulostin aineiston, poistin viestin ja anonymisoin tunnistetiedot yliviivaamalla ne läpinäkymättömällä tussilla heti aineiston tulostettua. Näin ollen koko aineistoni koostui paperikopioista tunnistetiedot poistettuina. Helsingin hallinto-oikeus antoi tutkimuslupahakemukseeni kielteisen päätöksen 8.3.2021 todeten, että opinnäytetyön laatimista ei lähtökohtaisesti voida pitää julkisuuslain 28 §:n mukaisena tieteellisenä tutkimuksena.

Hallinto-oikeuksien toimittama alkuperäinen päätösmäärä oli lopullista aineistoani suurempi, sillä joukossa oli päätöksiä sijaishuollon muutoksista, joihin ei liittynyt perheen jälleenyhdistämisen arviointia sekä päätöksiä, joissa valittaja oli peruuttanut valituksen, jolloin asian käsittely oli keskeytetty hallinto-oikeudessa. Lisäksi yhdessä ratkaisussa asia palautettiin takaisin kuntaan käsiteltäväksi menettelyvirheen (puutteelliset kuulemiset) vuoksi, eikä päätöstä arvioitu hallinto-oikeudessa muilta osin. Olen rajannut kyseiset päätökset aineistoni ulkopuolelle.

Lopullinen aineistoni muodostui yhteensä 24 hallinto-oikeuksien perheen jälleenyhdistämistä koskevasta ratkaisusta (Itä-Suomi 11 päätöstä, Turku 7 päätöstä ja Pohjois-Suomi 6 päätöstä). Aineiston lapset/nuoret ovat iältään 1-17 vuotiaita, ja joukossa on sekä perheisiin että laitoksiin sijoitettuja lapsia ja nuoria. Päätöksistä suurin osa koskee huostassapidon lopettamista (18), kaksi päätöstä koskee sijaishuollon muutosta kotiin ja neljä päätöstä koskee muuta sijaishuollon muutosasiaa, jonka yhteydessä on arvioitu perheen jälleenyhdistämistä. Näissä ratkaisuissa lasta ei ole sijoitettu kotiin, vaan perheestä lastensuojelulaitokseen tai perhetukikeskukseen, joko yksin tai vanhempansa kanssa, perheen jälleenyhdistämisen arvioimiseksi. Katsoin näiden neljän päätöksen olevan relevantteja tutkimuskysymysteni kannalta, vaikka etukäteen nimesinkin aineistoksi ainoastaan päätökset, joissa sijaishuollon muutos on tehty kotiin. Kyseisissä päätöksissä arvioidaan nimenomaan perheen

jälleenyhdistämisen mahdollisuutta lapsen edun kannalta, ja siksi otin ne osaksi aineistoani. Oheisessa taulukossa esitän aineistoni sisältämät päätösmäärät ja aineiston laajuuden.

Taulukko 1. Hallinto-oikeuksien päätökset lukuina

Päätösmäärät hallinto-oikeuksittain	Päätös huostassapidon lopettamisesta	Päätös sijaishuollon muutoksesta kotiin	Päätös sijaishuollon muutoksesta muualle	Päätösten määrä ja sivumäärä
Itä-Suomi	6	1	4	11/145
Pohjois-Suomi	6	0	0	6/36
Turku	6	1	0	7/61
Yhteensä	18	2	4	24 päätöstä, 242 sivua

Kun kyseessä on hallinto-oikeuksien päätöksistä koostuva asiakirja-aineisto, tulee huomioida, että sivumäärä ei koko laajuudessaan ole varsinaista analyysiä edellyttävää aineistoa.

Päätösteksteissä taustoitetaan tilannetta laajasti, lisäksi niihin on kirjattu auki sovellettavia säännöksiä, jolloin analysoitavana olleen hallinto-oikeuksien arviota ja päätelmiä sisältäneen tekstin osuus on huomattavasti pienempi. Päätösten joukossa on myös sisarusten päätöksiä, jolloin ne ovat ainakin osittain keskenään identtisiä. Olen tottunut lukemaan päätöstekstejä työssäni lastensuojelun sosiaalityöntekijänä, ja niiden muoto ja kirjoitusasu ovat minulle tuttuja. Tämä nopeutti lukemista ja tutkielmani kannalta merkityksellisen sisällön paikantamista sivumäärällisesti melko isosta aineistosta. Edellisiin seikkoihin perustuen koen aineiston koon ja sisällön olleen hallittava ja tarkoituksenmukainen.

5.2 Tutkimustehtävä

Tutkielmani tarkoituksena on tuottaa tietoa lapsen edun määrittymisestä hallinto-oikeuksien perheen jälleenyhdistämisen prosessia koskevissa päätöksissä (huostassapidon lopettaminen ja sijaishuollon muutos). Toisena tarkoituksena on selvittää, millä tavoin erilaiset ja mahdollisesti keskenään ristiriitaiset intressit lapsen etu ja vanhemman oikeus perhe-elämään keskustelevat päätösteksteissä, ja kuinka niitä arvioidaan. Haluan tuottaa tietoa hallinto-oikeuksien ratkaisujen perusteista, sillä kuten Toivonen (2017, 92) toteaa, tuomioistuimien päätöstekstien perusteluja tarkastelemalla on mahdollista selvittää sitä, miten lapsen etua on arvioitu ja millaisiin seikoihin arvioinnissa on kiinnitetty huomiota. En ole kiinnostunut niinkään oikeusprosessissa toteutuvasta lapsen asemasta ja edusta, vaan siitä, millaisia merkityksiä lapsen edulle annetaan perheen jälleenyhdistämisestä päätettäessä.

Tutkimuskysymykset:

1. Millä tavoin lapsen edun toteutumista perheen jälleenyhdistämisprosesseissa arvioidaan ja arvioidaan hallintotuomioistuimen päätöksissä?
2. Miten lapsen edun arviointi painottuu suhteessa muihin mahdollisiin intresseihin, kuten vanhemman oikeuteen perhe-elämän suojaan?

5.3 Sisällönanalyysi hallinto-oikeuden päätöksistä

Analysoin hallinto-oikeuden päätösteksteistä koostuvan laadullisen asiakirja-aineiston sisällönanalyysin keinoin. Sisällönanalyysi on tekstianalyysi, jonka avulla tarkastelin tekstimuotoista asiakirja-aineistoani. Analyysin avulla tarkoitukseni oli Tuomen ja Sarajärven (2002) kuvaamaan tapaan järjestää aineistossa oleva, tutkielmani kannalta olennainen sisältö tiiviiksi ja selkeäksi kokonaisuudeksi, lisäen samalla aineiston informatiivisuutta suhteessa tutkimuskysymyksiin. Lisäksi sisällönanalyysin tarkoitus oli kytkeä tulokset perheen jälleenyhdistämisen aihe-alueeseen ja aihetta koskevaan aiempaan tutkimukseen. Pyrin aluksi tarkastelemaan asiakirjoja aineistolähtöisesti. Kuitenkin lapsen edun käsite, ja siihen liittyvä teoria ja lainsäädäntö ohjasivat tarkasteluani, jolloin analyysistä muodostui teoriaohjaava.

Teoriaohjaavan analyysin päättely on abduktiivista, mikä tarkoittaa aineistolähtöisyyden ja teorian vuoropuhelua ja yhdistelyä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 97, 105, 108.)

Toteutin analyysin yksi hallinto-oikeus kerrallaan aloittaen Itä-Suomen hallinto-oikeuden asiakirjoista. Jatkoin analyysiä ensin Turun ja sitten Pohjois-Suomen hallinto-oikeuden päätöksistä. Analyysi eteni jokaisen hallinto-oikeuden asiakirjoissa samaan tapaan. Aloitin silmäilemällä päätöksistä ensin pääkohdat ja kirjaamalla ylös merkitykselliset tilastotiedot (mikä päätös, kuka on valittanut, lapsen ikä, mitä on päätetty, onko lapsen näkemys selvitetty). Silmäilyn perusteella nimesin myös teemat, jotka muodostuivat ensimmäisen tutkimuskysymyksen kohdalla seuraaviksi: huostaanoton edellytykset, kiintymyssuhde/suhteet, vanhempien tilanne, lapsen yksilöllinen tuen tarve, avohuollon tukitoimien riittävyys/mahdollisuus ja lapsen näkemys. Toisen tutkimuskysymyksen kohdalla teemoiksi nousivat ristiriidat ja intressivertailu.

Jatkoin analyysiä perehtymällä asiakirjoihin tarkasti ja viivaamalla erivärisillä kynillä teemojeni mukaisia ja tutkimuskysymysten kannalta merkittäviä alkuperäisiä ilmauksia tekstistä. Jätin huomiotta tutkimuskysymysteni kannalta epäolellaisen sisällön. Asiakirjoihin perehtyessäni kirjasin samalla marginaaleihin huomioita, sekä erilliselle paperille teksteistä heränneitä ajatuksia. Heti analyysin alkuvaiheessa jouduin toteamaan, kuinka monitahoisia sekä intressi- ja lojaliteettiristiriitojen sävyttämiä monet päätösten taakse kätkeytyvät lasten tilanteet ovat todellisuudessa olleet.

Etenin analyysissäni kirjaamalla teemojeni mukaan jaotellut alkuperäiset ilmaisut taulukoihin ja pelkistämällä ne. Valitsin analyysiyksiköksi ajatuskokonaisuuden, joka oli yhden tai useamman lauseen mittainen. Ryhmittelin samaa tarkoittavat alkuperäiset ilmaisut omiksi kategorioikseen muodostaen alaluokat ja edelleen yläluokat. (kts. Tuomi & Sarajärvi 2002, 109–110.) Seuraavassa esitän esimerkkitaulukon analyysin etenemisestä. Esimerkkitaulukko ei sisällä jokaista teemaan liittyvää alkuperäistä ilmaisua niiden suuren määrän vuoksi.

Taulukko 2. Esimerkki sisällönanalyysistä liittyen teemaan vanhempien tilanne

Alkuperäinen ilmaus	Pelkistetty ilmaus	Alaluokka	Yläluokka
<i>Vaikka nuori on ennen valituksenalaisen päätöksen tekemistä käynyt kotilomilla säännöllisesti parin vuoden ajan, pidempää kotilomia ei sosiaalitoimen mukaan ole voitu kokeilla, eikä arjen sujumisesta tai vanhemman kyvystä rajata nuorta siten ole selvitystä.</i> <i>Lapsen lisääntyneet tapaamiset vanhempien kanssa ja niiden sujuminen vahvistavat käsitystä siitä, että huostaanoton edellytyksiä ei enää ollut.</i> <i>Suullisessa käsittelyssä hallinto-oikeudelle jätetyn asiakassuunnitelman mukaan lapsi on maaliskuusta 2018 lähtien ollut vuoroviikoin sijaisperheessä ja biologisessa perheessä.</i> <i>Lapsen ja äidin vuorovaikutus on luontevaa ja vastavuoroista. Äiti vastaa hyvin lapsen tarpeisiin. Äiti tukeutuu tarvittaessa tukiverkostoonsa.</i>	Lapsen ja vanhemman tapaamiset ja suhde	Näyttö yhteisen arjen onnistumisesta	Vanhemmuus ja kodin olosuhteet
<i>Vanhemman nykyisissä olosuhteissa ja vanhemmuudessa ei ole todettu puutteita</i> <i>Vanhempien suhde on hyvä ja lämmin, he ovat päihteidenkäytön lopettamisen jälkeen tutustuneet uudelleen toisiinsa. He myös menivät naimisiin perhekuntoutuksen aikana.</i> <i>Lapsen edun mukaista on saada varmuus äidin olosuhteiden vakiintumisesta pidemmällä ajalla ennen kun perheen jälleenyhdistämistä on mahdollisesti toteutetaan.</i>	Vanhempien elämänhallinta	Vanhempien olosuhteiden vakautuminen	
<i>Sekä kirjallisen selvityksen että suullisessa käsittelyssä saadun selvityksen perusteella vanhempien päihteidenkäyttö on päättynyt jo vuonna 2016.</i> <i>Lapsen käynnit äidin luona ovat sujuneet hyvin. Äiti on kertonut olevansa valmis ottamaan vastaan avohuollon tukitoimia, mikäli lapsi muuttaa hänen luokseen. Asiassa on riidatonta, että äidin voimavarat ovat vahvistuneet ja hänen elämäntilanteensa on ollut parempi jo parin vuoden ajan.</i> <i>Saadun selvityksen mukaan äidin nykyiseen parisuhteeseen ja väleihin oheisvanhempien kanssa ei liity ristiriitoja. Hallinto-oikeus arvioi, että lapsen kasvuolosuhteissa tai huolenpidossa äidin luona ei ole selvitetty olevan sellaisia puutteita, jotka uhkaisivat vakavasti vaarantaa lapsen terveyden ja kehityksen. Kasvuolosuhteissa olevat riskitekijät ovat ratkaistavissa avohuollon tukitoimin.</i>	Positiiviset muutokset sijaishuollon aikana	Sitoutuminen työskentelyyn	
<i>Vanhemmat ovat hyvin sitoutuneita, he esimerkiksi haluavat perhetyön käynnit, vaikka eivät niitä välttämättä tarvitsisikaan.</i> <i>Vanhempien kuntoutuminen on mennyt poikkeuksellisen hyvin ja he ovat ottaneet vastaan kaiken heille tarjotun tuen. Perheen tilanne oli jo toukokuussa 2017 niin hyvä, että lapsi oltaisiin voitu sijoittaa vanhemmilleen.</i> <i>Äidin vanhemmuus on vahvistunut ja äiti on sitoutunut ottamaan vastaan perhetyötä ja muuta jälleenyhdistämisen kannalta tarpeellista tukea.</i>	Motivaatio ja sitoutuminen tarjottuun tukeen ja apuun		

Etsin vastauksia kumpaankin tutkimuskysymykseen samalla periaatteella ja muodostin edellä esitetyn kaltaisen taulukon jokaiseen nimeämääni teemaan liittyen. Yläluokiksi muodostuivat ensimmäiseen tutkimuskysymykseen liittyen turvallisuus, vanhemmuus ja kodin olosuhteet, lapsen yksilölliset tuen tarpeet, avohuollon tukitoimien lapsen edun mukaisuus, lapsen oma näkemys ja sen merkityksen arviointi sekä lapsen kiintymyssuhteiden merkitys. Toisen tutkimuskysymyksen alle syntyneet yläluokat olivat puolestaan lapsen edun ensisijaisuus ja lapsen asema aikuisten välisissä ristiriidoissa. Yläluokkien muodostamisen jälkeen kävin vielä kerran läpi ratkaisut, ja kirjasin jokaiseen karkean järjestyksen lapsen edun arvioimiseen ja päätökseen vaikuttaneista tekijöistä (esimerkiksi seuraavasti: 1. Lapsen yksilöllinen tuen tarve ja vanhempien kyky vastata siihen 2. kiintymyssuhde ja sijaishuollon kesto 3. lapsen oma mielipide). Päädyin tekemään tämän arvion, pystyäkseen paremmin analysoimaan hallinto-oikeuksien tekemää lapsen edun eri osa-alueiden arvottamista tutkimuskysymysteni mukaisesti.

5.4 Tutkielman eettisyys

Asiakirja-aineisto määritellään niin sanotuksi luonnolliseksi aineistoksi, sillä asiakirjat ovat olemassa tutkimuksesta riippumatta. Asiakirja-aineistoa ei ole tuotettu tutkimustarkoitukseen, ja tästä syystä sen tutkimuskäyttöä kohtaan on esitetty myös kritiikkiä. Asiakirja-aineistoa ei yleensä pidetä sen alkuperäisestä käyttötarkoituksesta johtuen ensisijaisena tai parhaana mahdollisena tutkimusaineistona, sillä teksti on usein katkonaista sekä epätäydellistä, ja voi tuottaa ongelmia korostavaa tietoa kohteestaan. Lastensuojelun asiakirjoissa erityisen ongelmallisena on nähty lapsen näkymättömyys tekstien sisällössä. (Saurama 2002, 50–52.) Kuitenkin hallinto-oikeuksien päätöstekstit määrittävät asiakaslasten elämänkulkua, ja siksi näin erittäin merkityksellisenä selvittää, millainen painoarvo lapsen edulle niissä annetaan muiden perusteiden rinnalla. Lisäksi kuten Silverman (2007, 157) toteaa, aineiston luonnollisuus ja riippumattomuus tutkijasta voidaan nähdä myös asiakirja-aineiston vahvuutena ja yhtenä luotettavuuden mittarina.

Luotettavuuden arviointi kuuluu olennaisena osana tutkimuksen tekemiseen. Perinteisesti tutkimusta on arvioitu reliaabeliuden ja validiuden käsitteillä, mutta laadullisessa tutkimuksessa luotettavuuden mittarina toimii tutkimusprosessin ja tulosten tarkka esittäminen. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2016, 32.) Tutkimusetiikan merkitys tulee

huomioida läpi koko tutkielmaprosessin, suunnittelusta raportin julkaisuun. Tutkielman luotettavuuden ja eettisyyden parhaana takaajana toimii hyvien tieteellisten toimintatapojen seuraaminen. (Kuula 2006, 35.) Tavoitteenani oli kiinnittää huomiota hyviin tieteellisiin toimintatapoihin sekä eettisyyteen koko tutkielmaprosessin ajan. Pysin huolellisuuteen ja avoimuuteen sekä aineiston hankinnan, analysoinnin ja tulosten avaamisen vaiheissa että muiden kirjoittajien ansioiden ja tulosten oikeudenmukaisessa esittämisessä, sekä tähän liittyen tarkassa lähteiden merkitsemisessä.

Hallinto-oikeuksilta hakemieni tutkimuslupien lisäksi muiden lupien tai suostumusten pyytäminen omassa tutkielmassani ei ollut tarpeellista, sillä en tuottanut aineistoa esimerkiksi haastatteluiden tai havainnoinnin keinoin. Kuula (2006) toteaa, että asiakirja-aineistojen, jollaisia myös hallinto-oikeuden päätöstekstit ovat, tutkiminen ei edellytä tutkittavien informointia tai luvan pyytämistä. Tällöin asiakirjojen käsittelyyn ja tunnistetietojen poistamiseen, eli anonymisoimiseen, tulee kuitenkin kiinnittää erityistä huomiota. Lastensuojelun asiakkaat tutkittavana ryhmänä edellyttävät erityistä herkkyyttä etiikan suhteen myös asiakirja-aineistoa tutkittaessa. (Emt., 2006, 120.)

Halusin olla erityisen tarkka päätösteksteissä esiintyvien asiakkaiden tunnistamattomuuden suhteen. Itä-Suomen sekä Pohjois-Suomen hallinto-oikeudet anonymisoivat päätöstekstit ennen postittamista ja näin ollen tunnistamattomuus oli varmistettu jo etukäteen. Kuula (2006, 241–242) alleviivaa, että tunnistetietojen suojaamisen ja säilyttämisen tulee olla huolellista. Hän muistuttaa, että ”kun tutkimusaineisto on muodostettu viranomaisten asiakirja-aineistosta kysymättä tutkimuslupaa itse tutkittavilta, tulee tunnistetiedot ja arkaluontoiset tiedot hävitettäväksi heti, kun ne ovat tarpeettomia tutkimuksen toteuttamiseksi”. Tähän perustuen yliviivasin saamastani anonymisoimattomasta Turun hallinto-oikeuden aineistosta suorat tunnistetiedot, eli nimet ja henkilöturvätunnukset, heti aineiston saatuaani. Hävitin tutkimukseni kannalta tarpeettomat asiakirjat heti ja tutkimuksen aineiston muodostavat asiakirjat tutkielman analyysin valmistuttua. Hävitin Itä-Suomen aineiston, jonka sain jo vuonna 2018, organisaationi tietoturvasäännösten mukaisesti salassa pidettävien asiakirjojen tietoturvalaatikkoon ja lopun vuonna 2021 saamani aineiston polttamalla.

De Godzinsky (2014) huomauttaa tuomioistuinten ratkaisuihin kohdistuvan tutkimuksen luotettavuuteen liittyen, että tuomioistuinten päätöstekstejä tutkittaessa tarkastelu kohdentuu aina julkituotuihin perusteluihin, jotka on kirjattu näkyviksi päätöksiin. Kuitenkaan ei voida poissulkea sitä mahdollisuutta, että käsittelyyn osallistuneet tuomarit olisivat tosiasiallisesti vakuuttuneet muista seikoista, joita ei ole kirjattu itse päätösasiakirjoihin. Nämä seikat saattavat olla tiedostamattomia, tai esimerkiksi arkaluontoisuudesta johtuen kirjaamatta jääneitä perusteita. Lisäksi prosessiin mahdollisesti liittyvät suulliset käsittelyt saattavat sisältää vuorovaikutusta, joka jää väistämättä uupumaan kirjallisista ratkaisuista. Julkituotujen ja kirjattujen perusteluiden keskinäistä vastaamattomuutta kutsutaan fasadiksi (kulissiperusteet). Kutenkin tuomioistuinten ratkaisukäytäntöjen kontrolli on mahdollista ainoastaan julkituotujen perusteiden valossa. Näin ollen oikeuskirjallisuudessa nähdään, että olennaista on ainoastaan perusteiden asianmukaisuus ja hyväksyttävyyys, riippumatta siitä saattavatko kyseessä olla fasadiperusteet. (De Godzinsky 2014, 33.)

6 LAPSEN ETUA ARVIOIDAAN LAAJA-ALAISESTI HALLINTO-OIKEUKSIEN PÄÄTÖKSISSÄ

Hallinto-oikeuksien ratkaisuihin on todennettavissa perheen jälleenyhdistämisen harvinaisuus. Huostaanoton lopettamista koskevista päätöksistä (yhteensä 18 päätöstä) kaksi on muuttanut hallinto-oikeudessa ja johtanut lapsen huostassapidon lopettamiseen ja perheen jälleenyhdistämiseen. Kyseiset ratkaisut ovat samalla aineiston ainoat päätökset, joissa kunnan johtavan viranhaltijan tekemä päätös on muuttanut hallinto-oikeudessa. Lisäksi kaksi päätöstä, joissa lapsi on sijoitettu sijaishuollon muutoksella kotiin, on pysynyt valituksesta huolimatta voimassa. Neljässä päätöksessä sijaishuollon muutos on tehty laitokseen perheen jälleenyhdistämisen arvioimiseksi, mutta hallinto-oikeuksien ratkaisuihin käy ilmi, että päätökset eivät kuitenkaan lopulta ole johtaneet perheen jälleenyhdistämiseen. Näin ollen kaikista aineiston 24 päätöksestä ainoastaan neljässä on päädytty perheen jälleenyhdistämiseen.

Huostassapidon lopettamista koskevissa päätöksissä valittajana on kaikissa tapauksissa ollut vanhempi tai vanhemmat, ja kahdessa päätöksessä nuori yhdessä vanhemman kanssa. Huostaanoton lopettamista koskevista päätöksistä 10 on sellaisia, joissa alkuperäisten huostaanoton edellytysten katsotaan poistuneen ainakin osittain, ja perheen jälleenyhdistämistä on arvioitu perustuen siihen, olisiko huostassapidon lopettaminen selvästi vastoin lapsen etua. Kuitenkin myös ne ratkaisut, joissa huostassapidon edellytysten katsotaan olevan voimassa sisältävät arvion (joskin suppeamman) lapsen edusta. Hallinto-oikeuksien huostassapidon lopettamista koskevat päätökset sisältävät pääsääntöisesti kattavan arvioinnin lapsen edusta.

Päätöksissä sijaishuollon muutoksesta kotiin (2 päätöstä) perhehoitajat ovat valittaneet viranhaltijoiden tekemistä ratkaisuihin (toisessa päätöksessä valitus on tehty yhdessä lapsen toisen vanhemman kanssa). Kummassakin ratkaisussa hallinto-oikeudet ovat pitäneet päätökset voimassa ja perheen jälleenyhdistämisprosessi on jatkunut. Aineistossa on edellä mainittujen päätösten ohella mukana neljä päätöstä koskien sijaishuollon muutosta perhehoidosta laitokseen, perheen jälleenyhdistämisen arvioimiseksi. Lapset on sijoitettu joko yksin tai vanhemman kanssa laitokseen, sillä perheen jälleenyhdistämisen arvioinnin ei ole katsottu onnistuvan perhehoidossa vanhempien, perhehoitajien ja viranomaisten ristiriitojen vuoksi. Näissä tapauksissa sijaishuollon muutoksesta ovat valittaneet perhehoitajat, ja kaikki valitukset on hylätty hallinto-oikeuksissa. Huostassapidon lopettamista koskevien päätösten

tapaan, kaikki sijaishuollon muutosta koskevat päätökset sisältävät pääosin kattavaa lapsen edun arviointia.

Tutkimustulokset osoittavat, että lapsen etua arvioidaan hallinto-oikeuksien perheen jälleenyhdistämistä koskevissa prosesseissa laajasti, ja perustelut pohjaavat monipuolisiin ammatillisiin lausuntoihin ja näkemyksiin sekä tarvittaessa hallinto-oikeuksissa järjestettäviin suullisiin käsittelyihin. Arvioinnin heikkoutena on todettavissa lapsen oman näkemyksen ja tiedon puute. Hallinto-oikeudet käyttävät ratkaisujen pohjana muun muassa sosiaalitoimien asiakastietojärjestelmän kirjauksia, suunnitelmia ja päätöksiä, sosiaalityöntekijöiden ja sijaishuoltopaikkojen lausuntoja, terveydenhuollon lausuntoja niin lapsen kuin vanhemman terveydentilaan ja tuen tarpeeseen liittyen, lapsille määrättyjen edunvalvojen selvityksiä sekä poliisin tietoja vanhemman tilanteesta.

Avaan seuraavissa alaluvuissa tarkemmin tutkielmani tuloksia koskien ensimmäistä tutkimuskysymystä. Selvitän, millä tavoin lapsen edun toteutumista perheen jälleenyhdistämisprosesseissa arvioidaan ja arvotetaan hallintotuomioistuinten päätöksissä koskien lapsen huostassapidon lopettamista tai lapsen sijaishuollon muutosta. Kursivoidut tekstikohdat ovat suoria lainauksia hallinto-oikeuksien päätösteksteistä. Olen lisännyt sitaattien perään lapsen tai nuoren iän. Tunnistettavuuden minimoimiseksi sitaateista ei käy ilmi, minkä hallinto-oikeuden päätöksestä on kyse. Olen korvannut nimet tai niiden yliviivaukset sanoilla lapsi, nuori, äiti, isä tai perhehoitaja/sijaisvanhempi. Perhehoitaja on nykylainsäädännön mukainen ilmaus, mutta myös sijaisvanhempaa ja sijaisperhettä käytetään edelleen paljon hallinto-oikeuksien ja lastensuojelun teksteissä.

6.1 Turvallisuus, vanhemmuus ja kodin olosuhteet ensimmäisinä lapsen edun toteutumisen kriteereinä

Arvioidessaan lapsen etua perheen jälleenyhdistämistä koskevissa ratkaisuisissa hallinto-oikeudet kiinnittävät ensimmäisenä huomiota lapsen turvallisuuteen sekä huostaanoton alkuperäisiin syyperusteisiin ja niiden olemassa oloon nykyhetkessä. Ensimmäinen edellytys perheen jälleenyhdistämiselle ja lapsen edun toteutumiselle kyseisessä prosessissa on siis se, että huostaanoton edellytykset ovat poistuneet (esimerkiksi vanhemman lapsen kasvua ja kehitystä vaarantava päihteidenkäyttö on loppunut), ja lapsen on turvallista viettää aikaa kotona, sen vanhemman luona jonne lapsen kotiuttamista arvioidaan. Mikäli näin ei todeta

olevan, ei perheen jälleenyhdistämiselle ole edellytyksiä, ja näin ollen hallinto-oikeus päättyy ratkaisuihinsa siihen, että huostassapito ja sijaishuollon jatkuminen on lapsen edun mukaista. Kasvuolosuhteiden arvioidaan uhkaavan edelleen vakavasti vaarantaa lapsen kasvun ja kehityksen myös silloin, kun niistä ei katsota olevan riittävästi tietoa ja näyttöä positiivisen muutoksen todentamiseksi, tai muutos on vasta hyvin lyhytaikaista.

Selvityksen perusteella ei voida vakuuttua siitä, että lapsen kasvuolosuhteet olisivat korjaantuneet äidin päihteidenkäytön osalta ja että äidin elinolosuhteet olisivat vakiintuneet. Hallinto-oikeuden arvion mukaan ennen kuin lapsen kotiin palaaminen avohuollon tukitoimien avulla olisi mahdollista, lapsen elämään kuuluvien aikuisten päihteettömyydestä tulisi olla riittävä varmuus. Lapsi 11-vuotta

Huostaanoton purkamiselle ei ole edellytyksiä tilanteessa, jossa lastensuojeluviranomainen on arvioinut, että lasten ei ole turvallista edes yöpyä äitinsä luona. Lapsi 9-vuotta

Huolimatta siitä, että esimerkiksi edellä mainituissa päätöksissä kotiuttamiselle ei nähdä edellytyksiä tässä hetkessä, hallinto-oikeudet eivät tyrmää perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuutta tulevaisuudessa, vaan päätösteksteissä kuvataan *mitä pitäisi tapahtua*, jotta edellytyksiä perheen jälleenyhdistämiselle olisi myöhemmin. Teksteissä annetaan esimerkiksi kehoituksia lapsen ja vanhemman väliseen säännölliseen yhteydenpitoon, sekä vanhemman elinolojen vakauttamiseen perheen jälleenyhdistämisen mahdollistamiseksi myöhemmin, ja näin ohjataan myös kuntien lastensuojelua työssään. Päätöksissä kaiku lastensuojelulain henki huostassapidon väliaikaisuudesta ja perheen jälleenyhdistäminen nähdään mahdollisuutena niissäkin tilanteissa, joissa huostassapidon edellytykset ovat voimassa, eikä näyttöä muutoksesta ole esitetty.

Kaikissa aineistooni kuuluvissa hallinto-oikeuksien perheen jälleenyhdistämistä koskevissa päätösteksteissä arvioidaan myös vanhemmuutta ja kodin olosuhteita. Arvioinnin kohteena ovat kodin olosuhteet, vanhemman tai vanhempien elämäntilanne ja elämänhallinta sekä vanhempien sitoutuminen ja motivaatio lapsen kotiuttamisen edellyttämään apuun ja tukeen. Lisäksi päätöksissä arvioidaan olemassa olevaa näyttöä perheen yhteisen arjen sujumisesta. Huomioitavaa on, että arvio edellä mainituista teemoista ei ole irrallista, vaan sitä peilataan ja suhteutetaan lapsen yksilöllisiin tarpeisiin ja etuun päätösteksteissä. Ensin siis arvioidaan sitä, ovatko kodin olosuhteet vakautuneet ja vanhempien elämänhallintaan liittyvät haasteet (esimerkiksi päihteidenkäyttö) poistuneet huostaanoton aikana, ja tämän jälkeen kodin tilannetta peilataan lapsen tilanteeseen ja tuentarpeisiin.

Vanhemman vakautunut tilanne ja elämänhallinnan kohentuminen ovat seikkoja, jotka puoltavat huostassapidon lopettamista ja/tai lapsen sijoittamista kotiin. Tutkimustulosteni mukaan vanhemman tilannetta ja riittäväksi katsottavaa näyttöä positiivisesta muutoksesta arvioidaan tapauskohtaisesti. Lähtökohtaisesti perheen jälleenyhdistämiseen johtavissa päätöksissä on edellytetty pidempiaikaista (vähintään yli vuoden) näyttöä parantuneesta tilanteesta. Arvioinnin lähtökohtana on huostaanottoon johtaneet perustelut, mutta myös sijaishuollon aikana mahdollisesti esiin nousseet muut tekijät vanhemman tai lapsen tilanteessa. Ajallisen mittarin lisäksi arvioinnin kohteena näyttäytyy saadun näytön luotettavuus. Päätösten pohjalla on käytetty paitsi aiemmin mainitsemiani kirjallisia dokumentteja myös suullisia todistajia.

Sekä kirjallisen selvityksen että suullisessa käsittelyssä saadun selvityksen perusteella vanhempien päihteidenkäyttö on päättynyt jo vuonna 2016. Lapsi 5-vuotta

Kodin tilanteen ja vanhemman tai vanhempien elämänhallinnan vakautuminen johtaa usein lapsen ja vanhemman tapaamisten lisääntymiseen, mikäli myös lapsen tilanne sen sallii. Nämä tapaamiset, niiden tiheys, kesto ja onnistuminen näyttävät yhtenä tekijänä, jonka perusteella arvioidaan, olisiko lapsen asuminen vanhemman kanssa lapsen edun mukainen ratkaisu. Niin kutsutut kotilomat, joista käytän mieluummin nimikettä kotijaksot, antavat tietoa vanhemman ja lapsen suhteesta, vanhemman kyvystä huolehtia lapsesta ja asettaa rajoja sekä toisaalta myös lapsen ja vanhemman voinnista ja jaksamisesta kotijaksojen aikana.

Suullisessa käsittelyssä hallinto-oikeudelle jätetyn asiakassuunnitelman mukaan lapsi on maaliskuusta 2018 lähtien (noin puolen vuoden ajan) ollut vuoroviikoin sijaisperheessä ja biologisessa perheessä. Lapsen lisääntyneet tapaamiset vanhempiensa kanssa ja niiden sujuminen vahvistavat käsitystä siitä, että huostaanoton edellytyksiä ei enää ole. Lapsi 5-vuotta

Kyseissä ratkaisussa kotijaksojen lisääminen hiljalleen kahden vuoden aikana joka toisesta viikonlopusta tilanteeseen, jossa lapsi on viettänyt tosiasiallisesti puolet ajasta biologisilla vanhemmillaan, vakuutti hallinto-oikeuden perheen jälleenyhdistämisen lapsen edun mukaisuudesta. Kyseisessä tapauksessa kotijaksot ovat onnistuneet koko ajan hyvin, ja vanhemmat ovat pystyneet näyttämään toteen kykynsä vastata lapsen arjesta. Juurisyynä lapsen edun mukaiselle kotiuttamiselle on ollut vanhempien pitkäaikainen (useamman vuoden mittainen) päihteettömyys ja sitä kautta huostaanoton edellytysten poistuminen. Lisäksi toteutuneiden kotijaksojen, vanhempien perhekuntoutuksen aikana saadun tiedon, lapsen

oman kotiuttamista puoltavan näkemyksen, sekä vanhempien yhteistyöhalukkuuden ja tukitoimiin motivoitumisen perusteilla kotiuttamisen on arvioitu olevan lapsen edun mukaista. Kyseisessä tapauksessa perheen jälleenyhdistäminen näyttäytyy niin selvästi lapsen ja perheen edun mukaisena ratkaisuna, että on vaikeaa ymmärtää, miksi lastensuojeluviranomainen ei ole toteuttanut sitä yhteistyössä perheen kanssa, vaan vanhemmat ovat joutuneet riitauttamaan asian hallinto-oikeuteen.

Vaikka kotijaksojen perusteella on mahdollisuus saada paljon informaatiota, ovat ne toisaalta joissain tapauksissa myös hyvin rajallisia arjen kuvaajia toteutuessaan usein esimerkiksi koulujen loma-aikoina. Nuorten kohdalla huostassapidon yhtenä perusteena on usein nuoren käytöksen ja voinnin haasteet, jolloin kotijaksot saattavat toimia viikonloppulomina, mutta niiden perusteella ei voida arvioida esimerkiksi koulunkäynnin tai arkirutiinien onnistumista kotoa käsin vanhemman johdolla. Kotijaksoista saatu informaatio näyttää kuitenkin ohjaavan jossain määrin sekä hallinto-oikeuksien myönteisiä että kielteisiä kotiuttamista koskevia ratkaisuja, ja niihin liittyvää lapsen edun arviointia.

6.2 Lapsen yksilöllisten tarpeiden ja vanhemman valmiuksien suhde

Keskeiset lapsen edun arviointiin liittyvä teemat hallinto-oikeuksien perheen jälleenyhdistämistä koskevissa ratkaisuissa ovat lapsen yksilöllisen tilanteen, riskitekijöiden ja tuen tarpeiden arvioiminen. Kiinteästi edellä mainittuihin teemoihin liittyen arvioidaan perheen jälleenyhdistämisestä päätettäessä erityisesti vanhempien, mutta myös sijaishuollon ja muiden tahojen (terveydenhuolto yms.) mahdollisuutta vastata näihin tarpeisiin. Päätöksissä arvioidaan lapsen tilannetta, peilataan sitä sijoituksen syihin ja alkuperäiseen tilanteeseen, avataan lapsen tällä hetkellä tarvitseman hoivan, struktuurin ja tukitoimien määrää ja usein verrataan niitä myös ikätasoon. Päätöksissä arvioidaan sitä, mitä lapsi tarvitsee ja ketkä ja missä pystyvät vastaamaan riittävällä tavalla näihin tarpeisiin. Päätöksistä on paikannettavissa nimenomaan arvio riittävästä tavasta vastata tarpeisiin, niissä ei arvioida sitä kuka pystyisi vastaamaan lapsen tarpeisiin parhaalla mahdollisella tavalla. Tilanteissa, joissa huostaanoton alkuperäiset perusteet ovat poistuneet vanhemman vakautuneen elämäntilanteen myötä, mutta lapsen eheytyksen osoitetaan edellyttävän yhä sijaishuoltoa, lapsen etu nähdään ensisijaisena ja hallinto-oikeudet ovat ratkaisuisaan päätyneet jatkamaan huostassapitoa.

Edellä mainitun kaltaisista tilanteista, joissa vanhemman tilanne on vakautunut, mutta lapsen nähdään edelleen tarvitsevan sijaishuoltoa, on paikannettavissa ainakin kaksi tyyppiesimerkkiä, joissa lapsen etua arvioidaan puhtaasti lapsen tarpeiden kautta.

Ensimmäinen esimerkki on pieni alle kouluikäinen tai alakouluikäinen (aineistossa oli muutamia samankaltaisia tapauksia), jolle varhaiset vaiheet ovat tuottaneet kiintymyssuhteeseen liittyvää traumaa suhteessa biologiseen vanhempaan/vanhempiin, ja joka tarvitsee vahvaa emotionaalista ja psyykkistä tukea eheytyäkseen.

Lapselle on tehty psykologin tutkimukset, jotka viittaavat lapsuuden traumakokemuksiin ja varhaiseen kiintymyssuhdehäiriöön, näiden vaurioiden korjaamiseksi lapsi tarvitsee pitkäkestoista, vakaata, sensitiivistä, strukturoitua ja turvallista arkea ohjaavien aikuisten kanssa. Lapsi tarvitsee mahdollisimman strukturoidun ja muuttumattoman arjen, lisäksi emotionaalinen tuki ja ymmärrys on olennaista. Lastenpsykiatrian hoidon ja osastojakson aikana sekä hoitosuunnitelmassa on noussut esiin huoli äidin kyvystä vastata lapsen psyykkisen kehityksen ja tuen tarpeisiin. Tärkeää on, että lapsen ympärillä olevat aikuiset pystyvät emotionaalisesti tukemaan lapsen kasvua ja kehitystä . Lapsi 11-vuotta

Lapsen tarpeiden puoltaessa sijaishuollon jatkamista ja estäessä perheen jälleenyhdistämisen hallinto-oikeudet ovat käyttäneet päätöstensä pohjana kattavasti erilaisia terveydenhuollon ammattilaisten lausuntoja tilanteesta. Yhteistä näille tilanteille on, että lapset ovat ehtineet vakavasti vaurioitua jo ennen sijoitusta, jolloin lapsen kuntoutuminen ja eheytyminen vaativat edelleen sellaista tukea, jota vanhemman ei katsota voivan oman tilanteensa kohentumisesta huolimatta tarjota. Lisäksi ongelmaksi muodostuu se, että vanhemman voi olla vaikeaa nähdä itseään traumojen aiheuttajana ja kyetä tukeen, ymmärrykseen sekä korjaavaan suhteeseen ja arkeen lapsen kanssa. Sen sijaan korjaavaksi kokemukseksi on muodostunut suhde sijaisvanhempiin, jolloin perheen jälleenyhdistäminen voisi vastoin tarkoitustaan muodostua lapselle erottamiseksi perheeseen kokemastaan perheestä.

Aineistosta löytyy myös esimerkki, jossa nuoruusikäinen lapsi on traumatisoitunut suhteessa vanhempansa jo pienenä, eikä perheen jälleenyhdistäminen näin ollen näyttäydä ainakaan vielä mahdollisena vanhemman tilanteen vakautumisesta huolimatta. Päinvastoin, nuoren ja vanhemman suhteen tiivistämisyritykset lisäävät nuoren oireilua.

Tapaamisten muutokset ovat aiheuttaneet nuorelle paljon stressiä ja nuoren jaksamisen heikkeneminen ovat näkyneet ajoittain sijaisperheessä. Nuori on miettinyt paljon vakavia asioita ja todennut, että elämässä ei ole mitään järkeä. Nuori on ollut vihainen

sosiaalityöntekijälle tapaamisten lisäämisestä (biologisen perheen kanssa) ja hän on kertonut sosiaalityöntekijän pilanneen hänen elämänsä tapaamisten lisäämisellä. Nuori 13-vuotta

Kyseisessä tapauksessa vanhemman on vaikeaa ymmärtää miksi huostassapitoa jatketaan, vaikka vanhemman tilanne on vakaa, eikä huostassapidon alkuperäiset edellytykset ole voimassa. Nuori on kuitenkin ehtinyt traumatisoitua vakavasti varhaislapsuudessaan ja tapaamisten tiivistäminen liian nopeasti vanhemman kanssa lisää nuoren oireilua. Hallinto-oikeus arvioi niin tässä, kuin muissakin vastaavissa tapauksissa, että huostassapidon päättäminen olisi selvästi lapsen edun vastaista, sijaishuoltoa jatketaan ja suhdetta biologiseen vanhempaan tulee edelleen rakentaa lapsentahtisesti.

Toisena tyypiesimerkkinä tilanteesta, jossa huostassapidon lopettaminen ei ole mahdollista vanhemman vakautuneesta elämäntilanteesta huolimatta näyttäytyy nuori, joka oireilee rajattomalla ja oman kehityksensä vaarantavalla käytöksellä ja tarvitsee siksi edelleen sijaishuoltoa turvaamaan tilanteensa.

Nuoren psyykinen vointi on aiheuttanut paljon huolta koko sijoituksen ajan. Hän on rajaton, levoton, impulsiivinen ja ajoittain aggressiivinen. Hän tarvitsee turvallisen, säännöllisen ja todella strukturoidun arjen. Tällä hetkellä sen voi tarjota ainoastaan lastensuojeluyksikkö, jossa kyetään turvaamaan lapsen kasvu ja kehitys vahvan ammatillisen henkilöstön avulla. Nuori 17-vuotta

Nuoren rajattoman käytöksen taustalla ovat aineiston päätöksissä joko päihteiden käyttö tai psyykinen oireilu. Näissä tapauksissa katsotaan, että lapsen etu ja turvallinen arki edellyttää sellaisia rajoja, joita normaalissa kotiympäristössä ei ole mahdollista asettaa. Vanhemman vakautunut tilanne ei näin ollen ole riittävä peruste lapsen edun mukaisen perheen jälleenyhdistämisen toteuttamiseksi.

6.3 Lapsen oman näkemyksen selvittäminen ja sen merkityksen arvioiminen

Lapsen oman näkemyksen selvittäminen ja arvioiminen ei näyttäyty systemaattisena hallinto-oikeuksien päätöksissä, vaan vaikuttaa olevan sidonnaista sekä lapsen omaan että lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän aktiivisuuteen asiassa. Lapsen mielipide on selvitetty ja kirjattu 13 päätökseen 24 päätöksestä. Lapset, joiden näkemystä asiasta ei ole kirjattu, ovat iältään 4-9 vuotiaita ja lisäksi joukossa on 1-vuotias lapsi. Näin ollen yli 12-vuotiaiden, joiden

osalta myös edellytetään hallintolain mukaista kuulemista, näkemys on kirjattu, joskin usein melko lyhyesti todeten, lapsen oman tiedon tarkemman avaamisen sijaan. Mielipiteen selvittämättä jättäminen näyttää ainakin osassa päätöksistä liittyvän tilanteisiin, joissa huostassapidon alkuperäisten edellytysten osoitetaan olevan voimassa, eikä näin ollen ole katsottu, että yksityiskohtaisemmalle arviolle perheen jälleenyhdistämisestä olisi tarvetta.

Päätösteksteistä ei käy ilmi, että hallinto-oikeudet olisivat edellyttäneet kunnilta ja sosiaalityöntekijöiltä lapsen mielipiteen ja näkemysten tarkempaa selvittämistä.

Tutkimusaineistossa on päätöksiä, joissa mielipidettä on selvitetty useissa yhteyksissä, lapset ovat osallistuneet suullisiin käsittelyihin, kirjelmöineet itse hallinto-oikeuksille tai tuoneet näkemyksensä esiin edunvalvojansa tai sosiaalityöntekijänsä kautta. Joukossa on kuitenkin myös niitä päätöksiä, joissa lapsen omaa näkemystä ei mainita lainkaan. Vaihtoehtoisesti näkemys on kirjattu päätökseen, mutta siihen ei ole tarkennettu miten tai kenen toimesta mielipidettä on selvitetty. Merkintä lapsen mielipiteestä voi myös perustua ainoastaan muutamalla lauseella kirjattuun aikuisen havaintoon lapsen käytöksestä eri osapuolten (vanhemmat, sijaishuoltopaikan aikuiset) seurassa.

Pienten lasten mielipidettä avataan usein juuri kuvaamalla lapsen käytöstä vanhemman seurassa tai avaamalla lapsen kertomia kotona tapahtuvia asioita.

Lapsen tapaamiset sujuivat hyvin ja tyttö viihtyi vanhempiensa ja sisarustensa seurassa.

Lapsi 5-vuotta

Lapsen mielipidettä on selvitetty kotikäynnillä. Lapsi on kertonut olemisestaan äidin luona ja siitä, mitkä asiat tuntuvat kivalta ja mitkä harmittavat. Lapsi 6-vuotta

On selvää, että alle kouluikäisten lasten kohdalla mielipiteen selvittämiseen ei ikätasosta johtuen ole samanlaista mahdollisuutta, kun vanhempien lasten ja nuorten kohdalla. Silloin kun luotettava lapsen mielipiteen selvittäminen ei esimerkiksi ikätasosta tai muusta lapsen tilanteeseen liittyvästä seikasta johtuen ole mahdollinen, olisi tilanteiden kuvausten kuitenkin tärkeää olla yllä esitettyä havainnollistavampaa ja monipuolisempaa. Pienenkin lapsen on mahdollista tuottaa tietoa omasta tilanteestaan ja arjestaan. Lapsen tiedon merkityksellisyys ammattilaisten tiedon rinnalla ei näkynyt varsinkaan alle 12-vuotiaiden lasten perheen jälleenyhdistämistä koskevissa hallinto-oikeuksien päätösteksteissä.

Vanhempien lasten kohdalla erityisesti asiassaan aktiivisten lasten näkemykset on otettu huomioon osana arviointia hallinto-oikeuksien päätöksissä. Tällöin lapsen oma näkemys on

merkittävä osatekijä lapsen edun arvioinnissa. Merkityksellistä seuraavissa esimerkeissä on, että toinen lapsi kykenee hallinto-oikeuden suullisessa käsittelyssä ja toinen edunvalvojansa kautta selvästi ilmaisemaan ja perustelemaan omaa näkemystään, sekä tuottamaan tietoa omasta tilanteestaan. Lapset eivät ainoastaan sanoita myönteistä tai kielteistä kantaansa, vaan avaavat esimerkkien kautta arjen tilanteita ja käytännön asioita esimerkiksi koulunkäyntiinsä ja sosiaalisiin suhteisiinsa liittyen.

Lapsi on pitänyt huostassapidon jatkamista huonona asiana. Hänen mielestään tilanne äidin luona on ollut hyvä jo monta vuotta. Suullisessa käsittelyssä lapsi kertoo haluavansa muuttaa äidin luokse. Kotona on mukava tunnelma, siellä pidetään hauskaa ja vauvakin on naurussa mukana. Äidin puolison kanssa on mukava puuhata esimerkiksi mopojen ja RC-autojen kanssa. Lapsella on kaveri, joka asuu äidin kanssa samassa rivitalossa. Koulumatkaa olisi noin kilometri. Elämä muuttuisi äidin luona parempaan suuntaan. Lapsi 12-vuotta

Lapsi on toivonut, että sijoitus nykyisessä sijaishuoltopaikassa jatkuu. Hänen mukaansa nykyisessä sijaishuoltopaikassa olo on alun totuttelun jälkeen sujunut hyvin ja siellä on tällä hetkellä hyvä olla. Hänellä on koulu ja kaverit ja palaaminen takaisin vanhemman luo muuttaisi arjen rutiineja. Kotilomat äidin luona ovat ok. Edunvalvojan sijaisen mukaan lapsen etu on jatkaa asumista sijaisperheessä turvallisten, ennakoitavissa olevien aikuisten kanssa, joilla on kyky vastata arjen haasteissa lapsen tarpeisiin. Nuori 14-vuotta

Oheisissa esimerkeissä näkyy lasten ja nuorten tiedon merkityksellisyys sekä heidän kyky arvioida sitä, millaisia vaikutuksia perheen jälleenyhdistämisellä tai sijaishuollossa jatkamisella olisi omaan elämään. Molemmissa esimerkkitapauksissa hallinto-oikeus päätyi lapsen näkemyksen mukaiseen ratkaisuun. Mikäli lapsen näkemyksestä on selvyys, hallinto-oikeudet arvioivat ja suhteuttavat näkemyksen ja lapsen tiedon merkitystä muihin päätöksen ja lapsen edun kannalta ratkaiseviin tekijöihin, kuten lapsen tarpeisiin ja vanhempien valmiuteen vastata niihin. Lapsen näkemyksen ollessa samassa linjassa muiden ratkaisevien tekijöiden kanssa, näkemys näyttäytyy yhtenä päätöstä vahvistavana tekijänä. Toisaalta hallinto-oikeudet joutuvat kuitenkin myös niihin tilanteisiin, joissa lapsen toivoma lopputulos näyttäytyy muiden tekijöiden valossa lapsen edun vastaisena ratkaisuna. Näissä tilanteissa päätöksissä joudutaan toteamaan, että hallinto-oikeus ratkaisee asian lapsen oman näkemyksen vastaisesti. Lapsen tai nuoren turvallisuus ja olemassa olevat osoitetut tuen tarpeet ohittavat lapsen oman näkemyksen, mikäli nämä tekijät ovat ristiriidassa keskenään.

Asiakirjaselvityksen mukaan nuori on valituksenalaista päätöstä tehtäessä edelleen tarvinnut strukturoitua arkea sekä vahvaa ammatillista tukea psyykkiseen tilanteeseensa ja pystyäkseen jatkamaan koulunkäyntiään. Näissä oloissa huostassapidon lopettaminen ei ole nuoren edun mukaista, vaikka hän itse olisikin toista mieltä. Nuori 17-vuotta

Kyseisessä esimerkissä positiiviset muutokset kodin olosuhteissa ja nuoren sekä vanhemman mielipide puoltasivat huostassapidon lopettamista. Kuitenkin hallinto-oikeus arvottaa nuoren tarpeet merkittävämmäksi seikaksi lapsen edun toteutumisen kannalta ja arvioi sijaishuollon pystyvän vastaamaan näihin tarpeisiin parhaiten. Näin ollen huostassapidon lopettaminen olisi selvästi vasten lapsen etua ja sijaishuoltoa jatketaan.

Lapsen mielipiteen selvittäminen näyttäytyy haastavana tehtävänä erityisesti silloin, kun tilanteeseen liittyy lapselle läheisten aikuisten välisiä riitoja. Ratkaisuista on luettavissa aikuisten väliset ristiriitatilanteet, joiden keskellä lapsen etu helposti häviää. Näissä tilanteissa lapsella ei näytä olevan mahdollisuutta sanoittaa omaa tilannettaan. Päätöksistä ei ole myöskään paikannettavissa viranomaisten yrityksiä selvittää lapsen omaa näkemystä, vaan ratkaisut on tehty muiden perusteiden varassa. Oheisessa esimerkissä lapsi on sijoitettu kunnan johtavan viranhaltijan päätöksellä isälleen ja lapsen entinen sijaisperhe sekä äiti ovat valittaneet päätöksestä. Sijaisperhe on pyrkinyt vaikuttamaan lapsen mielipiteeseen soittamalla hänelle päivittäin. Lapsella ei ole ollut mahdollisuutta muodostaa tai sanoittaa omaa mielipidettään tilanteestaan aikuisten erimielisyyksien keskellä.

Lapsen kanssa on keskusteltu isän luo muutosta, eikä hän ole pitänyt sitä mitenkään erikoisena ajatuksena. Lapsi on hänen mielipidettään selvitetessä kertonut, että viikko isän luona on mennyt hyvin. Lapsi ei ole halunnut ottaa kantaa asumispaikkaansa tulevaisuudessa. Lapsi 10-vuotta

Se, että lapsi ei halua ottaa kantaa niin merkitykselliseen asiaan, kuin oma asuinpaikkansa, kertoo tilanteesta, jossa lapsi elää. Aikuiset eivät omalla toiminnallaan ole pystyneet takaamaan tilannetta, jossa lapsi uskaltaisi muodostaa ja sanoittaa omia näkemyksiään. Lapsen mielipiteen muodostuminen ei ole mahdollista, mikäli aikuiset asettavat omat toiveensa ja tarpeensa lapsen edelle. Huolestuttavaa on, että myös perhehoitajien toiminta näyttää muutamassa aineiston tapauksessa estävän lapsen oman tiedon nousemisen keskiöön. Palaan tähän teemaan ja lojaliteettiristiriitoihin tarkemmin tulevissa luvuissa.

6.4 Lapsen kiintymyssuhteiden merkitys

Lapsen kiintymyssuhteita sekä biologisiin vanhempiin että sijaishuoltoapaikan aikuisiin (käytännössä perhehoitajat) ja muita lapsen sosiaalisia suhteita arvioidaan yhtenä lapsen edun toteutumiseen vaikuttavana kriteerinä. Perheen jälleenyhdistämistä harkittaessa pääasiallinen arvio kohdentuu lapsen ja biologisen vanhemman suhteen arviointiin. Merkityksellisenä lapsen ja vanhemman kiintymyssuhteiden arvioissa näyttäytyy yhteydenpidon tiiviyys ja luonne, ja se mikä merkitys näillä nähdään olevan perheen jälleenyhdistämisen kannalta. Hallinto-oikeudet huomioivat lapsen ja biologisen vanhemman suhteen arviossa aiemmin mainitut kotijaksot, sijaishuollon aikaisen lapsen ja vanhemman välisen yhteydenpidon sekä suhteen laadun ja siinä mahdollisesti sijaishuollon aikana tapahtuneet muutokset. Vanhemman ja lapsen välinen vahva kiintymyssuhde on yksi lapsen edun toteutumisen kriteeri perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuutta arvioitaessa.

Yhteydenpito lapsen ja äidin välillä on ollut säännöllistä koko sijaishuollon ajan. Lapsen ja äidin kiintymyssuhde on vahvistunut tapaamisten toteuduttua perheen kotona. Lapsen kiintymyssuhdetta sijaisvanhempiin on huomioitu niin, että sijaisperhe on jatkanut lapsen tukiperheenä. Lapsi 6-vuotta

Oheiseen sitaattiin liittyvässä tilanteessa lapsen äidin olosuhteet ovat vakautuneet sijoituksen aikana ja näin perheen jälleenyhdistämisen suunnittelu on mahdollistunut. Säännöllinen yhteydenpito ja vahvistunut kiintymyssuhde äitiin sekä mahdollisuus suhteen ylläpitoon perheen jälleenyhdistämisen jälkeen myös sijaisperheen kanssa, näyttäytyvät lapsen edun toteutumista vahvistavina tekijöinä. Päätöksessä kiintymyssuhteita on arvioitu monelta kannalta, ja ratkaisevana näyttäytyy erityisesti se, että lapsen ja äidin välistä yhteydenpitoa on pystytty tiivistämään sijaishuollon aikana, ja tämä on johtanut kiintymyssuhteen vahvistumiseen. Kiintymyssuhteita arvioidaan siltäkin kannalta, miten niiden jatkuvuus pystytään turvaamaan eri vaihtoehtoissa ja näin kiintymyssuhteet linkittyvät myös yhteistyökyvyn sekä mahdollisten ristiriitojen arvioimiseen. Tässä tapauksessa tukiperhesuhteen jatkuminen sijaisperheessä on kuvannut myös äidin yhteistyökykyä ja avohuollon tukitoimien mahdollistumista sijaishuollon sijaan.

Kiintymyssuhteisiin kiinnitetään huomiota peilaamalla niitä sijaishuollon keston, arvioimalla niiden merkitystä lapsen näkökulmasta ja myös ottamalla kantaa siihen, millaista työskentelyä lapsen ja vanhemman välisen kiintymyssuhteen vahvistaminen edellyttää. Silloin kun

vanhemman tilanne on ollut pitkään vaikea ja lapsi on sijoitettu jo pienenä, kiintymyssuhde omaan vanhempaan on voinut jäädä kokonaan muodostumatta. Näin on voinut käydä myös silloin, kun vanhemman vointi ei alun perinkään ole mahdollistanut kiintymyssuhteen rakentamista oman lapsen kanssa. Lapsi on myös voinut traumatisoitua vahingoittavassa suhteessa tai suhteen puutteessa omaan vanhempansa. Muutamassa hallinto-oikeuden päätöksessä näkyy lisäksi kulttuuri- ja kielierojen tuomat haasteet lapsen ja vanhemman välisessä vuorovaikutuksessa ja sitä kautta kiintymyssuhteessa. Lapsi on voinut esimerkiksi kiinnittyä uuden kotimaansa kulttuuriin vanhemman edustaman kulttuurin sijaan.

Lapsen itse sanoittaessa omaa tahtoaan tai asian muuten ollessa ilmeinen, myös suhde perhehoitajiin voi näyttäytyä lapsen edun arviointikriteerinä ja kallistaa vaakaa sijaishuollon jatkamisen suuntaan. Aineistossa on muutamia esimerkkejä siitä, että lapsi/nuori ottaa vahvasti kantaa omaan tilanteeseensa kertomalla sijaisperheen olevan koti, jonne elämä sosiaalisine suhteineen, kouluineen ja harrastuksineen on rakentunut ja joista hän ei halua luopua. Tällöin lapsi kokee vahvaa surua siitä, että hänet pyritään irrottamaan kodistaan ja perheestään perheen jälleenyhdistämiseen perustuen. Näissä tapauksissa lapsi on saanut kaipaamansa turvan sijaisperheestä ja todelliset kiintymyssuhteet ovat rakentuneet sinne. Hallinto-oikeudet ovat kyseisissä tapauksissa arvioineet, että huostassapidon lopettaminen olisi selvästi vastoin lapsen etua, mutta edellyttäneet edelleen lapsen ja vanhemman välisen kiintymyssuhteen vahvistamista ja yhteydenpidon turvaamista perheen jälleenyhdistämisen mahdollistamiseksi myöhemmin.

Hallinto-oikeudet arvioivat painokkaammin lapsen sekä sijaishuoltoapaikan aikuisten välistä kiintymyssuhdetta myös silloin, kun lapsi on sijoitettu pienenä perhehoitoon ja kiintymyssuhde perhehoitajaan näyttäytyy lapsen kannalta erityisen merkityksellisenä. Huomio arviossa kiinnittyy näin ollen myös sijaishuollon kestoon kiintymyssuhteen ohella. Kiintymyssuhteet eivät kuitenkaan näyttäydy yhdessäkään päätöstekstissä ainoana ratkaisevana tekijänä, vaan ovat osa kokonaisuutta. Poikkeuksena ovat ne tilanteet, jossa lapsen ja vanhemman välillä ei ole osoitettu olevan lainkaan suhdetta, jolloin perheen jälleenyhdistämistä ei siitä syystä voida pitää lapsen edun mukaisena.

6.5 Yhteistyökyky, motivaatio ja avohuollon tukitoimien mahdollisuus

Lastensuojelulain (417/2007, 40 §) mukaisesti avohuollon tukitoimien mahdollisuuden arvio esiintyy systemaattisesti hallinto-oikeuksien perheen jälleenyhdistämistä koskevien päätösten arviointikriteerinä. Avohuollon tukitoimien mahdollisuutta arvioidaan ensin suhteessa huostassapidon perusteisiin sekä lapsen tai nuoren nykyiseen tilanteeseen ja tuen tarpeisiin. Avohuollon tukitoimien riittävyden ja mahdollisuuden arvion tarpeellisuus on perusteltu hallinto-oikeuksien päätöksissä lievemmän perhe-elämään puuttumisen periaatteella. Näin ollen arvio avohuollon tukitoimien mahdollisuudesta on paitsi osa lapsen edun arviointia, se liittyy vahvasti myös vanhemman oikeuksien punnintaan.

Hallinto-oikeus on päätöksessään arvioinut, että kun otetaan huomioon lapsen tarve lähes jatkuvalla aikuisen tuella ja ohjaukselle ja aiempi sitoutumattomuus eri tukitoimiin, avohuollon tukitoimet ovat riittämättömiä lapsen edun mukaisen huolenpidon turvaamiseksi.

Nuori 17-vuotta

Huostaanoton perusteiden ja lapsen tilanteen ohella hallinto-oikeudet arvioivat avohuollon tukitoimien mahdollisuutta ja lapsen edun mukaisuutta yhteistyön ja motivaation näkökulmista. Edellä esitetyssä sitaatissa lapsen sitoutumattomuus tukitoimiin katsotaan yhdeksi avohuollon tukitoimien esteeksi. Sitoutuminen ja motivaatio näyttäytyvät avohuollon tukitoimien esteinä tai edistäjinä sekä lapsien että vanhempien toimintaa ja tilannetta arvioitaessa. Päätöksissä arvioidaan kuitenkin yleisemmin erityisesti pienten lasten kohdalla vanhemman motivaatiota sekä kykyä sitoutua kotiuttamisen mahdollisesti edellyttämään tukeen. Sitoutuminen, motivaatio ja halu vastaanottaa apua ja tukea ovat tekijöitä, joiden arvioidaan edesauttavan lapsen edun toteutumista, ja siten ne näyttäytyvät myös perheen jälleenyhdistämistä mahdollistavina tekijöinä.

Äiti on kertonut olevansa valmis ottamaan vastaan avohuollon tukitoimia, mikäli lapsi muuttaa hänen luokseen. Asiassa on riidatonta, että äidin voimavarat ovat vahvistuneet ja hänen elämäntilanteensa on ollut parempi jo parin vuoden ajan. Saadun selvityksen mukaan äidin nykyiseen parisuhteeseen ja väleihin oheishuoltajien kanssa ei liity ristiriitoja. Hallinto-oikeus arvioi, että lapsen kasvuolosuhteissa tai huolenpidossa äidin luona ei ole selvitetty olevan sellaisia puutteita, jotka uhkaisivat vakavasti vaarantaa lapsen terveyden ja kehityksen. Kasvuolosuhteissa olevat riskitekijät ovat ratkaistavissa avohuollon tukitoimin.

Lapsi 12-vuotta

Yllä olevassa päätöksessä kasvuolosuhteiden ei arvioida aiheuttavan lapselle vakavaa vaaraa, mutta perheen jälleenyhdistämiseen liittyviä riskitekijöitä on kuitenkin paikannettavissa. Päätöksessä on suhteutettu näitä riskitekijöitä sijoituksen aikana tapahtuneisiin positiivisiin muutoksiin, todettu vakavan vaaran uhan (huostassapidon perusteen) poistuneen ja päädytty lapsen huostassapidon lopettamiseen. Ratkaiseva tekijä vanhemman tilanteessa tapahtuneen vakautumisen lisäksi on ollut vanhemman esiin tuoma halu ottaa vastaan kotiin tarjottavaa tukea. Esimerkissä yhteistyökyky ja avohuollon tukitoimien vastaanottaminen on siinä mielessä ratkaisevaa, että kasvuolosuhteiden riskitekijöiden olemassaolo edellyttää tukea huostassapidon lopettamisen jälkeen, ja näin ollen avohuollon tukitoimista kieltäytyminen olisi saattanut johtaa päinvastaiseen arvioon siitä, onko kotiuttaminen lapsen etu huomioiden mahdollista.

Vaikka lapsen tuentarve käy ilmi hallinto-oikeuden saamasta selvityksestä, hallinto-oikeus toteaa, että lapsen tarvitsema apu on mahdollista toteuttaa myös avohuollon tukitoimien sekä terveydenhuollon palvelujen ja koulun järjestämisen tuen avulla. Asiassa on otettava huomioon lastensuojelulain lähtökohtana oleva lievimmän perhe-elämään puuttumisen periaate. Lapsi 12-vuotta

Asiassa on edelleen huomioitu paitsi avohuollon tukitoimien vahva tarve, myös peruspalvelujen merkitys kotiutumisen onnistumisen tukena. Myös peruspalveluiden toteutumiseen liittyy vahvasti vanhemman kyky yhteistyöhön eri tahojen kanssa sekä motivoituminen lapsen tilanteen edellyttämän tuen vastaanottamiseen. Silloin kun avohuollon tukitoimien katsotaan olevan riittäviä turvaamaan lapsen asumista kotona, lievimmän perhe-elämään puuttumisen periaate nousee huomioon otettavaksi vanhemman oikeudeksi.

Yhteistyön ja sitoutumisen merkitys on suuri ja ne voivat toimia joissain tapauksissa jopa huostassapidon edellytyksien poistumista edesauttavina tekijöinä. Aineistosta nousee esimerkkitapaus, jossa huostassapidon perusteet ovat johtuneet isän lapselle aiheuttamasta vakavasta vaarasta (väkivalta), jolloin äiti on pystynyt muuttamaan tilannetta ottamalla tarjottua perhetyötä vastaan ja kykenemällä tuettuna asettamaan lapsen turvallisuuden parisuhteen edelle. Samalla työskentely on lisännyt lastensuojelun tietoisuutta lapsen ja perheen tilanteesta, lisännyt luottamusta ja siten myös tuottanut perheen jälleenyhdistämisen edellytyksiä.

Lapsen isä on syksyllä 2016 muuttanut pois perheen yhteisestä kodista. Huostaanoton keskeisenä perusteena on ollut lapsen isän lapsen kohdistama väkivalta. Asiassa saadun

selvityksen perusteella isän väkivaltainen käytös on ollut myös keskeinen perheen jälleenyhdistämisen ja sijaishuollon muuttamisen esteenä ollut tekijä. Asiassa saadun selvityksen mukaan äiti on sitoutunut hyvin yhteistyöhön lastensuojeluviranomaisten kanssa ja isän lapseen kohdistama uhka on ollut äidille selvää viimeistään syksyn 2016 tapahtumien jälkeen. Lapsen ja perheen tilannetta on voitu seurata tehostetun perhetyön ja lastensuojelun työskentelyn avulla. Lapsi 6-vuotta

Kyseisessä tapauksessa lapsi on sijoitettu äidilleen huostaanoton lopettamisen arvioimiseksi ja valmistelemiseksi. Perhehoitajat ovat valittaneet päätöksestä vedoten yhtenä perusteena isän lapseen kohdistamaan uhkaan. Äiti on kuitenkin pystynyt tukitoimiin sitoutumalla antamaan näyttöä kyvystään suojata lasta. Lastensuojelun tukitoimet ovat merkittävä lapsen edun arvioinnin väline silloin, kun ratkaistaan voidaanko huostassapito lopettaa.

7 LAPSEN EDUN ENSISIJAISUUS INTRESSIRISTIRIITOJEN VARJOSSA

Tässä kappaleessa peilaan saamiani tutkimustuloksia tutkimuskysymykseen kaksi; Miten lapsen edun arviointi painottuu suhteessa muiden henkilöiden intresseihin, kuten vanhemman oikeuteen perhe-elämän suojaan? Tutkimustulosteni perusteella lapsen edun arvioinnin suhde muihin mahdollisiin intresseihin on ensisijainen ja arvio tehdään yksilökohtaisesti tarkkaa harkintaa käyttäen. Aineiston huostassapidon lopettamista koskevissa päätöksissä valittajana on poikkeuksetta vanhempi. Vanhempi on hakenut huostassapidon lopettamista, lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä (asian valmistelijana) ja kunnan lastensuojelun johtava viranomainen (päätöksen tekijänä) ovat katsoneet, että perheen jälleenyhdistäminen ei joko huostassapidon edellytysten yhä ollessa voimassa tai lapsen etuun perustuen ole mahdollista ja tehneet asiasta kielteisen päätöksen, jolloin vanhempi on valittanut päätöksestä hallinto-oikeuteen. Tämä kaava toistuu suurimmassa osassa aineiston päätöksiä, jolloin voidaan todeta, että jokaisessa tapauksessa on useampia keskenään ristiriitaisia intressejä ja näkemyksiä lapsen tilanteen oikeasta ratkaisusta.

7.1 Lapsen etu on ensisijainen arviointikriteeri perheen jälleenyhdistämistä koskevissa päätöksissä

Huostaanoton lopettamista (kunnalta kielteinen päätös) koskevista valituksista välittyy lapsen ja vanhemman erilaisten tarpeiden ristiriita sekä vanhemman kiire saada lapsi kotiin.

Aineiston perusteella perheen jälleenyhdistämiseen tähtäävistä toimista kuten vanhemmuustyöskentelystä, tapaamisten lisäämisestä tai muusta tarvittavasta työskentelystä on monessa tapauksessa sovittu oman vastuusosiaalityöntekijän kanssa. Vanhemmat ovat kuitenkin lähteneet hakemaan huostassapidon lopettamista tai lapsen sijoittamista kotiin hallinto-oikeuden kautta, sillä kokevat asioiden etenevän liian hitaasti. Vanhemman- ja lapsentahtisuus näyttää usein kulkevan eri rytmissä, ja vanhemman voi olla vaikeaa pysähtyä työskentelyyn ja odottaa myös lapsen kuntoutumista ja valmiutta kotiutumiseen.

Huostaanoton tarve nähdään puhtaasti päätökseen kirjattujen perusteluiden valossa, jolloin lapsen edun arviointiin sisältyvien muiden seikkojen hahmottaminen voi olla vanhemmalle

vaikeaa. Vanhemmat tarvitsevat lastensuojelun tukea ja työskentelyä ymmärryksen lisäämiseksi lapsen tarpeista.

Yhteensä 10 huostaanottoa koskevassa päätöksessä sekä kaikissa neljässä sijaishuollon muutosta koskevassa päätöksessä huostassapidon alkuperäiset syyperusteet ovat poistuneet tai lieventyneet, vanhemmuus on vahvistunut ja kodin tilanne vakautunut ja näin ollen perheen jälleenyhdistämistä arvioidaan sen perusteella, olisiko se selvästi lapsen edun vastaista. Kuitenkin, kuten jo aiemmin totesin, ainoastaan neljä päätöstä on johtanut kotiuttamiseen. Muissa päätöksissä todetaan, että lapsen tarpeet ja vanhemman valmiudet eivät vanhemman vakautuneesta elämäntilanteesta huolimatta kohtaa ja huostassapidon lopettamisen arvioidaan olevan selvästi lapsen edun vastaista.

Äidin terveydentila ja elämäntilanne ovat asiassa saadun selvityksen mukaan tällä hetkellä vakaita. Suullisessa käsittelyssä on tullut ilmi, että lapsi on äidilleen tärkeä. Lapsi on kuitenkin asunut nykyisessä sijaisperheessään lähes koko ikänsä, ja lapsen ja sijaisvanhempien välinen suhde on lastenpsykiatrisissa tutkimuksissa todettu hyväksi ja läheiseksi. Lastenpsykiatrian arvioin mukaan lapsen siirtäminen pois nykykodistaan takaisin biologisen äidin hoitoon olisi vahingollista hänen jatkokehitykselleen. Lapsen sijaishuollon muuttamista ei näissä olosuhteissa voida pitää hänen etunsa mukaisena. Lapsi 7-vuotta

Vahva kiintymyssuhde perhehoitajiin ja lähes koko elämän jatkunut sijaishuolto eivät itsessään estä perheen jälleenyhdistämistä. Joissain tilanteissa hallinto-oikeudet kuitenkin katsovat, että lapsi tarvitsee yksilökohtaisen tilanteensa ja tuen tarpeidensa vuoksi sijaishuoltoa, ja sijaishuollon lopettaminen puolestaan aiheuttaisi vahinkoa lapsen kehitykselle. Näissä ratkaisuisa todetaan, että perheen jälleenyhdistäminen kyseisissä olosuhteissa olisi selvästi vastoin lapsen etua. Tällöin myös vahva kiintymyssuhde perhehoitajiin vahvistaa ratkaisua.

Huostaanoton purkaminen ja perheen jälleenyhdistäminen eivät ole riippuvaisia pelkästään äidin olosuhteiden muuttumisesta parempaan. Perheen jälleenyhdistämistä harkittaessa ja sen edellytyksiä arvioitaessa tulee ensisijaisesti ottaa huomioon lapsen etu. Lapsi on asunut sijaisperheessä runsaan 2,5 vuoden ajan. Sosiaalitoimen, eri asiantuntijoiden ja sijaisvanhempien näkemysten ja arvioiden mukaan lapsi on kehittynyt sijoituksen aikana ja hyötynyt siitä merkittävästi.

Theraplayssa näkyy, miten sijaisäidillä on läheinen suhde lapseen. Hänellä on kyky lukea lapsen reaktioita ja tarpeita ja kyky tarjota turvaa lapsen tunteen turvattuun. Lapsi 6-vuotta

Edellisissä sitaateissa kyse on samasta lapsesta. Lapsen sijaishuollon kesto on vielä melko lyhytaikainen. Sijaishuollolla on kuitenkin saatu aikaan positiivisia muutoksia. Lapsi on hyötynyt ennakoitavasta ja turvallisesta arjesta merkittävästi, kiinnittynyt perhehoitajiin ja alkanut hiljalleen rakentamaan uudelleen luottamusta aikuisiin turvanantajina, kokemiensa kiintymyssuhteen turvattuun liittyvien traumojen jälkeen. Kotiuttamisen katsottaisiin tässä vaiheessa lapsen kuntoutumista katkaisevan suotuisan kehityksen. Arvioitaessa perheen jälleenyhdistämistä lapsen edun näkökulmasta silloin, kun huostassapidon perusteet ovat poistuneet, kriteerinä toimii poikkeuksetta arvio lapsen yksilöllisestä tilanteesta ja tuen tarpeista. Kyse on erityistarpeista, lapsen tai nuoren elämänhallinnan haasteista, aiemmasta vaurioitumisesta kiintymyssuhteissa, traumoista sekä toisaalta kiinnittymisestä ja korjaavasta suhteesta sijaisperheeseen sekä eheytyksen käynnistymisestä sijaishuollon ansioista. Näissä päätöksissä on katsottu, että lapsen kotiuttaminen tässä vaiheessa prosessia olisi todennäköisesti haitallista lapsen suotuisan kehityksen kannalta ja aiheuttaisi jopa lisävauriota lapsen tunne-elämälle. Päätöksissä ohjataan kuitenkin tukemaan vahvasti lapsen suhdetta ja tapaamisia biologisen vanhemman kanssa sekä arvioimaan perheen jälleenyhdistämistä myöhemmin uudelleen.

Aineistoni päätösten perusteella hallinto-oikeus arvottaa lapsen edun yksiselitteisesti vanhemman toiveiden, vaatimusten ja oikeuksien edelle. Vanhempien näkemykset näyttäytyvät merkittävinä siltä osin, kun ne perustuvat tosiasioihin ja esimerkiksi toteen näytettyyn tilanteen kohenemiseen ja toisaalta silloin, kun ne tukevat muuta asiassa saatua näyttöä. Vanhempien näkemystä vailla näitä elementtejä ei arvioida päätöksissä ohi lapsen edun, eikä vanhemman kohentunut tilannekaan tarkoita perheen jälleenyhdistämistä, mikäli se ei ole lapsen edun toteutumisen kannalta hyvä ratkaisu. Perhe-elämän suoja ja vanhemman intressi saada lapsi kotiin ei ohita hallinto-oikeuksien arvioinnissa lapsen etua silloin, kun sijaishuolto nähdään edelleen välttämättömänä lapsen kuntoutumisen kannalta.

7.2 Lapsen etu ja monitahoiset intressiristiriidat

Päätösteksteistä välitty perheen jälleenyhdistämisen prosessien intressiristiriidat, jotka eivät kaikissa tapauksissa kosketa ainoastaan lasta ja vanhempaa. Intressiristiriidat voivat olla monitahoisia ja niiden johdosta lapsen etu saattaa jäädä täysin toissijaiseksi. Vanhemmat saattavat olla keskenään erimielisiä lapsen edusta, lisäksi sijaisvanhempien ja sosiaaliviranomaisten näkemykset voivat törmätä sekä toistensa että lapsen tai vanhempien näkemysten kanssa. Jokaisessa aineiston sijaishuollon muutosta koskevassa päätöksessä valittajana on sijaisperhe ja yhdessä päätöksessä sijaisperhe yhdessä lapsen äidin kanssa (lapsi muuttanut sosiaalitoimen päätöksellä isälle). Näissä tilanteissa sijaisperheen näkemys on ristiriidassa sekä vanhemman näkemyksen että lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän määrittämän lapsen edun kanssa. Tämä kertoo siitä, että myös sijaisperheet ovat yksi merkittävä intressiristiriitoja lapsen elämään tuottava taho.

Useiden eri tahojen keskenään ristiriitaisten näkemykset, joita ei saada sovitettua yhteen, vaikeuttavat merkittävästi lapsen mahdollisuutta muodostaa oma mielipidettänsä ja tulla kuulluksi asiassaan. Aikuisten ristiriidat ja kykenemättömyys yhteistyöhön vaikeuttavat merkittävästi lapsen edun arviointia ja toteutumista. Seuraavissa sitaateissa lapset on jouduttu sijoittamaan sijaishuollon muutoksella perhetukikeskukseen yhdessä äitinsä kanssa, sillä sijaisvanhemmat eivät pystyneet tukemaan äidin vanhemmuutta, eivätkä lasten ja äidin välistä yhteydenpitoa ja suhteen rakentamista ja siten perheen jälleenyhdistämisen mahdollistumista. Sijaisvanhemmat valittivat sijaishuollon muutosta koskevasta päätöksestä.

Hallinto-oikeuden arvion mukaan laaja asiakirja-aineisto antaa kuvan tilanteesta, jossa lapsen huoltaja, sijaisperheen vanhemmat ja viranomainen kukin puolustavat omaa näkemystään tilanteesta. Hallinto-oikeuden arvioin mukaan tilanne on tulehtunut ja osapuolten välinen epäluottamus on syvä. Lapsen etu ei voi toteutua, jos lapsen asioista päättävät aikuiset eivät pysty neuvotelemaan.

Sijaishuoltopaikan muutos turvaa lapsen ensisijaisen läheisen ja jatkuvan ihmissuhteen äitiin. Sijaishuoltopaikan muutoksen tavoitteena on myös antaa lapselle mahdollisuus muodostaa oma aito mielipiteensä ja toivomuksensa äidin tapaamisiin sekä sijaishuoltopaikan muuttamiseen liittyvissä asioissa. Lapsi 14-vuotta

Tilanteen ristiriitaisuutta kuvaa se, että lapsi itse on kirjelmöinyt sosiaalityöntekijälle ja hallinto-oikeudelle halustaan jatkaa asumista sijaisperheessä. Oikeus kuitenkin katsoi kunnan sosiaaliviranomaisten tavoin saamansa selvityksen perusteella, että lapsella ei ole ollut tosiasiallista mahdollisuutta muodostaa mielipidettään neutraalin ilmapiirin puuttuessa. Sijaishuollon jatkaminen nykyisessä sijaishuoltoapaikassa ei turvaisi lapsen etua, sillä aikuisten ristiriitatilanne estäisi mahdollisuuden ylläpitää suhdetta äitiin, eikä myöskään perheen jälleenyhdistämistä ole mahdollista arvioida tilanteessa, jossa vanhemmuuden ja lapsen ja vanhemman välisen suhteen tukeminen ei mahdollistu sijaishuoltoapaikan taholta. Kyseisessä tilanteessa lapsen mielipide sekä kiintymyssuhde sijaisperheeseen pyrittiin ottamaan huomioon jatkamalla tukiperhesuhdetta sijaisperheen kanssa, sijaishuollon muutoksesta huolimatta.

Avaan vielä yhden aineistosta nousevan esimerkin kautta intressiriitojen sävyttämää tilannetta lapsen näkökulmasta. 10-vuotias lapsi on sijoitettu päätöksellä sijaishuollon muutoksesta isänsä luokse tarkoituksena arvioida huostassapidon lopettamisen ja perheen jälleenyhdistämistä. Lapsen äiti ja sijaisvanhemmat valittivat päätöksestä ja vaativat lapsen palauttamista sijaisvanhemmille, jotka ovat äidin sukulaisia. Isän mukaan palautusta sijaisvanhemmille ei tule harkita, koska isä ei koe tulevansa sijaisvanhempien puolelta tasapuolisesti kohdelluksi. Isän mukaan sijaisvanhemmat eivät myöskään pysty turvaamaan äidin ja lapsen tapaamisia, sillä he salailevat äidin päihteiden käyttöä. Lapsi on kertonut viihtyvänsä isän luona, mutta hän ei ole halunnut ottaa kantaa omaan asumiseensa lainkaan. Lapsen sijaisvanhempi on lapsen isälle muuton jälkeen pyrkinyt vaikuttamaan lapsen mielipiteeseen soittamalla hänelle päivittäin ja esimerkiksi kuvailemalla, mistä kaikesta lapsi jää paitsi, nyt kun hän asuu isällään.

Lapsen muuton jälkeen sijaisvanhemmat soittivat useasti päivässä ja kertoivat mitä kaikkea he olivat tehneet lapsen serkkujen kanssa ja antoivat lapsen ymmärtää hänen jäävän tästä kaikesta paitsi kun hän asuu isänsä luona. Lapsi 10-vuotta

Hallinto-oikeus piti edellä mainitussa esimerkissä sosiaaliviranomaisten päätöksen voimassa ja lapsen asuminen isällä jatkuu. Tilanteessa ei ole tullut sijaisvanhempien ja äidin vastustamisen lisäksi esiin muita seikkoja, jotka estäisivät lapsen muuton isälle. Isän nykyisissä olosuhteissa, vanhemmuudessa, sitoutumisessa tarvittaviin tukitoimiin tai suhteessa lapseen ei ole todettu puutteita. Lapselle on myös taattu mahdollisuus pitää yhteyttä

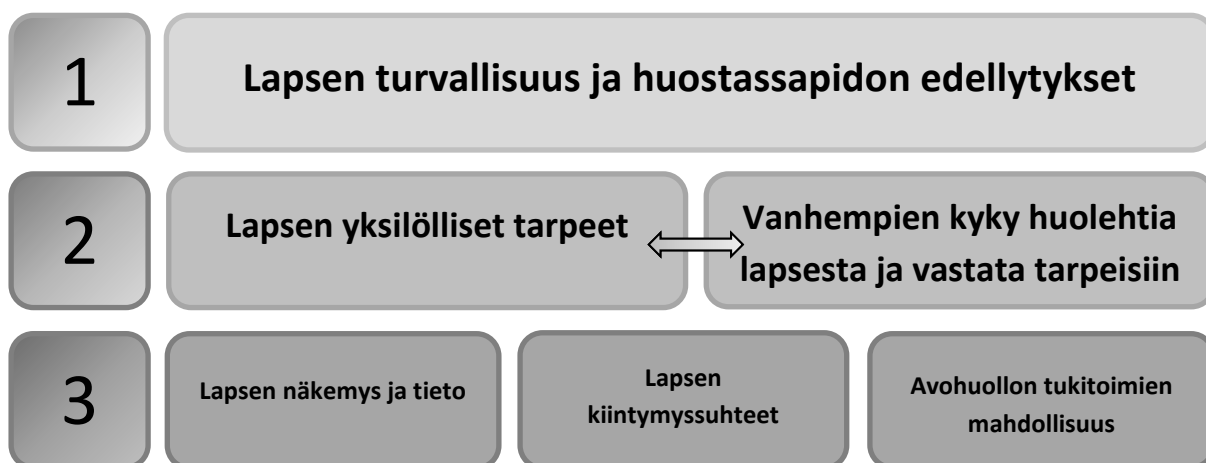
äitiin ja entisiin sijaisvanhempiin. Sijaisvanhemmat ja äiti ovat kuitenkin valittaneet myös huostassapidon lopettamista koskevasta päätöksestä.

Tilanne kuvaa hyvin sitä, kuinka sosiaalitoimessa tai hallinto-oikeudessa tehtyjen päätösten jälkeenkään lapsi ei välttämättä saa varmuutta omasta asumisestaan, vaan aikuisten erilaiset näkemykset, ristiriidat ja jopa lapsen manipulointiyritykset vaarantavat lapsen oikeuden paitsi pysyvään asumiseen, myös henkiseen koskemattomuuteen. Ristiriitojen sävyttämiin tilanteisiin otetaan kantaa hallinto-oikeuksien päätöksissä, mutta ne näyttäytyvät teemana, johon hallinto-oikeus ei voi vaikuttaa riittävällä tavalla, eikä taata lapsen edun toteutumista.

Vaikka on selvää, että lapsen etu on ensisijainen prioriteetti, eivätkä muut intressit ohita sitä kevyin perustein, sen arvioiminen saatikka toteutuminen ei kuitenkaan aina ole helppoa. Lapsen edun arvioiminen näyttäytyy erityisen haastavana silloin, kun useiden eri aikuisten ristiriitaiset näkemykset sekoittavat tilannetta, eivätkä mahdollista lapsen toimimista subjektina omassa asiassaan. Lapsi jää kirjaimellisesti nappulaksi riitelevien aikuisten pelikentälle, vailla mahdollisuutta tulla aidosti kuulluksi.

8 KOHTI LAPSEN EDUN MUKAISIA PERHEEN JÄLLENYHDISTÄMISPROSESSIN KÄYTÄNTÖJÄ

Kokoan tässä viimeisessä luvussa yhteen tutkimuskysymyksiini saamiani vastauksia. Pyrin johtopäätösten muodossa tiivistämään tuloksia lastensuojelutyötä hyödyntävään muotoon, sekä toivottavasti myös herättämään kiinnostusta lisätutkimuksen toteutumiseksi. Yhtäältä tulokset osoittavat, että hallinto-oikeuksissa toteutuva lapsen edun arviointi on monipuolista, kattavaa ja erilaisia näkökulmia huomioivaa. Toisaalta on todettava, että selkeä puute on lapsen oman tiedon näkymättömyys, joka on paikannettavissa sekä hallinto-oikeuksien ratkaisuihin että hallinto-oikeuksien päätöksenteon pohjan muodostavasta kunnallisesta lastensuojelutyössä. Lisäksi aineiston perusteella voidaan todeta, että monien sijaishuollossa elävien lasten tasapainoista kasvua ja kehitystä uhkaavat aikuisten keskinäiset ristiriidat, erilaiset näkemykset ja niistä lapsille aiheutuvat lojaliteettiristiriidat. Vaikka hallinto-oikeus asettaa lapsen edun yksiselitteisesti vanhempien ja muiden aikuisten intressien edelle, se ei silti riitä turvaamaan lapsen oikeutta ristiriidattomaan ja vakaaseen elinympäristöön. Esitän oheisessa kuviossa yhteenvedon omaisesti hallinto-oikeuksien lapsen edun arviointiin liittyvän arvotuksen.

Kuvio 1. Lapsen edun arvotus hallinto-oikeuksien päätöksissä

Lapsen edun arviointi hallinto-oikeuksien perheen jälleenyhdistämistä koskevissa päätöksissä koostuu yksinkertaistettuna lapsen huostassapidon edellytysten poistumisen ja turvallisuuden, lapsen yksilöllisten tarpeiden ja vanhemman valmiuksien välisen suhteen, lapsen oman näkemyksen ja tiedon, lapsen kiintymyssuhteiden sekä avohuollon tukitoimien

mahdollisuuden arviosta. Hallinto-oikeudet arvottavat lapsen turvallisuuden tärkeimmäksi ja lapsen yksilölliset tarpeet toiseksi tärkeimmäksi lapsen edun kriteeriksi. Avohuollon tukitoimien tulee olla mahdollisia, mikäli lapsen edun mukaisen kotiuttamisen katsotaan edellyttävän niitä. Muilta osin kriteerien painotukset ja arvotukset vaihtelevat lapsen kokonaistilanne huomioiden.

Lastensuojelulain (417/2007 40 §) mukaisesti hallinto-oikeudet arvioivat ensin huostassapidon edellytysten voimassaolon, jonka jälkeen arvio kohdentuu lapsen edun sisältöihin. Arviointi näyttäytyy ennen kaikkea kokonaisharkintana suhteutettuna lapsen tilanteeseen. Siinä ei väistämättä huomioida jokaista lain (417/2007, 4 §:n 2 momentti, 47 §:n 3 momentti) kohtaa vaan ne, jotka ovat olennaisia kyseisen lapsen yksilöllisessä tilanteessa. Päätökset sisältävät kautta linjan myös riskiarviointia sekä riskien suhteuttamista vaihtoehtoihin ratkaisuihin, eli jatkamiseen sijaishuollossa tai perheen jälleenyhdistämiseen. Punninta eri vaihtoehtojen välillä näyttäytyy sitä monipuolisempana, mitä enemmän tilanteessa on huomioon otettavia seikkoja, ja mitä vaikeammin lapsen edun mukainen ratkaisu on paikannettavissa. Toivosen (2017, 243) kuvaamaa lapsen edun arvioimista ainoastaan lyhyillä lastensuojelulain fraaseilla ei esiintynyt aineistoni päätöksissä.

Hallinto-oikeuksien toteuttama lapsen edun arviointi on ehdottomasti monipuolisempaa ja laajempaa niissä päätöksissä, joissa huostaanoton alkuperäisten edellytysten katsotaan poistuneen tai lieventyneen, ja harkinta on tehty lapsen etuun perustuen. Silloin kun huostaanoton edellytykset ovat voimassa lapsen etua on kyllä arvioitu, mutta ei lastensuojelulain (417/2007) edellyttämässä laajuudessa. Tämä on selitettävissä Toivosenkin (2017) mainitsemalla ”yksinkertaisten, eli selvien tapausten kategoriolla”. Huostassapidon edellytyksien ollessa niin selvästi osoitettavissa, että ne oikeuttavat jo itsessään ratkaisun, ”lapsen edun arvioinnin suppeus ei ole asianosaisten oikeusturvan kannalta kohtalokasta”. (Emt., 2017, 95.)

Toiseen tutkimuskysymykseeni liittyen totean, että vanhemman tai muiden henkilöiden oikeudet, kuten perhe-elämän suoja ei ohita lapsen etua arvioitaessa perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuutta. Tilanteissa, joissa huostaanoton alkuperäiset perusteet ovat poistuneet vanhemman vakautuneen elämäntilanteen myötä, mutta lapsen eheytyksen osoitetaan edellyttävän yhä sijaishuoltoa, lapsen etu nähdään ensisijaisena ja hallinto-oikeudet ovat ratkaisuisissaan päätyneet jatkamaan huostassapitoa. Haasteena perheen jälleenyhdistämisessä vanhemman vakautuneesta tilanteesta huolimatta on se, että

vanhemman kyvyt ja voimavarat eivät riitä vastaamaan jo syntyneisiin lapsen vaurioihin, kuten kehityshaasteisiin tai käytös- ja päihdeongelmiin. Lisäksi tilanteiden kompleksisuus, osapuolten väliset syvät ristiriidat sekä lastensuojelun ja tuomioistuinten puutteelliset lapsen näkemyksen selvittämiseen liittyvät käytännöt estävät lasten omaa tietoa nousemasta tasavertaiseksi tiedoksi aikuisten äänen rinnalle.

Lastensuojelulain velvoite pyrkiä sijaishuollon väliaikaisuuteen ja perheen jälleenyhdistämiseen näkyy selvästi hallinto-oikeuksien päätöksissä. Vanhempien oikeus perhe-elämään konkretisoituu oikeutena saada perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuus arvioitavaksi toistuvasti. Kielteisissä päätöksissä ohjataan kuntia jatkotyöskentelyyn lasten kotiuttamisten mahdollistamiseksi myöhemmin. Kuitenkin tulisi huomioida, että esimerkiksi suhteessa vanhempaansa traumatisoituneen lapsen kanssa toteutettava kotiuttamistyöskentely, joissain tilanteissa jopa lapsen oman tahdon vastaisesti, voi jo itsessään olla lapsen edun vastaista ja kuntoutumista estävää. Tuloksista käy ilmi, että perheen jälleenyhdistämiseen tähtäävä työskentely voi vaatia lapselta paljon; esimerkiksi omiin vanhempiin tutustumisen, uuteen sosiaaliseen ympäristöön sopeutumisen ja jopa itselle vieraan kulttuurin sisäistämisen tai kulttuurien yhteensovittamisen yhdessä vanhemman kanssa. Säännöllinen perheen jälleenyhdistämisen arviointi ja sen toteutumisen eteen työskentely esimerkiksi tapaamisten tiivistämisen muodossa näyttää kuitenkin monissa tapauksissa olevan vanhemman oikeus. Lapsella ei ole tosiasiallista mahdollisuutta valita esimerkiksi sijaisvanhempien perhettä omaksi perheekseen, ja kieltäytyä kotiuttamisyrytyksistä siitäkään huolimatta, että hän kokisi asuvansa jo kotonaan.

8.1 Yksilöllinen ja perusteellinen lapsen tilanteen arviointi on lapsen edun toteutumisen lähtökohta

Tutkimustulosten perusteella hallinto-oikeuksissa toteutuvasta, perheen jälleenyhdistämisprosesseihin liittyvästä, lapsen edun arvioinnista välittyy kattava ja kokonaisvaltainen kuva, lukuun ottamatta lapsen kanssa tapahtuvaa, hänen näkemyksensä selvittämiseen pyrkivää työskentelyä, johon palaan seuraavassa kappaleessa. Hallinto-oikeuksissa ratkaistavat perheen jälleenyhdistämistä koskevat prosessit ovat kuitenkin vain murto-osa Suomessa sijaishuollossa asuvien lasten tapauksista. Suurin osa lapsen edun ja ylipäättään perheen jälleenyhdistämisen arvioinnista tehdään kunnallisessa lastensuojelussa.

Kuten useaan otteeseen on todettu, onnistunut perheen jälleenyhdistäminen on harvinainen poikkeus tämän hetken lastensuojelussa.

Aiemman tiedon (esim. Pitkänen 2008, 43; Pösö 2018, 26) valossa vanhemmat jäävät vaille kokonaisvaltaista tukea lapsen sijaishuollon aikana, mikä osaltaan estää perheen jälleenyhdistämisen toteutumista. Jatkuvassa julkisessa keskustelussa ja päättäjien pohdittavana oleva sosiaalityöntekijöiden resurssivaje ja suuret asiakasmäärät vaikuttavat varmasti omalta osaltaan siihen, mihin sosiaalityöntekijöiden on mahdollista kohdentaa työpanostaan. Voiko olla niin, että vaativassa työtilanteessa työskentely suunnataan niihin asiakkaisiin, joiden terveys ja kehitys uhkaavat edelleen vakavasti vaarantua? Tällöin jo sijaishuollon piirissä olevat lapset perheineen, ovat vaarassa jäädä vaille tarvitsemaansa sosiaalityötä ja arviointia perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuudesta, tai arvioinnin aloittaminen jää lapsen, vanhemman tai sijaishuoltoapaikan aktiivisuuden varaan.

Lapsen edun mukaisen perheen jälleenyhdistämisen mahdollistamiseksi tarvitsemme kuitenkin systemaattista arviointia läpi lastensuojelun asiakasprosessien. Tämän arvioinnin tavoitteena tulisi olla lapsen ja perheen tarkoituksenmukaisen tuen ja palveluiden järjestäminen, niin että työskentelyn ja arvioinnin puute ei muodostu perheen jälleenyhdistämisprossin aloittamisen, toteuttamisen tai onnistumisen esteeksi. Perheen jälleenyhdistämisen mahdollistamiseksi myös sijaishuollossa asuvien lasten edun arvioinnin, sekä ylipäätään heille ja heidän perheilleen tarjottavan lastensuojelun sosiaalityön (lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän panoksen) tulisi olla jatkuvaa ja säännöllistä.

Myös Lindi (2018, 36) tähdentää, että sijaishuollossa elävien lasten ja heidän perheidensä kanssa tehtävään työskentelyyn tulee panostaa sijoituksen alusta alkaen. ”*Suunnitelmalliseen työskentelyyn olisi kehitettävä toimintamalli, jolla pyrittäisiin luomaan mahdollisimman hyvät lähtökohdat sijaishuollon aikaiselle työskentelylle, tavoitteiden toteutumiselle sekä eri tahojen väliselle toimivalle yhteistyölle ja vastuun jaolle. Siten tulisi heti lapsen huostaanottovaiheessa huomioitua velvoite perheen jälleenyhdistämisestä ja luotaisiin parhaat edellytykset sen onnistumiseen tähtäävään työskentelyyn*”. Tämä edellyttää kunnilta ja päättäjiltä paitsi riittävien sosiaalityön resurssien takaamista (kts. esim. Talentia, 2021), myös perheen jälleenyhdistämiseen tähtäävän työn uudelleen arvottamista ja työn sisältöön liittyvää ohjeistusta. Perheiden jälleenyhdistäminen tai ylipäätään lapsen edun arvioimisen toteutuminen sijaishuollonprosesseissa ei voi olla yksittäisten sosiaalityöntekijöiden

aktiivisuuden, ajan tai osaamisen varassa, vaan kuntien tulee ottaa asiasta kokonaisvaltaisemmin vastuuta ja rakentaa toimintamalleja.

Myös Farmer (2018, 49) painottaa johtopäätöksissään lapsen tarpeiden arvioimisen tärkeyttä toteamalla, että ”jokaisen lapsen tarpeet ja haavoittuvuudet on arvioitava perusteellisesti”. Haavoittuvuuksilla Farmer viittaa tiedossa olevien riskitekijöiden huomioimiseen. Tarpeiden, riskitekijöiden ja edun arvioiminen edesauttaa paitsi onnistuneiden perheen jälleenyhdistämisen toteuttamista, ennen kaikkea se vähentää lapsen edun vastaisia prosesseja ja estää lasten kotiuttamista vahingollisiin tai vaarallisiin olosuhteisiin. Kuten hallinto-oikeuksien arviointiprosesseissa tapahtuu myös Farmerin (Emt.) mukaan lapsen tarpeiden ja edun rinnalla ja niihin suhteutettuna täytyy arvioida vanhemman kykyä muuttua ja vastata lapsen tarpeisiin. Pitkäsen (2008, 127) tutkimustuloksiin verrattaessa merkittävänä erona kuntien ja hallinto-oikeuksien huostassapidon lopettamista koskevassa päätöksenteossa näyttäytyy juuri riskien arvioiminen. Kuntien huostassapidon lopettamista koskevissa (myönteisissä) päätöksissä korostuu myönteisten muutosten painottaminen päätöksen perusteena. Yleistäminen ei ole mahdollista pelkästään Pitkäsen tulosten perusteella. Kuitenkin myös oma työkokemukseni asiasta on saman suuntainen; huostassapidon lopettamista on luonnollista perustella niillä positiivisilla muutoksilla, jotka mahdollistavat päätöksen.

Tutkielmani tulosteni mukaan hallinto-oikeudet arvioivat huostassapidon lopettamista moninäkökulmaisemmin myös myönteisissä päätöksissä; riskitekijät avataan päätöstekstissä, ja niitä arvioidaan suhteessa muuhun käytettävissä olevaan tietoon ja näyttöön. Näin asian tulisi olla myöskin kunnallisessa lastensuojelussa. Lapsen edun ja tilanteen arvioinnin tulee ehdottomasti sisältää myös arvio riskeistä suhteessa huostaanoton alkuperäisiin syihin sekä nykytilanteeseen. Perheen jälleenyhdistäminen ei koskaan ole riskitön päätös, eikä sijaishuolto ole poistanut kaikkia ongelmia, näin ollen palveluiden järjestäminen sekä sijaishuollon jatkuessa että perheen jälleenyhdistämisen toteutuessa, vaatii kattavaa ja avointa arviointia tuen tarpeiden paikantamiseksi ja niihin vastaamiseksi.

E erityisen tärkeää on, että arviointi johtaa palveluiden järjestämiseen. Perheiden saatavilla on oltava tarvittavat ja myönteisen muutoksen mahdollistavat palvelut koko lastensuojelun asiakasprosessin ajan. Jos näin ei ole, perheen jälleenyhdistämistä ei ehkä ikinä päästä tavoittelemaan, tai prosessi kariutuu tarvittavan tuen puutteeseen. Palvelujen saatavuus, tarkoituksenmukaisuus tai byrokraattisuus voivat olla isompi rakenteellinen ongelma, jonka

ratkaisemiseksi tarvitaan rakenteellisia muutoksia. Ensi alkuun apua on yhteistyöstä ja joustavuudesta viranomaisten välillä. Tarkoituksenmukaiset ja joustavasti asiakkaiden tarpeisiin räätälöidyt palvelut lisäävät hyvinvointia ja edesauttavat perheen jälleenyhdistämisten onnistumista. Palveluiden tarkoituksenmukainen järjestäminen tuo myös kustannussäästöä, kun epäonnistuneita kotiutuksia ja uudelleen sijoituksia vältetään. (Farmer 2018, 49–51.)

8.2 Lapsen ääni; kuinka se saadaan luotettavasti kuuluviin?

Lapsen oma näkemys jää monissa tapauksissa aikuisten äänten alle. Näin on erityisesti silloin, jos lapsi itse, tai hänen asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä ei aktiivisesti edistä lapsen näkemyksen ja tiedon nostamista esiin. Hallinto-oikeuksien päätöksistä ei välity systemaattista toimintatapaa selvittää lapsen näkemystä, tai edellyttää kunnilta työskentelyä lapsen näkemyksen selvittämiseksi. Monissa tapauksissa hallinto-lain (434/2003, 34 §) mukainen kuuleminen tai alle 12-vuotiaan mielipiteen kysyminen on puutteellinen tapa. Ristiriitatilanteet eivät välttämättä mahdollista lapselle aidon mielipiteen ilmaisua, tai mielipiteen ilmaisua lainkaan. Myös aiemmassa tutkimuksessa on todettu, että ammatillisen näkökulman ja sosiaalityöntekijöiden tulkintojen rinnalta puuttuu lapsen ääni. Esimerkiksi Hurtig (2006, 167) on todennut, että lapsi ei esiinny aktiivisena tiedon tuottajana kertomassa omasta elämästään.

Myös Biehal (2007, 820) peräänkuuluttaa lapsen näkökulman tutkimista perheen jälleenyhdistämiseen liittyen. Lisää tietoa lasten omasta näkökulmista tarvitaan, vaikkakin lojaliteettiristiriitojen vaikutukset aidon mielipiteen selvittämiseen on tunnustettu. Lapsen näkemyksen ja tiedon selvittäminen ei tarkoita ainoastaan lapsen ääneen sanoittamaa mielipidettä asuinpaikastaan, vaan lapsen kanssa tapahtuvaa työskentelyä, jonka tavoitteena on lisätä ymmärrystä lapsen todellisesta tilanteesta. Lapsen edun arviointi kiinnittyy lapsen arkeen, jonne myös lapselta saatu tieto olisi luontevaa yhdistää. Ammattilaisten ja muiden aikuisten näkemystä esimerkiksi turvallisuudesta lapsen elämässä tulisi tarkentaa lapsen omalla tiedolla. (kts. esim. Pitkänen 2008, 127,133.)

Kysymykseksi nousee se, miksi hallinto-oikeudet eivät pyydä sosiaalitoimilta arviota lapsen näkemyksestä samalla tavalla, kuin esimerkiksi vanhemmuudesta? Aineistosta nousee esiin päätöksiä, joissa hallinto-oikeudet arvioivat kunnissa tapahtunutta lapsen mielipiteen

selvittämistä todeten, että ”mielipidettä ei ole selvitetty puutteellisesti”. Näin on siitakin huolimatta, että tosiasiallisesti mielipiteen selvittäminen on perustunut esimerkiksi yhteen kotikäyntiin, jonka aikana lapsi ei ole kyennyt ottamaan kantaa tilanteeseensa. Hyväksymällä selvästi puutteellisen selvityksen riittäväksi, hallinto-oikeudet ottavat kantaa kuntien toimintamalleihin ja estävät omalta osaltaan lasten tiedon nousemisen muun informaation rinnalle tasavertaiseksi lapsen edun arviointiperusteeksi.

Hallinto-oikeuksien tulisi edellyttää lapsen asioista vastaavalta sosiaalityöntekijältä ja kunnalta lapsen tosiasiallisen näkemyksen selvittämiseen tähtäävää työskentelyä lapsen ikä- ja kehitystaso huomioiden. Työskentelyn ei tule pyrkiä lapsen näkemyksen selvittämiseen siten, että lapsi kokee sen painostavana. Työskentelyllä tulisi tavoitella lapsen mahdollisuutta tuottaa tietoa omasta tilanteestaan ja rauhaa muodostaa oma mielipide, ilman vaaraa lojaliteettiristiriidasta. Työskentelyssä tulisi käyttää enemmän lapselle luonnollisia ja ikätasoisia keinoja ilmaista itseään ja hyödyntää ammattilaisia, esimerkiksi perheneuvolaa tai Pesäpuu Ry:n kehittämiä toimintamalleja lapsen kuulemiseksi. Myös YK:n yleiskommentissa (12, kohta 21) todetaan, että lasten (erityisesti alle 12-vuotiaiden) kuuleminen edellyttää erilaisten viestintätapojen tunnustamista. Erilaisia tapoja ovat esimerkiksi leikki, kehonkieli ja piirtäminen, joiden avulla pienetkin lapset pystyvät ilmaisemaan itseään. Lasten kykyä tuottaa tietoa täytyy vahvistaa, ei sivuuttaa tai ohittaa.

8.3 Lojaliteettiristiriidat ja epävarmuus tulevasta vaarantavat sijoitettujen lasten kasvun ja kehityksen

Hallinto-oikeuksien päätöstekstien perusteella on selvää, että liian moni sijoitettu lapsi joutuu elämään aikuisten vakavien ristiriitojen sävyttämää arkea. Ristiriitojen osapuolina toimivat niin vanhemmat, perhehoitajat, kuin viranomaisetkin. Lapsen tilanteeseen liittyvät eriävät näkemykset leimaavat jo lähtökohtaisesti hallinto-oikeudessa käsiteltäviä perheen jälleenyhdistämisen prosesseja; joku osapuolista on valittanut tyytymättömyydestään viranomaisen päätökseen, ja sitä kautta saattanut asian oikeuden käsiteltäväksi. Yllättävää kuitenkin on se, kuinka kompleksisista ja lapsen hyvinvoinnin itsessään vaarantavista tilanteista saattaa olla kyse.

Tutkielman tulosten perusteella sijoitetut lapset joutuvat kohtaamaan syyllistämistä ja aikuisten taholta tapahtuvaa pyrkimystä vaikuttaa lapsen mielipiteeseen, sekä lapselle

tärkeiden aikuisten, kuten toisen vanhemman tai perhehoitajan mustamaalaamista. On selvää, että näissä tilanteissa lapsen oikeuksien sopimukseen (19. artikla, kohta 1) kirjattu lapsen oikeus henkiseen koskemattomuuteen tai lastensuojelulain (417/2007 8 §) mukainen lapsen itsenäisen mielipiteen varmistaminen ei toteudu. Kaikki edellä mainittu aikuisten lapseen kohdistama käytös täyttää henkisen väkivallan kriteerit ja kuten Hakalehto (2016, 41) toteaa vaarantaa lapsen tasapainoisen kasvun ja kehityksen. Ratkaisut lojaliteettiristiriitojen ehkäisemiseksi eivät kuitenkaan paikantuneet tämän tutkielman tuloksista. Päinvastoin, ne näyttävät ongelmaksi, johon hallinto-oikeus tai lastensuojelun sosiaalityö ei voi vaikuttaa riittäväällä tavalla, eikä taata lapsen edun toteutumista. Aineistosta nousseissa esimerkkitapauksissa tilanteita oli pyritty ratkaisemaan sijaishuollon muutoksilla, jotka eivät nekään koskaan ole kivuttomia ratkaisuja lapsen näkökulmasta.

Perheen jälleenyhdistäminen on monissa tahoissa tunteita herättävä toimenpide, ja aineiston perusteella perhehoitajien on joissain tapauksissa erityisen vaikeaa hyväksyä sijoitetun lapsen mahdollinen paluu kotiin. Näissä tapauksissa perhehoitajat eivät ole sisäistäneet sijoitetun lapsen hoitoon liittyvän hallinto-tehtävän luonnetta, eivätkä pysty toimimaan ammatillisesti omien tunteidensa vuoksi. Lapsen etu sijaishuollossa saatikka perheen jälleenyhdistämisprosessissa ei kuitenkaan voi toteutua, mikäli sijaishuoltopaikka ei kykene toimimaan vilpittömästi, vailla omia tarkoitusperiä. Sinkkonen (2015, 153–154) tuo esiin, että lapsen kotiuttamisen mahdollisuus voi heikentää aikuisten kykyä sitoutua vaikeahoitoisen lapsen kuntouttamiseen.

Perhehoitajien tehtävä on erityisen vaativa, sillä oma kiintymyssuhde lapseen voi ymmärrettävästi vaikeuttaa objektiivista suhtautumista perheen jälleenyhdistämiseen. Perhehoitajat tarvitsevat vahvaa tukea pystyäkseen toimimaan ammatillisesti, ja tukemaan lapsen ja biologisen vanhemman suhteen ylläpitämistä ja edistämistä sekä perheen jälleenyhdistämistä. Araneva (2018, 65) toteaa, että perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen huomioiminen sijaishuollon aikana edellyttää paitsi lapsen ja vanhempien tukemista tavoitteen suuntaiseen työskentelyyn, myös perhehoitajien tukemista. Perhehoitajille järjestettävän tuen tulee lisätä perhehoitajien ymmärrystä perheen jälleenyhdistämisen tavoitteesta osana lapsen sijaishuollon sisältöä ja edistää heidän kykyään työskennellä lapsen edun mukaisella tavalla myös kotiuttamistilanteissa.

Huostassapidon väliaikainen luonne ja lainsäädännön velvoite tavoitella ja arvioida perheen jälleenyhdistämistä aiheuttaa osaltaan myös epävarmuutta ja -tietoisuutta sijoitettujen lasten

elämään. Näin on sekä silloin, kun lapsi itse toivoo kotiutumista biologisille vanhemmille että silloin, kun lapsi pelkää ja vastustaa sitä. Myös Sinkkonen (2015, 154) nostaa esiin perheen jälleenyhdistämisen arvioimiseen liittyvän epävarmuuden tematiikan. Sinkkosen sanoin lapsen epävarmuuden kokemus liittyy siihen, että ”hän ei aina tiedä, minne kuuluu ja kenen oma hän on”. Perheen jälleenyhdistämisen tavoite henkii toivoa ja viestii uskoa positiivisiin muutoksiin, ja niin pitää ollakin. Kuitenkin lasten kokeman epävarmuuden ongelma on todellinen, ja sen äärelle on syytä pysähtyä.

Yksi vastaus sekä epävarmuuden että lojaliteettiristiriitojen ongelmaan, on vakaa pyrkimys yhteistyöhön kaikkien lapsen ympärillä vaikuttavien tahojen kesken. On selvää, että tavoite on vaikea ja joskus jopa mahdoton, mutta lapsen edun toteutuminen todella edellyttää yhteistyötä. Tutkielmani tulokset myös osoittavat, että yhteistyön toteutuminen ja avoimuuskäytöiden mahdollistuminen ovat itsessään yksi perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuutta lisäävä tekijä. Myös Pitkänen (2008, 135) peräänkuuluttaa lapsen, vanhempien, sijaishuoltopaikan ja sosiaalityöntekijän yhteistä työskentelyä ja tilanteen arviointia. Tarkoituksena on rakentaa yhteistä ymmärrystä lapsen tarpeista, sijaishuollon tavoitteiden toteutumisesta tai niiden keskeneräisyydestä. Hoikkala ja Heinonen (2013, 42) ovat Pitkäsen kanssa samoilla linjoilla, todetessaan lapsen edun toteutuvan parhaalla mahdollisella tavalla silloin, kun aikuiset lapsen ympärillä kykenevät toimimaan yhdessä. Pyrkimys yhteistyöhön ei kuitenkaan itsessään ole vastaus edellä esitettyihin ongelmiin, vaan ne vaativat edelleen uusia ratkaisumalleja sijoitettujen lasten hyvinvoinnin lisäämiseksi.

8.4 Perheen jälleenyhdistämisen tavoittelun ja epävarmuuden tuottamisen suhteesta

Tuloksista on paikannettavissa selkeästi niitä tilanteita, joissa perheen jälleenyhdistäminen on nähty lapsen edun mukaisena ratkaisuna joko heti (hallinto-oikeus on tehnyt päätöksen), tai siihen näyttää olevan edellytykset lähitulevaisuudessa. Toisaalta joukosta löytyy myös ratkaisuja, joissa vanhemmat toivovat perheen jälleenyhdistämistä siitäkin huolimatta, että heidän tilanteessaan ei ole vuosienkaan kuluessa tapahtunut edistystä ja huostaanoton edellytykset ovat muuttumattomina voimassa. Näissä asiakirjoissa esimerkiksi vanhemman rikollinen elämäntapa, vakava päihdeongelma ja/tai merkittävät elämänhallinnan haasteet ovat jatkuneet läpi lapsen elämän. Huostaanoton edellytysten olemassaolon ohella, aineistossa on

päätöksiä, joissa perheen jälleenyhdistämistä ei voida toteuttaa lapselle vanhemman toiminnasta aiheutuneen trauman, ja sen tuottamien vaurioiden vuoksi.

Aiemman suomalaisen sekä kansainvälisen tutkimuksen valossa on todettu, että aina lasten paluu vanhemmilleen ei ole koko lapsuuden aikana turvallista tai lapsen edun mukaista, eikä perheen jälleenyhdistämistä näin ollen voida tavoitella. Vakavasti vaurioituneiden lasten kotiutusta olosuhteisiin, joissa vauriot alun perin ovat syntyneet, ei kaikkien lasten kohdalla voida toteuttaa vahvojenkaan tukitoimien avulla. Toisaalta myöskään vanhempien muuttumaton tilanne tai motivaation puute, ei aina mahdollista kotiuttamisen tavoittelua vuosienkaan saatossa. (mm. Farmer 2018, 53; Hoikkala & Heinonen 2013, 45.)

Vaurioituneiden ja traumatisoituneiden lasten kohdalla herää väistämättä ajatus siitä, kuinka onnistuneen ja lapsen edun mukaisen perheen jälleenyhdistämisen edellytyksenä on aiemmin tapahtunut oikea-aikainen apu ja interventio. Varhaisen tuen merkitystä ei voi liiaksi korostaa; vaikka se ei estäisi sijoitusta, se voi estää vauriot, jotka myöhemmin muodostuisivat sijoituksen päättämisen ja perheen jälleenyhdistämisen esteiksi. Lindin (2016) tutkimustulosten mukaan kodin olosuhteiden ja vanhemman toiminnan seurauksena traumatisoituneen lapsen perheen jälleenyhdistäminen edellyttää pitkäkestoista psykiatrista työskentelyä, jonka tarkoituksena on lapsen ja vanhemman kiintymyssuhteen korjaaminen. Käytännössä monilla vanhemmilla ei kuitenkaan ole voimavaroja tai tahtoa edellä kuvatun kaltaiseen työskentelyyn. (Emt., 36.)

Aineistosta on paikannettavissa pysyvyyden puutteen ja lasten kokeman epävarmuuden ongelma, johon viittasin jo edellisessä alaluvussa. Tässä asiayhteydessä on nähtävissä vanhemman oikeuksien ja perhe-elämän suojan vahva asema suomalaisessa lastensuojelussa. Perheen jälleenyhdistämisen tavoite pysyy vähintäänkin maininnan tasolla mukana säännöllisesti tarkastettavissa asiakassuunnitelmissa. Vanhemmalla on oikeus saada muuttumatonkin tilanteensa arvioiduksi vähintään vuosittain, ja samalla se tarkoittaa lapselle jatkuvaa epävarmuutta omasta asuinpaikastaan ja pahimmillaan asian käsittelyä niin lastensuojelussa, kuin oikeusasteissakin. Näin on erityisesti silloin, kun vanhempi näkee perheen jälleenyhdistämisen oikeutenaan, eikä yhteistä ymmärrystä lapsen edusta sosiaalityöntekijän kanssa synny. Sinkkonen (2015, 153–154) ottaa kantaa lastensuojelulain tavoitteeseen toteamalla, että sinällään ymmärrettävä lain kirjaus aiheuttaa merkittävää epävarmuutta sijaishuollossa eläville lapsille.

Herääkin kysymys siitä, onko jatkuva perheen jälleenyhdistämisen arviointi aina tarkoituksenmukaista, ja kuinka arvioinnin lasten elämään aiheuttaman epävarmuuden ongelma on mahdollista ratkaista. Sijoitettujen lasten tilanteissa puhutaan usein siitä, kuinka työskentelyn vaikuttavuus kärsii, koska lapsi ei ”asetu” tai vanhempi ”estää” lapsen asettumisen sijaishuoltopaikkaan omalla puheellaan, liittyen lapsen paluuseen kotiin. Relevantti pohdinnan paikka saattaa kuitenkin olla se, mahdollistaako järjestelmämme pysyvyyden kokemuksia ja sitä kautta kuntoutumista sijaishuollossa eläville lapsille. Pösö (2018, 20) toteaa, että lainsäädäntömme aiheuttaa huostaanottoa koskevan arvioinnin jatkumisen silloinkin, kun lapsi on jo huostassa ja sijoitettu. Näin ylläpidetään väliaikaisuuden ilmapiiriä, vaikka kyseessä todellisuudessa olisi pysyvä sijoitus.

Farmer (2018) painottaa vanhempien muutoskyvyn arvioita lapsen aikataulussa. Farmerin mukaan vanhempien tulee pystyä sitoutumaan perheen jälleenyhdistämisen toteuttamiseksi sovittuun työskentelyyn, palveluihin ja aikatauluihin. Hän painottaa tavoitteellista ja määrätietoista sosiaalityötä vanhempien sitouttamiseksi, mutta tähdentää, että samaan aikaan vanhemmille ja lapselle on järjestettävä räätälöidysti ja kynnyksettömästi kaikki palvelut, joita he tarvitsevat tavoitteeseen pääsemiseksi. Mikäli vanhemmat eivät pysty noudattamaan sopimuksia, eikä kotiuttamista voida toteuttaa onnistuneesti, tulee järjestää lasten pysyvä sijoitus. (Emt., 49–50.) Mahdollisuus pysyvään sijoitukseen tai sijoitettujen lasten adoptioon on kansanvälisesti yleistä, mutta suomalaisessa lastensuojelulain toimenpidevalikkoon se ei kuulu (Pösö 2015, 21; Araneva, 2020.)

Suomessa on esitetty erilaisia näkökulmia siitä, onko nykyinen lainsäädäntö riittävä lapsen pysyvyyden toteutumiseksi ja epävarmuuden vähentämiseksi silloin, kun perheen jälleenyhdistäminen ei ole mahdollista. Pösön (2015, 21) mukaan pysyvän sijoituksen ja lastensuojelun toimenpiteenä toteutettavan adoption mahdollisuuksia täytyy jatkossakin pohtia ja harkita, osana suomalaisen lastensuojelun nykyistä monipuolisemman toimenpidevalikoiman kehittämistä. Pohdinnan tulee kohdentua siihen, millaisissa tilanteissa pysyvä sijoitus nähdään lapsen kannalta välttämättömänä ratkaisuna, ja miten se olisi mahdollista toteuttaa.

Araneva (2020) tunnustaa myös edellä esitetyn pysyvyyden ongelman olemassa olon, mutta näkee ratkaisun olevan mahdollinen ilman lastensuojelulakiin tehtäviä muutoksia. Araneva toteaa yksiselitteisesti, että ”lastensuojelulakiin adoptio ei suojelun keinona kuulu”. Kuitenkin adoptiolain soveltaminen sijaishuollossa elävien lasten kohdalla on täysin

mahdollista, mikäli lapsen etu sitä ehdottomasti edellyttää. Näin ollen on riittävää, että lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden koulutusta ja ymmärrystä adoptiolain käytöstä lastensuojelussa lisätään. (Emt.) Tulevaisuuden haaste on pohtia, riittääkö sosiaalityön koulutuksen ja tietoisuuden lisääminen nykyisen lainsäädännön mahdollisuuksista ratkaisemaan perheen jälleenyhdistämisen tavoitteeseen ja arvioimiseen liittyvät haasteet, vai onko toimenpidevalikon laajentaminen välttämätöntä sijaishuollossa elävien lasten tilanteen parantamiseksi. Selvää kuitenkin on, jo tämän tutkielman aineiston perusteella, että lasten pysyvyyden kokemusten ja vakaampien olosuhteiden varmistamiseksi tarvitaan paljon työtä.

Tämän rinnalla ensi arvoisen tärkeää on panostaa lapsen edun mukaisen perheen jälleenyhdistämisen todelliseen edistämiseen kaikkien niiden lasten osalta, joille se on mahdollista. Sijaishuollossa elää paljon lapsia, joiden tilanteessa turvallinen ja lapsen edun mukainen kotiutuminen on realistinen tavoite, kun perheen jälleenyhdistämisprosessiin panostetaan ja riittävät tukitoimet järjestetään (Farmer 2018, 53). Sijaishuollon tarkoituksen, suojella, eheyttää ja turvata lapsuutta, toteuttamiseksi tarvitaan rohkeaa ja perheen kanssa yhteistyössä toteutettua sosiaalityötä, selkeää tavoitteiden asettamista ja aikataulutusta, sekä avointa koko sijaishuollon ajan toteutuvaa keskustelua lapsen edusta ja tarpeista.

Systemaattisia toimintamallit ovat edellytys jäsenille ja riittävän tuetuille kotiuttamisprosesseille, sattumanvaraisuuden ja päämäärättömyyden sijaan. Ei ole kenenkään edun mukaista, että lapset joiden kotiinpaluu olisi mahdollista jatkavat sijaishuollossa, tai palaavat kotiin vailla paluun onnistumiseksi tarvittavaa arviointia ja tukea. Farmer (2018, 53) muistuttaa, että huonosti toteutetulla perheen jälleenyhdistämisellä on kauaskantoisia seurauksia lasten hyvinvoinnille. Näin ollen on todella merkityksellistä, että tutkimustietoa edelleen tuotetaan, ja sitä myös hyödynnetään lapsen edun mukaisen perheen jälleenyhdistämisen käytäntöjen kehittämisessä.

Lähteet:

- Aer, J. 2012. Lastensuojeluoikeus. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Ankersmit, L. 2016. The reunification partnership: Engaging birth parents and foster carers as collaborators in restoration casework. *Australian Social Work* 69 (2), 273–282.
- Araneva, M. 2020. Lastensuojelun perhehoidon tavoitteena ei tule olla lapsen adoptio. 16.12.2020. SOS-lapsikylä, SOSblogi. Verkkojulkaisu. Viitattu 22.5.2021. <https://www.sos-lapsikyla.fi/blog/2020/12/16/lastensuojelun-perhehoidon-tavoitteena-ei-tule-olla-lapsen-adoptio/>
- Araneva, M. 2018. Lastensuojelun perhehoito. Helsinki: Alma Talent.
- Araneva, M. 2016. Lapsen suojelu - toteuttaminen ja päätöksenteko. Helsinki: Talentum Pro.
- Banakar, R. 2009. Law Through Sociology's Looking Glass: Conflict and Competition in Sociological Studies of Law. Teoksessa *The New ISA Handbook In Contemporary International Sociology: Conflict, Competition and Cooperation*. A, Denis, D, Kalekin-Fishman (toim.) London: Sage. 58–73.
- de Godzinsky, V. 2014. Lapsen etu ja osallisuus hallinto-oikeuksien päätöksissä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 267. Helsinki.
- Biehal, N. 2007. Reuniting Children with their Families: Reconsidering the Evidence on Timing, Contact and Outcomes. *British Journal of Social Work* (2007) 37, 807–823.
- Euroopan ihmisoikeussopimus. Viitattu 28.2.2021. http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_FIN.pdf
- Farmer, E. 2018. Reunification from Out-of-Home Care: A Research Overview of Good Practice in Returning Children Home from Care. University of Bristol.
- Hakalehto, S. 2016. Johdatus lapsen oikeuksiin lastensuojelussa. Teoksessa S. Hakalehto & V. Toivonen (toim.) *Lapsen oikeudet lastensuojelussa*. Helsinki: Kauppakamari. 22–54.
- Hallintolaki 434/2003. Annettu Helsingissä 6.6.2003. Viitattu 11.4.2021.
- Hallinto-oikeuslaki 430/1999. Annettu Helsingissä 26.3.1999. Viitattu 7.4.2021.
- Heino, T. 2005. Lapsen tieto tutkimuksessa ja käytännössä. Teoksessa S. Hänninen, J. Karjalainen & T. Lahti (toim.) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Stakes. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. 195–221.
- Heino, T, Rantamäki, R & Sallila, S. 2006. Hallinto-oikeuksien ratkaisut lastensuojeluasioissa 2000-2004. Stakesin työpapereita 14 / 2006.
- Helavirta, S. 2018. Lapsen asioista vastaaminen huostaanoton jälkeen sosiaalityöntekijöiden kuvaamana. Teoksessa R. Enroos, T. Heino & T. Pösö (toim.) *Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vastapaino. 188–223.
- Helavirta, S, Laakso, R & Pösö, T. 2014. Huostaanoton kuva suomalaisen tutkimuksen valossa. *Janus* vol. 22 (3) 2014, 288–298. Viitattu 3.12.2020. <http://ojs.tsv.fi/index.php/janus/article/view/51216/15674>

- Hiitola, J. 2015. Hallittu vanhemmuus, Sukupuoli, luokka ja etnisyyden huostaanottoasiakirjoissa. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö.
- Hirsijärvi, S, Remes, P. & Sajavaara, P. 2003. Tutki ja kirjoita. 6.-9. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Hoikkala, S & Heinonen, H. 2013. Samalla puolella? Näkökulmia perheiden jälleenyhdistämiseen lastensuojelussa. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto. Verkkodokumentti. Viitattu 8.3.2021. https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelunkeskusliitto/Samalla_puolella_Nakokulmia_perheiden_jalleenyhdistamiseen_lastensuojelussa.pdf
- Huhtanen, R. Vapaaehtoinen vai tahdonvastainen huostaanotto? Teoksessa R. Enroos, T. Heino & T. Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino. 33–51.
- Hurtig, J. 2003. Lasta suojelemissa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Kananoja, A. & Ruuskanen, K. 2018. Selvityshenkilön ehdotus lastensuojelun laatua parantavaksi tiekartaksi. Väli raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 31/2018. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Karila, K. 2006. Kasvatuskumppanuus vuorovaikutussuhteena. Teoksessa K. Karila, M. Alasuutari, M. Hännikäinen, A-R. Nummenmaa & H. Rausku-Puttonen. Kasvatusvuorovaikutus. Tampere: Vastapaino. 91–108.
- Kuula, A. 2006. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino
- Korpinen, J. 2008. Istuntoja Institutionaalisten katseiden alla. Lastensuojelun suulliset käsittelyt hallinto-oikeudessa. Akateeminen väitöskirja. Tampereen Yliopisto.
- Kuokka, P. & Pösö, T. 2018. Huostaanotot hallinto-oikeudessa. Päätöksentekijät arvioivat vanhempien ja lasten osallisuutta. Teoksessa R. Enroos, T. Heino & T. Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino. 52–71.
- Känkänen, P. 2013. Siirtymät sijaishuollossa – hetkiä ja ikuisuuksia. Teoksessa M. Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimessä. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus. 264–271.
- Laki oikeudenkäynnistä hallinto-asioissa 808/2019. Annettu Helsingissä 1.1.2020. Viitattu 7.4.2021.
- Lapsen oikeuksien sopimus. Verkkodokumentti. Viitattu 31.1.2021. https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf
- Lastensuojelulaki 417/2007. Annettu Helsingissä 13.4.2007. Viitattu 3.3.2021.
- Lastensuojelun käsikirja. 2019. Hallinto-oikeudet. Terveystieteiden tutkimuskeskus. Verkkodokumentti. Viitattu 28.3.2021. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/toimijat-tyon-tuki-hallinto/toimijat/hallinto-oikeudet>

- Lastensuojelun käsikirja. Huostassapidon kesto. Terveyden- ja hyvinvoinnin edistämisen laitos. Verkkodokumentti. Viitattu 16.4.2021. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/huostaanotto/huostassapidon-kesto#huostassapidon%20lopettaminen>
- Lavikainen, M., Puustinen-Korhonen, A. & Ruuskanen K. 2014:4. Lastensuojelun laatusuositus. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Lindi, M. 2018. Perheen jälleenyhdistämisen onnistumisen edellytyksiä ja haasteita. Tutkimuskatsaus kansainvälisiin tutkimuksiin 2000–2018. Lapsi-, nuoriso- ja perhesosiaalityön erikoistumiskoulutus. Lopputyö. Turun yliopisto.
- Munro, E. 2002. Effective child protection. London: Sage.
- Nyrhinen, A. 2016. Sosiaalityön ammatillinen johtaminen. Teoksessa S. Hakalehto & V. Toivonen (toim.) Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Helsinki: Kauppakamari. 58–97.
- Oikeusministeriö. 2013. 8-vuotiaan lapsen kuolemaan johtaneet tapahtumat. Selvityksiä ja ohjeita 32/2013. Verkkodokumentti. Viitattu 20.3.2021. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76480/8-vuotiaan_lapsen_kuolemaan_johtaneet_tapahtumat.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Pekkarinen, E. 2011. Lastensuojelun tieto ja tutkimus – Asiantuntijoiden näkökulma. Helsinki: nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 51. Viitattu 23.1.2021. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/lastensuojeluntieto.pdf>
- Perhehoitajalaki 312/1992. Annettu Helsingissä 3 päivänä huhtikuuta 1992. Viitattu 20.5.2021.
- Pitkänen, M. 2008. Yhteiseen elämään – huostassapidon lopettaminen lastensuojelun toimenpiteenä. Licensiaattityö. Helsingin yliopisto.
- Pösö, T. 2007. Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa J. Vuori & R. Nätkin (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino. 65–82.
- Pösö, T. 2018. Johdanto: Mistä puhutaan, kun puhutaan huostaanotosta? Teoksessa R. Enroos, T. Heino & T. Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino. 7–30.
- Pösö, T. 2015. Adoptio ja perhehoito. Teoksessa J. Sinkkonen & K. Tervonen-Arnkil (toim.) Lapsi uusissa oloissa. Tietoa sijaishuollosta ja adoptiosta. Helsinki: Duodecim. 16–22.
- Saurama, E. 2002. Vastoin vanhempien tahtoa. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, tutkimuksia 7. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Silverman, D. 2007. Interpretin Qualitative data. Third edition. Methods for Analyzing Talk, Text and Interaction. London: Sage
- Sinkkonen, J. 2015. Mitä tulisi ottaa huomioon lasta sijoitettaessa. Teoksessa J. Sinkkonen & K. Tervonen-Arnkil (toim.) Lapsi uusissa oloissa. Tietoa sijaishuollosta ja adoptiosta. Helsinki: Duodecim. 148–164

THL. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2018. Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten sijoitusten kestot 2016. Tilastoraportti 9/2018. Verkkodokumentti. Viitattu 31.10.2020. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136279/Tr09_18.pdf?sequence=5&isAllowed=y

THL. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2020. Tilastoraportti 28/2020. Verkkodokumentti. Viitattu 6.3.2021. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140215/Tr28_20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Talbot, E. 2006. Successful Family Reunification: The Contribution of Social Work Theory in the Provision of Services and Decisionmaking. *Illinois child welfare, 2006–2007, Volume 3, Numbers 1 and 2.* 103–117.

Talentia. 2021. Talentia tyrmistynyt: Lastensuojelun asiakasmääriä ei olla rajaamassa suunnitelmien mukaan. Verkkodokumentti. Viitattu 23.5.2021. <https://www.sttinfo.fi/tiedote/talentia-tyrmistynyt-lastensuojelun-asiakasmaaria-ei-olla-rajaamassa-suunnitelmien-mukaan?publisherId=69817898&releaseId=69901159>

Thoburn, J. 2009. Reunification of children in out-of-home care to birth parents or relatives: A synthesis of the evidence on processes, practice and outcomes. University of East Anglia, Norwich, England.

Toivonen, V. 2017. Lapsen oikeudet ja oikeusturva. Lastensuojeluasiat hallintotuomioistuimissa. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tynkkynen, M. 2008. Lapsen etu Euroopan neuvoston ihmisoikeustuomioistuimen perhe-elämän suojaa koskevien langettavien päätösten sisällöissä suomalaisissa huostaanottotapauksissa. Sosiaalityön erikoistumiskoulutukseen kuuluva lisensiaatin tutkimus. Kuopion yliopisto.

Räty, T. 2010. Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita.

Saastamoinen, K. 2010. Lapsen asema sijaishuollossa. Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita.

Vierula, T. 2014. Lastensuojelun asiakkuus ja asiakirjat vanhempien kokemuksina. *Janus vol.22 (4) 2014,* 343–360.

Virta, K. 1994. Selvitys lastensuojelulain soveltamiskäytännöistä. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

Wulczyn, F. 2004. Family reunification, *The Future of Children* 14(1): 95–113. Verkkodokumentti. Viitattu 2.5.2021. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ795826.pdf>

Yleiskommentti nro 12. 2009. Lapsen oikeus tulla kuulluksi. YK:n lapsen oikeuksien komitea. Verkkodokumentti. Viitattu 16.4.2021. https://lapsiasia.fi/documents/25250457/37288006/CRC_C_GC_12_julkaisu.pdf/9daac47a-f69f-3258-be52-0d0e34380e69/CRC_C_GC_12_julkaisu.pdf?t=1465380818000

Yleiskommentti nro 14. 2013. Lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon. YK:n lapsen oikeuksien komitea. Verkkodokumentti. Viitattu 16.4.2021.
https://lapsiasia.fi/documents/25250457/37288006/CRC_C_GC_14_julkaisu.pdf/c9407429-51cc-308e-a490-dff4d8ef0087/CRC_C_GC_14_julkaisu.pdf?t=1465381

